3(9)

ALMA OSTRA

LENDVA

II

NOOR EESTI

RAHVARAAMAT

RAHVARAAMAT NR. 3 (9)

Ilmub 6 nr. aastas.

Tellimishind kr. 4,50 aastas, kr. 2,25 poolaastas, üksiknumber kr. 1,—.

Vastutav ning tegevtoimetaja **E. Roone.**
Väljaandja **O./ü. Noor-Eesti Kirjastus,** Tartus
Tartus, 20. augustil 1936. a.

LENDVA II

A. OSTRA

LENDVA II

ROMAAN

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

SAKALA TRÜKIKODA, VILJANDIS 1936

Kui tule murd muile puile,
sis tule kah katk kadajile.

Saabusid pikad, vaiksed talveõhtud. Päev oli lühike ja hämar. Harva kuldas päike lumevälju. Nädalaid ja nädalaid oli taevas tinaraskeis pilvis, mis olid nagu hahad kotid täis külmanud vett. Hilja läks valgeks ja vara hämardus. Peeru valgel istus Mari ketruse taga tüdrukuga, kui sel korrapäevi ei olnud, ja peeruvalgel seadis majariistu, keerutas köisi, lõhkus peerupuid ja sidus neid mühkudesse ning valmistas mõisale puunõusid, härjaikkeid ja köidikuid vana Jüri. Sulane oli kas mõisas või väljas tööl, ja Taavet oli nüüd väga harva kodus. Kui ta ei olnud mõisa viinaköögis või vooris, kadus ta ära omal algatusel, enamikus hobusega, harva jala. Algul ei teadnud Mari sellest arvata midagi paha. Küllap mehel oli toiminguid. Siis hakkas tähele panema, et vana Jüri muutus rahutuks niipea, kui nägi Taavetit seadmas minekule. Ta püüdis Taavetit keelata koju. Ta otsis talle edasilükkamatuid töid ja püüdis leida muid takistusi kodust lahkumiseks.

Mari oli kaua kohmetu. Ta ei mõistnud Jüri olemist ega söandanud pärida. Oli siis Taavet juba kodust tüdinenud? Oli tal kuskil mujal lõbusam? Sellist asja oli noorel naisel häbi Jürile rääkida. Ta nuttis vahel salaja ja lootis, et ka see vahest möödub. Pealegi ei märganud

Mari Taaveti olekus mingit muudatust. Ta oli sama hell ja õrn nii naise kui ka lapse vastu, ainult äkiliseks ja kärsituks oli ta läinud. Aga mehed võisid head olla ju mitmele naisele korraga.

Korra laupäeva-õhtul, kui sulane tüdrukuga läksid kõrtsi tantsima ja Mari Jüriga kahekesi tares peeruvalgel istusid, võttis Mari südame rindu ja küsis tasa:

— „Jüri, ae! Kuhu Taavet käib?"

— „Ära paremb küsü! Kae teda paremb kotun oita."

— „Kus ma tean teda kodus hoida, kui ma ei teagi, mis teda kodust välja viib?" osatas Mari.

Jüri tõusis pahaselt üles ja seadis peergu. Siis jäi järsku välja kuulatama. Kõik oli vaikne, isegi koer ei haugatanud.

— „Miks sa mulle siis ei või öelda, kus Taavet käib? Ma olen ju tema naine. Mis ta ka iganes teeks, mina peaksin seda ikkagi teadma," ütles Mari murelikult.

Jüri seisis endisel kohal, nagu ootaks ta midagi. Mingi seletamatu hirm pigistas järsku Mari südant, ja ta jäi ka kuulatama, kuigi ei teadnud, mis ohtu sealt oli oodata. Jüri võpatas, kohendas tuld, murdis peerul söe otsast ja kobis jälle oma töö juurde. Laps karjatas läbi une, siis oli jälle kõik vait. Mingi putukas hakkas tiksuma seinapraos. Mari istus voki juures, käed rüpes ja vahtis peerutulle. Kõige iseäralikumad mõtted tormasid läbi erutatud aju. Käis tema mees kurjal teel? Käis ta vargil, röövimas? Aga ta ei toonud iialgi midagi võõrast koju. Raha ei toonud ta isegi, kui linnas käis, kuigi

palju, ennem vähem kui teised ütlesid saanud olevat oma kraamist. Ja väikesi asjakesi ostis ta ka harva, siis jäi jälle raha kraami eest ära. Ta heitis vargsi pilgu Jürile. Vanamees oli küüru vajunud nagu nägematu koorma all. Ta sõrmed värisesid naaskliga rihmale auku torgates. Oli ta siis juba nii vana? — või oli see erutus, kes teab seda? Suu oli kõvasti suletud ja laup murelikult pilves. Muri väljas hakkas järsku valjusti haukuma, nagu liiguks võõras lähedal. Vanamees hüppas püsti nagu oleks teda keegi nõelanud.

— „Jüri, jää aga istuma. Lähen vaatan, kes käib väljas," ütles Mari, võttis poolkasuka õlgadele ja astus välja õue. Ilm oli selge. Kuu paistis otse tare kohal, koer oli jälle kuuti roninud — ta hingas raskelt. Nähtavasti haugatas ta kassi. Kogu ümbrus oli elutu ja vaikne. Maanteelt ei kostnud mingit häält, ainult harva praksatas mõni oks maja taga heinamaal. Järsku kostis soo poolt pikka oigavat ulgumist. Samal hetkel hüppas Muri kuudist välja, hakkas ulguvalt, vihaselt haukuma, köie otsas rebima ja hüppama.

— „Hundid," mõtles Mari ja tundis väikest nõrkust. Ta tõmbas poolkasuka kõvemini pihtade ümber ja astus Muri juurde.

— „Tasa, tasa, Muri. Hundid on kaugel Suurel sool," vaigistas ta ja püüdis koera silitada. Muri jäi vaiksemaks, õrises ainult tasa ja värises kogu kehast. Kauge hundamine kadus sama järsku, nagu oli alanud. Muri ronis tagasi kuuti. Mari kuulatas veel, kõhkles vähe ja astus tarre.

— „Kea sääl vällan käüp?" küsis Jüri kärsitult.

— „Hundid uluvad Suurel sool. Peaks ometi Taavet varsti tulema."

— „Ei tema tule enne ommenet, kui siski viil tulep!" urises vana Jüri.

Mari tõstis voki nurka, võttis leivad ahjust, kandis nad külma kambrisse riiulile, tõi toidu lauale, lusikad varnast ja kutsus vana sööma. Nad sõid vaikides. Jüri ei kuulatanud enam, vaid näis väsinud või mõttes. Mari mõlgutas ka oma mõtteid enda ette. Peale sööki koristas Mari laua ja seadis asemed korda. Siis astus ta kiige juurde. Laps oli seljali, jalad paljad ja suuke pool-avatud. Kuigi ahi oli täna köetud, oli tare vilu, seepärast kattis Mari lapse vana kasukaga ja pani käekese hälli veerelt kasuka ääre alla. Ta ajas end püsti. Selg oli veel valus eilsest käsikiviga jahvatamisest ja õlas pistis. Vana Jüri istus ikka veel mõttes laua juures. Nüüd rõivastus Mari vanasse poolkasukasse, sest loomad tahtsid veel talitada. Ta käis mitu korda lauda ja paha juures, tõstis loomadele õlgi, lammastele heinu ja seale hobusesõnnikut segatud linaluudeleemega. Ka koerale viis ta natuke laket. Viimaks pesi ta käed ja hakkas end lahti rõivastama.

— „Sa pias iks püüdma Taavetit inämb kodu man oita," ütles järsku Jüri pool etteheitvalt, pool mõttes.

— „Kui ma teaks, kus ta käib, võib-olla ma ehk teaks siis ka, kuidas teda kodumail hoida," vastas Mari pahaselt. Ta tundis, et vanamehe saladuslikkus hakkab teda vihastama ja ärritama. Mida varjas vanamees? Kõige järele oli

näha, et vana teadis, kuhu Taavet käib. See teadmine koormas ja vaevas teda ja ometi ei jaganud ta oma muret Mariga. Vanamees tõstis pää ja vaatas tuhmil pilgul Marile.

— „Tuu om kui juuskja tõbi maarahva veren. Egä põlv piab tada läbi põdema," urises ta järsku ja ajas end raskelt püsti. — „Seni ei ole täst küll muud nättu kui ätta ja viletsüst."

Mari istus poolriietatult voodiserval.

— „Mis haigusest sa jampsid?" küsis ta segaselt.

— „Noh, et sinu esä saie kah tolle läbi otsa. Ja oll ommeti ütskõrd üts tark miis," ohkas Jüri.

— „Taavet käib mõisa vastu," karjatas Mari ja hüppas üles.

— „Tassa, tassa," vaigistas vanamees. „Paremb om, kui sa tost asjast kõvaste ei kõnele; kuuljit om egäl puul. Ommi tiinjitki ei saa usku."

Mari vajus tagasi voodile. Oli imelik ebamäärane ja segane tunne. Ühelt poolt oli suur kergendus, et Taavet ei olnud ei kuritegija ega käinud külas mõne tüdruku juures. Kuid teiselt poolt oli avastus nii hirmus, nii pahaendeline, et ähvardas matta hinge. Mida võib taluinimene mõisa vastu? Ja mälestusse kerkis jälle isa laudsil, hirmuäratav ja võõras. Ta oli surnuks pekstud, sest et oli julgenud nõuda kirikus kuulutatud seadust. Ta oli julgenud kaevata kohtule, et mõisa teoorjust suurendab, kuna kirikus oli ette loetud, et seda enam ei tohi teha. Ta käis tihti linnas, ta oli tark mees, nagu äsja nimetas Jürigi, — kuid ka tema peksti õigusenõudmise

eest surnuks. Oli siis maarahval muud õigust kui saksa tahtmine?

Sel ööl ei saanud Mari und silma. Ta võitles poolt ja vastu — kas lasta mehel edasi käia algatud teed või takistada teda. Võita ei olnud ju mingit lootust. Võidelda ainult kättemaksuks ei olnud mõtet, sest kahjukannatajaks olid ikkagi maainimesed. Ja Mari otsustas Taavetit iga hinna eest ära pöörda selt teelt.

Hommikul ärgates libises Mari pilk oma kõrvale voodile. Taavetit ei olnud. Ta ei olnud öösi koju tulnud. Rõhutult algas Mari oma toiminguid. Tüdrukut-sulast olid väsinud ja unised eilsest tantsust ja liikusid laisalt tares. Jüri aga konutas vaikides oma voodi serval, nagu ei tahaks ta veel tõusta, nagu oleks tõusmine raske paratamatus, nagu teoorjus, mida tuleb teha poolvägisi. Nad ei rääkinud Mariga enam eilsest, kuid nüüd mõistsid nad teine test.

Pääle lõunat toodi mõisast sõna, et nõutakse homme hommikul vara kaht hobusemeest, saadetagu ka korratüdruk pesule. Mari püüdis teha lahket nägu ja vesta juttu, süda aga ahastas ja närvitses. Mis saab, kui Taavet ei tule koju homme hommikuks? Jüri ei jõua mõisa minna. Ärataks ka kahtlust, miks peremees ise ei tule, kui kutsutakse ja väetima isa saadab enda eest. Olgu kas surivoodil, kui mõisast tuli käsk, pidi kohal olema. Võidi ju koju tagasi saata, kui oli ilmne, et tõbi raske, aga koju ei tohtinud keegi jääda. Mari ergud olid nii pinevil, et ta toetus laudas seina najale ja puhkes nutma. Ta nuttis siin tüki aega vaikselt ja ahastavalt. Viimaks tundis ta tuima kergendust. Ta ei oodanud enam reejalaste kriuksumist ega

Muri rõõmsaid haugatusi. Ta tundis mingit rasket, sünget paratamatust ja alistus. Varem või hiljem, nii pidi see lõppema. Oli kord Taavet astunud sellele teele, siis ei olnud pääsu. Ainult aeg-ajalt surus ta käe südamele, nagu oleks sinna asetatud valutav tuline kera, mis õhetab ja põletab.

Taavet tuli öösi koju. Mari tahtis talle süüa tuua, talle midagi meelepärast teha.

— „Ära muretse midagi, ma otsi esi leiva ja taari."

— „Hää, et sa tulid. Sul tuleb hommiku vara mõisa minna."

— „Noh, mis tuli sis noil sääl takkan, et kõrraga katte miist nõudva?", küsis Taavet pahaselt.

— „Ei tea, aidamees ei öelnud midagi. Kästi ainult mõlemil hobustega tulla."

Taavet ajas enese sirgu:

— „Põrguhaud om ta mõis. Ta ei saa ealeski täüs."

— „Mine magama," palus Mari, „ma lähen talitan hobuse."

Kuid Taavet tõrjus ta pehmelt voodisse tagasi.

— „Ma tule silmapilk tagasi. Obene om tallitedu, enne kaaru pia tälle veidi andma, muidu ta ei jõvva mõisa tüün vasta panda."

Ta tuli ka tõesti varsti tagasi ja jäi magama kui surnu. Mari keerles aga hommikuni tema kõrval voodis. Ta oli õnnelik, et Taavet õigel ajal koju tuli, aga ühtlasi pahane, et mees oli nii väsinud, et ei saanud temaga rääkida, teda hoiatada ja paluda oma üritust kõrvale heita.

Taavet sulasega jäid mõisa mitmeks nädalaks. Viinavoor oli saadetud Pihkva. Mari tundis suurt kergendust. Voori aegu ei võinud midagi juhtuda. Vanamees aga urises ühel õhtul, kui nad kahekesi hilja voodisse ronisid:

— „Pane nüüt oolega tähele, kui ta kodu tulep. Nüüt nakse pääle. Na kõnelase sääl voorin kõik kokku."

Mari jäi mõttesse.

— „Ega nad ometi otsekohe voorist tulles midagi ette ei võta."

— „Ei, toda ma ei usu. Na om väsünü ja ega naid sis sääl voorin kes tiid kui pall'u ei ole, et saassi midä tetä vai õkva kõrraga ette võtta. Na kõnelase sääl kokku, mis egaüts piäp tegema, kui kodu saase."

— „Aga siis ei tohi ju Taavet oma osa tegemata jätta, mis ta teistele on lubanud."

— „Temä võip tõisi manu vastsest minna ja asja viil ümbre kõnelda."

— „Oh," ohkas Mari lootusetult." Ei mina looda Taavetist, et ta otsustatud asja ümber püüaks teha."

— „Kes tiid, agu tege kah, kui sina tälle kõnelet," vastas Jüri vaikselt ja kobis voodisse.

Mari aga jäi voodi servale istuma. Ta pea oli kuum, ta püüdis leida põhjendusi, veenvaid mõtteid, mida Taavetile öelda, kui ta tuleb koju.

Teisel hommikul vara Mari rakendas Vana Liisa ree ette ja sõitis Luulikule. Ta võttis väikese Jaani ka kaasa. Vanale jäi loomade talitaminegi raskeks. Lapsega oleks tal olnud päris vaev.

— „Ära jää pimmehe!" ütles vanamees ukselävel. „Tiiät jo, suu pääl om soe."

Luuliku eit ei olnud sugugi üllatatud. Tal oli nagu kõik valmis külalise vastuvõtuks. Mari tahtis varakult hakata minema koju, seepärast tuli ta ka kohe asja juurde.

— „Mari, tule õige meile mõneks nädalaks. Tulin sulle järele. Tee kähku riidesse, muidu jääme öö pääle."

— „Kallis lats, sa piat jääma joba üüses taha. Suun om tinava üts imäsusi kate pojaga. Tä om väega vihane ja om päise päiv aigu inemisi ja obesit kisknu. Ei me lää vasta õdangut koheki."

— „Aga Jüri ootab. Ta on mures minu ja lapse pärast."

— „Küll ta joba mõist, et ma sinnu es või üüd vasta tiile laske. Tu iist saat ommen varajusi kodu."

Mari pidi tunnistama, et Luuliku eidel on õigus. Ta seadis lapse korvi istuma ja hakkas kohe talitama. Luuliku eit pani tare ahju küdema ja lükkas ukse pärani lahti, lapse korviga tõstis ta voodisse.

— „Noh, mis teil sis oodetas, et minule perra tullit?"

Mari ei osanud järsku vastata.

— „Ma arvassi joba, et Taavetiga midagi johtunu oll', kui näie sinnu tulevat."

— „Ei, esialgu on kõik nagu ... korras," kogeles Mari.

— „Mis asi sis nakse kõrrast ära minema?" küsis Luuliku eit.

Mari ei osanud millestki alata ja liikus rahutult istmel. Viimaks ütles tasa:

— „Mul on hirm Taaveti pärast. Sa pead meile appi tulema."

— „Tohoh, kõnela ometi selgüsi. Mis tu Taavet sis kurja om tennü? Kas ta joose? Vai käüp külan ümbre ajaman?"

— Ei, ei!" hädaldas Mari ja vaatas hirmunult välja. „On siin kedagi võõrast lähedal?"

— „Ei, siin ei ole kedägi. Minu man oll' Põlde latske. Täl läts igäväs ja läts ära sõsare manu. Tulep vist tõisel nädalil tagasi."

— „Taavetit ei ole viimasel ajal palju kodus. Öösel läheb, öösel tuleb. Vana Jüri ütleb, et ta käib mõisa vastu."

Luuliku eit ajas enda järsku sirgeks. Ta pea ja rind olid tihedas suitsus, oli kui raidkuju kaugel udus liikumatu ja elutu. Mari kussutas väikest Jaani.

— „Sellepärast ma tulingi sinu järele. Taavet kuulab sind. Tule ja aita meid."

— „Ei usu, et mina tan asjan avitada saa."

Mari kohmetas veel enam. Ta istus viivu abituna ja ehmununa. Talle oli keeldumine üllatus. Siis hakkas ta nutma. Nii istusid nad tüki aega. Luuliku Mari istus vaikselt, kuna Kruusamäe Mari nuttis ahastavaid, abituid pisaraid.

— „Jää vakka, sa virgutat latse üles."

— „Ah, mis laps! Kui on kadu mehel, on ka kadu perekonnal."

Luuliku Mari tõusis üles ja läks välja. Ta pani paha ja lehma lauda uste ette pikad riddvad toeks ja tõi koera esikusse. Ahi oli ära küdenud. Ta seadis katla kapsastega süte sisse ja tõmbas ukse kinni ning pani pööra ette.

Mari läks lapse juurde voodisse ega tulnud õhtusöögikski voodist välja.

— „Süü iks süü. Ega's sis kelleki elu tan maa pääl kullane ei ole. Agu lät viil kõik äste."

— „Mis sääl hästi minna on? On, ennemgi neid sõdasid nähtud. Neil kasakad ja kohtumehed, meil alasti õigus ja paljad käed."

Maril ei tulnud und. Ta lamas voodis pärani silmi ja mõtles. Ta otsis abinõu, kuidas Luuliku Mari mõjutada kaasa tulema. Miks ta ei tahtnud Taavetit päästa? Ta oli ju tema ristiema ja ta hoidis Taavetit. Siis kuulis ta järsku väljas jooksmist. Ta jäi kuulatama. Tuul vingus ja ulus, puud praksusid ja kahisesid, nagu veetaks neid oksad allapidi lund mööda, ja selgesti kuuldus jäisel heinamaal edasitagasi jooksmist, nagu oleks kari välja lastud. Siis kargas keegi seina najale just tema voodi kohal. Mari tuli voodist välja ja läks pajaaugu juurde vaatama. Ta tõmbas paklatopi pajaaugu eest ära. Väljas oli hämar lumeõhetus. Taevas oli paksus pilves, ilm pooludune, ning sula. Hahas valguses liikusid vilkad, tumedad kogud ümber hoonete. Need võisid olla suured koerad. Muri kiunus imeliselt esikus ja loomad laudas inisesid erutatult. Vana Liisa tampis aga laudas ja norskas kuidagi lohistavalt, karedalt. Mari vaatas ehmunult lapse suunas. Ei, laps oli toas ja magas rahulikult. Ka Luuliku Mari hingas vaikselt. Mari tahtis esimeses ärevuses teda äratada, siis aga mõtles, et ega temagi vist saa midagi teha. Ta katsus ust, see oli kõvasti kinni. Muri värises ja ronis tuppa, hoides end tema jalge vahel. Ja hirmuga mõtles Mari homsele. Ta tõi pingi pajaaugu juurde ja jäi välja vahtima. Tuul ulus endiselt, kuna kuu vahete-vahel välja tuli kiiresti liikuvate pilve-

sagarate vahelt. Kuuvalgel nähtus nagu liiguks üle heinamaa loendamatu hulk hunte hoonete suunas. Nad heitsid pikki hahku varje valgele väljale ja jooksid pool-sörkides, ninad maas, nagu midagi otsides või nuusutades. Lauda lähedal hakkas suur, näljane, katkutud karvadega hunt äkki ulguma. See oli nii lähedal ja nii õudne, et Mari kogu kehast hakkas värisema ja hirmunult taandus pajaaugu juurest. Luuliku Mari tõusis aeglaselt voodist, vaatas korraks pajaaugust välja, võttis siis seinalt vibupüssi, küürutas uuesti pajaaugu kohale ja laskis vibu lahti. Lauda juures tõusis selle järele hirmus õrin ja larin. Mari kartis, et nad vana Liisa kätte said, ja vaatas jälle hirmunult välja. Hundid olid üksteise küljes kinni hallis puntras, nad rabelesid ja kiskusid üksteist, purelesid ja larisesid vihaselt.

— „Mine magama. Egas tervet üüd ei massa sute peräst üleval vahti," ütles Luuliku Mari ja toppis pajaaugu paklatopiga kinni.

Mari ronis voodisse ja lamas pool-unes, kõrvus huntide vihane õrin ja tuule kaeblik vingumine.

Hommikul oli ilm ilus. Tuul oli vaikinud ja Luuliku Mari talitas juba lauda juures.

Kui vanaiet tuppa tuli, ütles Mari mõtlikult:

— „Mari, sa võiks hoopis meile kolida, mis elu sul on siin metsas?"

— „Egas sis mõisa sutest armulikumb ei ole. Näet, kui ma esi ette kae, sis ei tii soe mulle ättä, aga mõisa ei jätä kellekile ellu manu."

— „Noh, tule siiski mõneks nädalaks."

— „Mul jo tan lehm ja tsiapõrss."

— „Sa võiksid Kareda Kaie seniks talitama kutsuda. Ta oli sul ju suvel ka kodu hoidmas, kui meil olid."

— „Et võis noh küll," venitas vanaeit. „Enne kasvu ei ole tast mingastki."

— „Miks ei ole kasu?" vaidles Mari õhinal. „Sa näed ise. Sul hakkab kahju Taavetistki, kui sa ei hooli vana-Jürist, minust ega lapsest."

— „Mis ma's ei ooli?" ütles Luuliku Mari mõtlikult. Ta istus lävele ja vahtis metsa.

— „Ma ütli joba, et minu tulekust ei ole miskit kasvu. Näet, Taavet om joba nigu piru olekuga. Kui ta hindäle asja päha võtt, sis võtt ta timä kah verre. Sis ei avita ütski rohi. Ma pell'äsi joba, et ta juuma püürdse. Egas sis otsa ega arru ei oles ollu. Oles vände kraavin lõpetanu. Mina arva, et sa pias kõik tegema, mis mõistat, et asja salajüsi oita. Muud nõvvu ei tia ma sulle üttegi anda."

— „Tule siiski kaasa," palus Mari. „Võib olla leiad sa kodus nõu, ehk mõtleme ühes koos midagi välja. Nii lootusetu on tühjalt koju sõita."

— „Noh olgus pääle, kui sa õkva tahat. Ma joose, käi Kareda Kaie puul ära. Säe kõik minekus kõrda ja tii tsiale süük kah valmis paaris päevas."

Jüri oli haigestunud, vist murest ja ootusest. Ta kartis lapse ja Mari pärast. Talv oli harukordselt pikk ja hunte oli sool palju. Lehmad, lambad olid söömata ja siga oli kivi paha veere alt ära ajanud ja välja läinud. Kui Mari lapsega ja Luuliku eidega tarre astus, tundis vanamees ennast kohe paremini. Ta ronis voodist ja tah-

tis minna välja korraldama. Mari sundis teda tagasi voodisse.

— „Küll ma juba majas kõik korda sean. Ajage teie parem juttu."

— „Kudas tu poiss sul sis nakse särtside mõttidega ümbre käüma?" küsis Luuliku Mari vanamehelt.

— „Vai mina tiiä. Kotun ei ole noist asjust muud juttu ollu, kui et me kotust kah tahetavat mõisa külge aada ja et kerkon olevat kerikherr lugenu kroonu säädusest ette, et talumehi käest maid ära võtta ei tohi, et teoorjus jääse ära ja rahva pääle pandas enneki kroonu mass."

— „Tu oles jo väegede ää, kui nii tetäs. Enne ei taha nigu usku toda. Kerkon om pall'uki loetu. Näet, kui Mari esä ära pessti, sis luki kah opetaja kerkun, et maa ja varandus jääse maarahva omas, et mõis ei tohi rahvast pessä ja kui ta hakkas nõudma suurembat teoorjust kui raamatuhe om kirjutedu, sis võip ärrä pääle kohtuhe kaevata. Ja mis sis olle? Kõik, kea julessiva kohtuhe kaevata, pessti kas sandis vai surnus. Ja eläja aeti nigu enneki mõisa, kui na enne ärräle olliva miilt müüda."

— „Nii ta om. Sakste voli om me maal suur. Ei nimä küsü õigusest ega säädusest."

— „Kunas Taavet nakas vällän käüma."

— „Ei tiiä karvapäält ütelda, aga pääle viimast reht iks vist oll."

— „Kon tä sis käüp?"

— „Vai mina tiiä? Vet ta käüp liinan ja muide valdu meeste man järgi periman ja nõvvu pidaman."

— „Om tä sulle midagi kõnelnu, mes na tettä tahtva."

— „Ei mina ole midägi kuulu. Mulle ta ei ole noist asjast hengänügi.“

— „Kon ta sis prõlla piäs olema?“

— „Na om sulasega Pihkvan viinavoorin.“

Mari tuli ka tuppa ja jutt võttis teise pöörde. Luuliku Mari teadis rääkida, et Hundi noorperenaine põdelik olevat, et Kadastiku Elts minevat oma sulasele mehele ja nad tahtvat asuda Pimmelaande.

— „Jah, kui nuur olessi, lääs kah ära mõtsa,“ ütles vana Jüri ja sülitas.

— „Ega mõisa külle all ellu ei ole, tu om õige. Henge pitsitäse sisest vällä.“

— „Mis sis muuperäst,“ jätkas Jüri, „tu Taavet särtsit mõttid naksegi haudma kui iks tolle rasse orjuse perast. Arvat, et mehel ää om kaija, kui noorik väikse latsega nii orjama piäp, et täst muud järgi ei ole kui luu ja nahk. Oma tervist ei pane niku täheleki.“

— „Jajah, Mari om küll otsa lõpnu ja näostki kõhnas ja valges jäänu,“ kinnitas Luuliku eit.

— „Küll ma lähen jälle punaseks ja paksuks, kui muret ei ole.“

Järgmisel hommikul tuli Taavet koju. Ta oli väsinud ja roidunud, ei suutnud õieti hobustki talitada. Mõlemad sulasega läksid pärast söömist kohe voodisse.

Vana Jüri koperdas tallis, Mari talitas maja ümber ja Luuliku eit õiendas lapsega. Majas valitses aga ärev ootus, lähenes nagu mingi lahendus, millest olenes nii palju perekonnale.

Peale lõunat läks sulane hobusega tagasi mõisa, kuna Taavet korraldas tares hobuseriistu.

— „Taavet, kus sa käid nii tihti viimasel ajal?“ küsis Mari koristades sööginõusid.

Taavet hakkas naerma.

— „Kas sina sis es tiiä, et ma viinavoorin olli?“

— „Ah, mis sa ajad musta härja juttu. Et sa viimased nädalad olid viinavooris, küllap seda juba teadsin. Aga enne seda käisid sa väga sagedasti kodust ära ja mitte mõisa käsul. Sa jätsid sel talvel mõisa töö veidi ripakilegi, nii et meil suvel tööpäevadega jääb kitsaks.“

Taaveti nägu läks pilve.

— „Ei ole naiste asi perida, mis miis tege!“ ütles ta karmilt. Mari ei oodanud sellist vastust. Ta talitas vaikselt. Vana Jüri ja Luuliku eite ei olnud toas. Mari kaalus, kas veel kord alustada juttu või mitte, kuid süda oli nii haige ja kärsitu, et ta ei suutnud vaikida.

— „Rahvas räägib, et sa käid mõisa vastu,“ ütles ta tasa.

Taavet ajas enda sirgu, kuna sinine soon otsal tursus, mis tema juures ikka oli äkilise viha tunnuseks.

— „Mis me tollest kõneleme? Ma tahaksin teada, kas neil juttudel on põhja all?“

— „Märne rahvas toda juttu sis aas?“

— „Kas vände sinu Hundi Ants ei ole nakanu salakullejas?“

— „Jäta, Taavet! Hundi Antsu ei ole ma näinud sügisest saati, kui ta viimati Jaanile tõi titekosti. Miks sa mulle otsekohe ei vasta? Olen ma sulle siis nii võõras — või kardad sa mind ka?“

— „Mis sis sinust pelläta om? Aga ta ei ole naiste asi,“ vastas Taavet rahunenult.

— Aga sa ei räägi ka Jüriga asja läbi. Isa võiks ju sulle nõuks ja toeks olla."

— „Jäta oma usutamine. Jüri om vana ja temäst ei ole säratsen asjan anämb miskit kasvu ega tuke." Ja Taavet tõusis laua tagant ning läks õue.

Mari käed vajusid alla. Paistis, et neil kolmekesi Taavetile selles asjas vaevalt on võimu. Taavet ei pea neid mõttevahetuse vääriliseks. Ühes asjas oli siiski selgus käes. Taavet ei salanud, et ta kavatseb midagi mõisa vastu. Mari otsustas Luuliku eidele jutustada oma ebaõnnestunud katsest.

Luuliku eit kuulas vaikselt Mari jutustust.

— „Seda ma arvassi. Ei Taavet lase omal konti nii kergüsi käest ärä võtta."

— „Mis me siis nüüd peaksime tegema?" küsis Mari murelikult.

— „Ets näeme edespidi."

— „Egas sa ometi ei mõtle, et me tal teha laseme nagu ta tahab?" küsis Mari ärritatult.

— „Kulla lats, mõtle esi, mis om meil sis viil tetä. Egas sa vägüsi ei saa teda sundi oma käümisi maha jätma. Oles paremb kui me alustusen ei keelas ja näütas, et me vastu oleme. Oles tuuki ää, kui ta me iist oma teku ei varjas. Sis tiias kah, ku ull asi om ja võip-olla võis kah ohtlikul silmapilgul vahele astu."

— „Oh," ohkas Mari. „Sa siis ei kavatse temaga rääkida ja teda hoiatada."

— „Ei," ütles Luuliku eit kindlalt. „Sa näet jo esi, et tast kõnelemisest prõlla miskit kassu ei ole. Asi om nättavasti joba kaugele lännu."

Jüri astus ka tarre.

— „Noh, ma kõneli kah Taavetiga. Ta sai õkva vihatses. Et mis usutamine ta om. Et nüüt ei või kah viinavoorist enämb rahulikult kodu tulla ja puhata. Et jätku teda rahule ja kaegu me paremb ommi õiendusi."

— „Noh, mis ma ütli," ütles Luuliku eit vaikselt Marile. „Jätame ta paremb rahule ja kaeme, mis aig toose."

*

Samal õhtul tulid Tölliste Jaak ja Kadastiku sulane Madis Kruusamäele.

Tõlliste Jaak oli kõhn, kuiv mees, ühest silmast pime ja kortsus näoga. Ta võis olla aasta viiekümne ümber, nähtus aga märksa vanemana. Talle oli vana parun kepiotsaga torganud silma, kui ta alles poisikesena mõisapõllul käis kündmas, sellepärast et vagu ei olevat sirge. Ja väljajoosnud silmaga oli parun teda sundinud edasi kündma. Poiss oli aga valust põllule maha heitnud ja karjunud nii, et parun viimaks sõimates ära läinud. Sellest ajast oli rõõmsast Jaagust saanud arg, inimesi pelgav ja salakaval poiss, kes teiste peale kaevates ja urgitsedes oli endale välja kaubelnud Tõlliste koha.

Kadastiku Madis oli pikk, sirge noormees. Ta oli lahke loomuga ja selge mõistusega. Kuna Jaan nagu hiilis tuppa, üks külg ees, astus Madis rõõmsalt üle läve ja hüüdis perenaisele:

— „Jummal imme! Ets kae, kas sis väike Jaan lask perenaisel nii noppeste joosta?"

— „Oh, väike Jaan on juba suur poiss. Näed, istub hällis ja ajab juttu."

— „Tere kah minu puult. Ega Taavet tämba mõisahe es lää?" küsis Jaak venitavalt.

— Ei Taavet om tan saman kodu man," vastas Jüri kahtlustavalt ja istus laua juurde. „Võtke kah istet. Küllap tä tulep varsti."

Samal silmapilgul astuski Taavet tarre.

— „Noh, mis muial puul kah kuulus?" päris Madis. „Kas olite kah Vorbuse mestega kuun? Käveva tan me rahvit usutaman."

— „Es ole noist keäki voorin. Pihkva puul oll' kõik vakka. Hellü nigu olliva kuulu, enne kerkon es ole sääl puul viil sääduse lugemist ollu," vastas Taavet.

— „Kuidas sinu sulane om?"

— „Mis ta om? Et tema pelgäs kah nigu tõiseki. Opmannile ette kõnelema ta nüüt küll ei lää. Toda ma temäst ei usu."

— „Kae, Jaak esi lät edimäne opmani manu," sähvas vana Jüri voodi pähitsisist vahele. Ta oli istme andnud võõrastele ja toetus ise voodi pähitsilauale.

— „Kõss! Ära nüüt säräst juttu a'a. Ei minust seda pelläta ole," seletas Jaak erutatult.

Madis hakkas naerma.

— „Kea sinnu tiid? Sul om jo alati pall'u asju opmanniga. Enne tan ei ole, midä ette kõnelda. Asi om jo avalik. Ma esi mõtli minna tuleval pühapäeval opetaja ärrä manu. Ma õkva küsü, kudas ne asja ja sääduse om."

— „Noh, sul üits tii ja mitu asja," torkas Luuliku eit vahele.

— „Ets na vana naise tiiässe iks kõge enne ja kõge parembihe, mis asja nuurtel poistel kerku manu on," naeris Madis vast.

— „Mine küsü jah," aitas Jaak. „Lääs esiki,

enne ihu om nii vallus tast linasugimisest, et tahas nigu veitsi praavu."

— „Ütle paremb, et pelgäd," õrritas jälle Jüri ja sülitas.

Madis tõusis üles.

— „Jaak, nakame enne minema. Pimedäs lät ja ommen om jälle tüüpäiv.

Jaak ajas enda püsti ja hõõrus ristluid.

— „Nakame päälegi. Kas sul, Taavet, sis muud midä ütelda es oleki?" küsis ta luuravalt.

— „Midä mul sis enämb ütelda võise olla?" vastas Taavet ükskõikselt.

Kui mehed Taavetiga tarest välja läksid, sülitas Jüri vihaselt põrandale ja urises:

— „Sis säratse mädanu sivvuga aetas asju. Ta Taavet om pisti pimme."

— „Ei Taavet ole pimme üttegi," vastas Luuliku eit. „Sa näit küll, kuis Jaak nõuse, enne Taavet es tii tiidväski."

— „Sa arvad siis, et Taavetil on enam asjaga tegemist, kui ta räägib," küsis Mari rahutult.

— „Võip-olla, et jah, võip-olla, et kah mitte," vastas Luuliku eit mõtlikult ja läks jälle lapse juurde.

*

Võõraid käis nüüd Kruusamäel tihti. Päriti ühte-teist Taavetilt, enamasti keerles aga jutt teoorjuse kaotamise ja kroonumaksude ümber. Samuti kadus Taavet aeg-ajalt ära, kas päevaks või paariks. Ükskord oli ta ära isegi kolm ja pool nädalat.

Luuliku Mari läks varsti oma metsanurka tagasi. Mari palvetele, et ta asuks päriselt Kruusamälele, vastas ta ainult pääraputamisega.

— „Sa näed ju, kui tarvis meile sind on," palus Mari. „Sa oled ainuke inimene siin, kes Taavetit mõistab ja sina oskaks ka õigel ajal ära hoida õnnetuse."

— „Mis tulema piap, tu tule. Ei avita me väike vägi, ega oia ohtu me tilluke tarkus."

— „Aga püüdma peaks ometi."

— „Mida sa püvvät, kui sain om iin, vastas Mari. Tulep mõtelda kah ajole, mis om tuleman. Agu teil Taavetiga lät viil minu mõtsa nukka ja soe suud marjas tarvis."

— „Võib-olla, et sul õigus on," ohkas Mari. „Kes teab veel kõike seda häda, mis ootab meid ees."

Seekord viis sulane Luuliku eide koju.

Kuigi rääkimisi ja ärevust oli palju, möödus talv ilma eriliste vahejuhtumisteta ning algasid kõikjal kibedad kevadised künni- ja külvipäevad. Õhk läks soojemaks ja kergemaks ja meeleolu Kruusamäel hakkas paranema. Vana Jüri oli virgem ja ergum. Ta käis isegi kündmas ja aitas hoolega kõigis koduseis töis.

Hundi Ants tuli ka üle hulga aja Kruusamäe rahvast vaatama. Südames tundis ta ainult huvi väikese Jaani vastu. Imelikult omasena tundus talle see laps. Ta mängis temaga tares avatud poolukse ees tükk aega, võttis teda põlvele, kiigutas, upatas, rääkis lapsekeeli üksikuid sõnu ette ja ulatas lapsele asju kätte, mille järele see välja sirutas käekesi. Mari ei lasknud end kü-

lalisel eksitada. Ainult tarest mööda joostes mõtles ta kahjatsevalt, et oleks ikka pidanud Taavetilt nõusoleku saama, et Ants oleks saanud Jaanile vaderiks. Mis vader see Tõlliste Jaak siis õieti oli. Häbi ja teotus — muud mitte midagi.

Vana Jüri selle eest aga asus tarre, toppis oma piipu ja tegi juttu. Oli nagu veidi ebamugav, et mullune võlg veel tasumata. Ants rahustas teda kohe. Ei, ta ei tulnud võla pärast. Kellel siis nüüd kevadel olekski võimalik tasuda võlga. Hea, kui oma jõuga läbi saab.

— „Jah, es ta ole. Paremb, kui keväja vitsaraagki elajil närida oles kui üsä täüs ainu sügise," vastas Jüri. Silmapilgu vaikinud, küsis ta:

— „Noh, kas sina kah kuulit, et teoorjus sügise ära jäävat ja maarahvas kroonu alla viias."

Ants pani lapse põrandale laotatud karvasele lambanahale, tõstis talle mõned asjad lähemale, istus siis ise laua juurde pingile.

— „Ei mina ole sellest midagi kindlat kuulnud. Harjuke käis enne Jõulu meil, see kõneles midagi uuest seadusest, aga ta ei teadnud isegi midagi õiget."

— „Noh, meil om mehe kõik kahan. Jummal tiid, mis saase. Ei mina tast asjast küll ääd ei looda."

— „Ei mina usu ka, et hunt jätab murdmist ja saks rahva seljas sõitmist," osatas Ants.

— „Küll na paruni mõtlese jälle kriuka väll'a, kudas säädust tühjas tetä. Vai meesugune mõist vai saase naide õigide ülembide manu."

— „Ega ometi Taavet enda asjasse ei ole seganud," küsis järsku Ants imeliku pingutusega. Vana Jüri oleks kuulnud nagu värinat Antsu hääles. Talle meenus, et Ants Marit tahtis juba enne Taavetit. Ta võttis sellepärast aega mõtlemiseks ja vastamiseks. Ta puhastas tüki aega piipu ja ütles siis aeglaselt:

— „Mis nüüd Taavet? Ei, temä ei tii tegemist säratside asjuga. Temä miil om enämb pidu ja tralli pääle."

Ants naeratas nagu kergendatult.

— „Ei ole ammu enam kuulnud Taaveti karutükkidest pidudel. Küllap noorik oskas mehele päitsed pähe panna."

„Ega noorku üle midä ütelda ei ole. Om tüükas ja tark naene. Annas jummal egale ütele säratse."

Ants muigas jälle. Talle meenus, et just vana Jüri oli kaua Mari-Taaveti abiellumise vastu.

— „Noh, te eläte sääl Hundil kui kotin, ei tiiä midägi, mis maailman tetäs."

— „Küll saame meiegi teada, kui teie rahvas teopäevist priiks saab."

— „Kui me mehe nakse säädust nõudma, kas te kah sis üten lääde."

Ants jäi mõttesse.

— „Kas pelgät vai?" küsis Jüri ootavalt.

— „Mis sääl nüüd peläta," vastas Ants, „aga meie ei saa ju ühes minna, ega Hundil ei ole ju teoorjust. Ja maksud? Noh, nende pärast ei maksa end siduda teistega."

Jüri sülitas pikas kaares.

— „Seda ma arvassi. Kea sis mõistlik miis naede tuisupäieka nakse hendä kõitma."

— „Ei, noh," jätkas Ants. „Külas on teine asi. Võib-olla oleks mina siin esimene mees väljas, aga Hundil on teine olukord."

Ja Ants tegi minekut. Hobuseküna oli ta kaeru täis raputanud nagu oma hobuse söödaks, kuid ära sõites jättis ta kaerad kotti ajamata. Vana Jüri kobistas nad hiljem kokku, küll nad kevadisel ajal ära kuluvad marja eest.

*

Oli nädal enne jaanipäeva. Heinaaeg oli käes, kuid vihma sadas pea vahetpidamatult. Heina nagu oligi sirgunud, kuid vett oli nii palju igal pool heinamaadel, et sõida paadiga. Isegi põldudel tekkisid veeloigud. Mõisa ajas teomehed ja vaimutüdrukud vette niitma ja laskis neil niidetud heina kanda kuivale. Meeste ja tüdrukute jalad olid katki ja haudunud. Hein sõtkuti porri või ujus vee peal, ja vihm ei lasknud sedagi natukest, mis oli kantud kaldale, kuidagi kuivatada. Mis töö see oli? Oli sõna otsemas mõttes sõelaga vee kandmine. Mehed nurisesid ja tüdrukud pilasid. Kõige ägedam oli Kadastiku Madis.

— „Kuradi mõis. Ta ei tii tiidväski, et om kuulutedu vastne säädus. Ta nigu narr' inemisi. Pane inimesi tühü, kui sul om tüüd anda, ja kui ei ole, sis lase na kodu, na säes oma olemistki. Aga särast ullutamist ei ole viil nättu."

Põdra Jüri hakkas valju häälega naerma.

— „Noh, ets ta mõis näge viimast päivä. Ütskõrd iks lõõg täüs saase."

— „Viimne päiv mõisale om viil oi kui kavven!" osatas Ala Juhan.

— „Mehe ,jätame talle suu pääl õlle pruulmise õige saisma ja lääme ära kodu," soovitas Vanatare Märt.

Lähenes kubjas. Mehed jäid vait ja vaatasid küsivalt üksteise otsa.

— „Oodame viil veitsi," ütles Taavet aeglaselt, kes nüüd tihti töötas mõisas. „Ei massa väikese jõvvuga päälki nakata. Kaeme, mis tõiste mõisu mehe teeva. Agu tule parajamb aig."

Madis sai pahaseks.

— „Om sinul veli jänesse süda sisen. Ei oles sinust mehest toda võinu arvata."

Taavet naeris.

— „Es me näe, kumb kõvembide kaksap, kui aig tule, kas sina vai mina!"

— „Mehe, rutemb tühü, mes te tan aegutade ja aigu viidäte ning lorijuttu aade," kurjustas kubjas ja lõi kepiga Lepiku Liisut, kes maha oli kummardunud, et jalarätti seada.

— „Noh, sinu kotus oles küll saiban," urises Madis, viskas vikati selga ja läks üle soonurga niitjate ritta.

Kui mehed olid kõik lõpetanud ja ära läksid, peatas opman Tõlliste Kusta, vana Jaagu noorema poja:

— „Poiss, ae! Mis na teomehe tan arutiva."

— „Niisama maailma asjust," vastas poiss ükskõikselt.

— „Kas sa ei tiiä, et esä sul käske tähele panda ja mulle kõik ära kõnelda, mis teo man sõglutas."

— „Noh, kės toda tühja lorri sis jõud kõik meelen pittä ja ära kõnelda," vastas Kusta.

— „Kuule, poiss, sa vigurdat," urises kubjas. „Kure Miiligi ütel, et jutt oll' ollu jälle vastsest säädusest."

— „Kui Kure Miili sulle joba kõik ära kõneli, midä sa sis minnu usutat?"

Kubjas sai vihaseks.

— „Kuradi poisinäru! Ma lüü sul silmä pääst välla kui su esälgi. Vai tema nakse minnu viil õpetama. Nigu sa ei tiiä, et Kure Miili ei ole tävve aruga, kea sis särtse jutust midä kätte saase."

— „Noh, mina ütle sulle, et mehe lõõpseva niisama. Es ole es juttu vastsest säädusest, ei sinust ega mõisa tüüst." Ja Kusta viskas ka vikati õlale ja läks teiste juurde.

— „Midä ta kubjas sinust tahtse?" küsis Madis ja vaatas kaaluvalt Kustat.

— „Midä ta tahtse?" vastas Kusta vihaselt. „Tä tahtse, et ma ärä kõnelas, mes enne temä tüü manu tulekit kõneldi. Kure Miili olevat ütelnu, et jutt ollev ollu vastsest säädusest."

— „Nail om kah egal puul kõrva ja silmä," pahandas Madis ja sülitas. „Ja küll na kuradı tiiävä, meda rahvas taht."

Kusta töötas vaikselt. Tal kipitas nagu midagi südamel. Ta oleks tahtnud mehi hoiatada oma isa eest, aga samas meenus talle jälle, et küllap nad hoiavad isegi vanamehe eest kõrvale. Seda oli ju kõigest näha. Peab siis oma laps ka isa üle halba rääkima. Tal oli halb ja valus. Ta teadis, et teised teda ei usaldanud täiel määral ja ometi oleks ta tahtnud kuidagi näidata, et ta väärib seda usaldust. Kuid ise ennast ette toppima ja pakkuma minna ei kõlvanud. Ta ei võtnud seepärast ka jutust osa,

kuigi kogu hingega pooldas meeste mõtteid. Taavet aga vaatles hindavalt mehi. Kodust ei tuleks nad nii kergesti välja ja iga töö juurest ei läheks nad ka nii meelsasti omavoliliselt koju. Oleks tõesti ehk pidanud täna algama asjaga? Aga kas olekski õige teha sõda? Peaks ehk enne nõudma oma õigust? Võib-olla annavad parunid järele, kui näevad, et rahval on õiged otsad käes. Jah, õiged otsad? Kust neid õigeid otsi kätte saada? Ta oli ära Riiaski käinud, oli Tartus rääkinud venepoodide kaupmeestega. Tenga Vidrik lubas muretseda õige seaduse. Taavet oli juba mitmel korral käinud tema pool ja kraami tasuta andnud vaeva eest. Aga või see seaduse kättesaamine on mõni kerge asi? Taavet lõi hooga vikati vee sisse peidetud puutüvve, nii et vikat raksatas.

— „Küll om kuradi orjus," vihastas ta vikatit seades, „lüü kas jala alt maha, midägi ei näe vii sisse."

— „Noh, sa es taha jo kodo minna, sul siin liguneda paremb," irvitas Madis.

Taavet naeris ka.

— „Madis, oled va ää poiss, enne väega peru. Pane oma vihale veitsi vajutust pääle."

Madis sülitas.

— „Sa kõnelat kui kerkuherr, nii mõistu ja targalt. Ma tules õige puulpä õdangu sinu poole."

— „Tule pääle," vastas Taavet.

Kubjas ruttas juurde.

— „Jälle te lõksutade. Kas sedäsi saase tüü tettüs."

— „Paremb ära toda solkmist tüüs nimetägi," ütles Põdra Jüri pahaselt. „Kae, ole ra-

hul, et me vikatit sälga es viska ja ära es lää. Henge tege täüs särne inemiste narrmine."

— „Oi, oi," naeris Lokuta Leena. „Tan suun oles kõige õigemb vikat oobis otsast ära võtta ja pall'a löega sähvi müüda vett."

— „Pea sina, roju, lõvva," käratas kubjas ja vahtis väljakutsuvalt ringi.

Põdra Jüri kallale ta siiski ei julgenud minna. See oli parim kütt ümbruskonnas ja kupjal ei olnud tahtmist teha teda oma vastu vihaseks. Seda kurjem aga oli kubjas Lokuta Leenale. Ta sähvis talle kepiga mööda haudunud sääri.

„Seh sulle, seh sulle, vai pall'a löega tahat sa aina niita."

Kõik olid jäänud vait ja töötasid pilvis nägudega. Lokuta Leena pigistas huuled kokku ja niitis vaikides edasi, kuigi oleks tahtnud karjuda suure häälega, sest haudunud jalad olid õrnad ja hellad ja iga kepihoop otse kõrvetas ja ajas valu kuni kubemeni.

— „Oles pidänu täämbä asjaga alustama!" mõtles Taavet. „Mine tiiä, kas toda säädust saagi kätte, egas sis tuuperäst asja või jättä tegemäda."

Laupäeva õhtul tuli Taavet väsinuna ja poolhaigena koju. Selle nädala heinategu oli keha päris ära vintsutanud. Ta sõi ja heitis kohe pikali. Mari pesi ta jalgu ja pani haigete kohtade peale veriheina ja teelehti ning sidus need kinni kuivade lappidega. Taavet oli juba uinumas, kui tuli Kadastiku Madis.

— „Noh, sina olet veli kange," naeris Taavet. „Esi ei lääs hengeõnnistuse iistki enämb

majast väll'a. Aga kos tema. Kotun käüdü, süüdü ja joba külän."

Madis istus voodi juurde pingile.

— „Ei saa rahu tast tüü asjast. Ega sedasi saa ellä. Asi piäs ommeti ütele poole selgüma."

— „Küll ta selgüp sinna poole, kohe te miilgi ei tiiä mõtelda," urises vana Jüri. „Om naid sääduse kuulutamisi enneki ollu, ja om kõik tühjas lännü."

— „Kui esi ei tõmba, sis ei tule kah," vastas Madis.

— „Nu jah, enne nu tõmbaja aetas mulla alla," vastas Jüri. „Näid oma enne teid sinna lännu, lääde te kah perrä. Kah'o om enne naesist ja latsist."

— „Ära aa soe urru," pahandas Taavet. „Ollit vanaste iks mõistlik vanamiis, nüüt olet peris kitsekidajas lännu. Mul oll' peräst tuline kaho õkva, et me tuu sama kõrra suust ära es lää ja säädust es nõvva," ütles ta Madisele.

— „Noh, ma mõtli kah. Egas alati nii pall'u nakkajit mehi üten tüün ei ole, kui tu kõrd," vastas Madis.

Keegi tõmbas kiiresti poolukse valla ja pikk kogu peaaegu jooksis sisse. Hämaras tares ei nähtunud selgelt tulijat. Kogu oli pealegi seljaga valge poole ja lõõtsutas kõvasti.

— „Kohe sina sis lõhnutat, Tõlliste Kusta?" küsis vana Jüri nagu teisi jutu jätkamisest hoiatades.

— „Õkva teile," vastas Kusta. „Kotun ei tiiä keäki, et Kruusamäele tulli. Vana arvas, et ma lää lao pääle magama. Kubjas oll' meil. Kõnel, et Räpina ja Pühajärve puul olevat rah-

vas mässämä nakanu. Ei tegevat enämb päivi ja nõudvat enne kroonu alla."

— „Kuramus!" ütles Taavet ja ajas end püsti. „Peris kaho, et es tiiä ennemb."

— „Ommenes kutsutavat kõik peremehe mõisa," jätkas Kusta.

— „Mes jaos?" küsis Madis.

— „Es kuule enämb. Lätsivä ärä tarre ja ma es saa kostkilt neile manu."

— „Ää poiss tiidmise iist," ütles Taavet. „Joose nüüt enne kodu, et vanamiis teeda ei saa, et vällän kävvet. Muidu saat vastse kaska kotust," naeris Madis.

— „Küll ma joose," naeris ka Kusta.

— „Ega tast kavven ei ole. Enne tahas teedä, kas minu jaos kah miskit tüüd om?"

— „Küll me saadame sulle järgi, kui tarvis lät," ütles Taavet. Ja poiss kadus joostes mööda nurmevahe peenart Tõlliste poole.

— „Kas te toda ussikut usute kah?" küsis vana Jüri ja sülitas. „Tä tull' enne kaema, kea tan om ja tull' teid ullutama."

— „Sa vanamiis ei tiiä, mis sa kõnelat," pahandas Taavet. „Poiss om kõrralik."

— „Jah, ma kaie teda kah tüü man," ütles Madis. „Kubjas kävve tõise ümbre küll, kui kass palava pudru ümbre. Enne poiss oll' kange. Es kõnela midägi ärä, mida kuulse."

— „Nüüt ei ole enämb aigu viita," otsustas Taavet. „Pias Põdra Jüri ja Vanatare Märdile kah sõna viimä."

Madis mõtles vähe.

— „Kui ommenes kõik peremehe mõisa käsutedäs, sis oma na jo kõik sääl kuun. Ma

enne kae mõne tublimba sulasemehe ja vabadiku kah mõisa aada."

— „Noh, tule sis esi kah."

— „Noh õkva kindmahe," vastas Madis, jättis jumalaga ja lahkus.

Vana Jüri popsutas piipu ja köhatas.

— „Mis te sis mõisan tegema nakkade."

— „Ei tiiä," vastas Taavet rahulikult. „Meil om õigus, me nõvvame umma õigust, mis muud."

— „Õigus, õigus!" vihastus Jüri. „Soe anna all om te õigus!"

— „Vanamiis, sinuga ei saa noist asjust kõnelda. Sa olet väega pelglik."

— „Vai ma ole pelglik?" Jüri tõusis voodist ja astus Taaveti juurde. „Tiiät sa kah, et me vana Kinde Mihkliga kah aiemegi toda asja, sinna om ligi 20 ajastaiga tagasi. Minu vanemba keelivä minnu kah, nigu mina prõlla sinnu. Aga kost me Mihkliga. Me ollime ne kõige targemba. Enne Mihkli es lase mul sillakohtuhe minna, et las üts alustas. Mina sõidi enne maad piti kulleman, mis muial puul arvatas ja tetäs. Noh, ja mis saie. Mihkli tapseva kuradi ära ja tõise es julgu hengätäki. Kõigil olliva anna jalgu vahel. Muidu olliva suuga kange mehe."

— „Sis oll' tõine asi. Ta tahtsite orjust vähämbäs tetä. Kes tu jõud naid orjusi kõiki mõõta vai jagada. Ma arva, et tost asjast midägi vällä es võiki tulla, tu peräst kaotki nüüt kroonu teoorjuse oobis ärä. Tu om selge jutt. Ei ole midagi kohtuga õiendada, ega seletädä ega jagada. Säädus ütlep, et teoorjust talumehe

enämb ei tii, enne massva egä aasta üts ruubli, või 75 tengä kroonule. Kae, nii om tu asi."

Vana Jüri sügas kõrvatagust.

— „Poig, poig! Ei usu ma enämb toda kerkun kuulutamist ega vastset säädust. Ta võip olla, et tule ütskõrd, enne tolles ajos om me luukondi kõik joba valges pleekünü ja maamullan ära mädänü."

Taavet keeras teise külje ja jäi varsti magama. Mari tuli ka tuppa loomade talitamiselt.

— „Jüri, ae! Sa oled nii murelik, mis on juhtunud?" küsis ta ja seadis last.

— „Tere õdangut kah, teie rahvas," ütles kõleda häälega pikk kõhn mõisamees ukse päält.

— „Mis hiiopisõnumeid sina siis veel nii hilja tood?" küsis Mari.

— „Om te peremiis kotun?"

— „Kotun neh," vastas Jüri. „Kohe ta sis viil pääle mõisa orjuse endä vidädä jõud?"

— „Noh ommen ommuku varra piävä kõik peremehe mõisahe tulema."

— „Midä siis sinna?" küsis Mari.

— „Ei tiiä. Kästi enne viia käsk. Vai meesugutsile keäki ütles, kohe jänes annaga tii vedä. Enne ääd õdangut kah te rahvile. Om viil mõni talu käümätä."

Mari korraldas vaikselt tares.

— „Ommen vist nakasse kah me puul sõdima," ütles Jüri väsinult. Mari jäi seisma. Ta vaatas Taavetile. See magas nii kõvasti, et lootustki ei olnud teda äratada. Ja kas ta kuulakski, kui katsuks rääkida. Mari ei suutnud toitugi panna lauale. Tüdruk astus parajasti tuppa.

— „Epp, ole hää ja too söök lauale," ütles ta nõrgalt. Epp lõi käed kokku.

— „Armas taevas, kas pernaine om haige vai mis?"

— „Ei ole midagi," ütles Mari hädiselt. „Hoolitse enne sina meeste eest."

Ta läks mehe voodi jalutsisse ja konutas seal. Ta ei kuulnud, kui söödi õhtust, kui laud koristati, kui pere läks magama. Ta istus seal ilma mõteteta, ilma lootuseta. Tal oli kindel tunne, et õnnetus veereb kui liivamägi tema, Taaveti, Vana Jüri ja lapse pääle. See liigub ja läheneb, aga temal vaesel ei ole ei mõistust, ei jõudu, ei sõnu, et seda ära pöörda. Nii istus ta poole ööni.

Öösi enne valge valu jooksis Mari Kadastikule. Ta leidis Eltse lao päält.

— „Kas sina olet, Madis?" küsis Elts, kui nägi tumedat kogu heintel.

— „Ei, Eltseke, mina olen Kruusamäe Mari."

— „To-hoh! Mis teil om johtunu?" ehmus Elts ja hüppas üles.

— „Ära väga ehmata," palus Mari, kuna ta keha raputasid külmavärinad. „Tulin sind paluma, et sa mind aitaks."

— „Sa olet jo peris haige," ütles Elts. „Mis sis om?"

— „Tead sa, et täna on mehed käsutatud mõisa ja mehed tahavad hakata vastu."

— „Oh," haigutas Elts, „om ammu aig."

— „Aga," kogeles Mari, „neid tapetakse kõiki."

— „Noh, paremb om küll surm kui särne elu," vastas Elts.

— „Sa siis tead?"

— „Noh, muidugi. Madis kõneli õdangu. Tedä ei ole käsuteduki mõisahe, enne temä lät esi."

— „Oh Eltseke, palu Madist, et nad suure möllu sisse ei läheks," palus Mari.

— „Kea tu sis suure möllu sisse piäs minema?" pahandas Elts. „Mari, ära muretse. Üts surm kõigil. Ja oma õiguse iist piät saisma niikõvva, kui heng ihun."

— „Sa ei armasta Madist," ütles Mari rahunenult.

— „Oi, Marike, me armastame ütstõist väega. Enne ta elu ei massa säädmistki, mis külän om."

— „Te tahtsite ju laande minna."

— „Tahime küll, enge vastne säädus tull' vahele," naeris Elts.

Mari ei rääkinud enam ja läks koju. Ta oli tõsisem kui tavaliselt ja vaatles mõtlikult last hällis. Mari hakkas nutma.

— „Ära ike, Mari. Ega keäki oma elu iist ei päse. Om ta asi mulle surmas, sis om. Sa mine sis latse ja Vana Jüriga Hundile. Ega tõist kotust tan koskil ei ole, kohe mõisa iist hendä paetada võis."

— „Oh, Taavet, jää koju," palus Mari ja võttis tal ümber kaela kinni.

— „Ei, naine. Ärä toda nõvvaki. Kui mina kodu jää, sis om tu tõiste vasta petus. Ei, toda ma tettä ei saa." Ta tegi end õrnalt lahti, viskas leivakoti üle õla, võttis vigla ka õlale ja läks. Vana Jüri käänles hääletult voodis ja Mari vajus madalale pingile.

Mõisas oli ärevus suur. Keegi ei teadnud õieti, mida neile taheti öelda, kuid kõik aimasid, et see on ühenduses „vastse säädusega". Mehed seisid salkadena koos ja arutasid asja edasi ja tagasi. Tõlliste Jaak ja Päädiku Toode sõelusid ühelt salgalt teisele, püüdsid kuulata ja tegid oma märkusi sekka. Kuid igal pool vaikis jutt ja tekkis umbusklik ootus, kuhu nad lähenesid. Viimaks tuli opman välja. Tal oli piits käes ja müts peas.

— „Kui sa rahvaga kõnelat, sis viska piits ärä ja võta küpär pääst," hüüdis Põdra Jüri käskivalt.

— „Sina, mõtsavaras!" vihastas opman. Samal hetkel hüppas Tõlliste Kusta trepile ja lõi opmanil mütsi peast. See tuli nii ootamatult, et opman imestusest ära kohmetus ja ukse poole taandus. Kogu meestesalk hakkas lõbusalt naerma. Opman aga sülitas ja läks ära majja. Lävele ilmus aidamees. See oli heasoovlik vanake, keda armupärast aasta-aastalt aidamehe kohal peeti. Ta oli noore paruni korra metsas karu küüsist päästnud ja kuigi teda iga aasta jüripäevaks vallandati, aitas vanaproua eestkostmine ta aastaks jälle endisele kohale.

— „Noh, kelle suu ja säll'äga sina sis tulet?"

— „Taho-uju seh! Olge nüüt iks mõistliku," manitses vana Kota. „Midä te sis õkva oma surma otsa joosete."

— „Kas toda sul kästigi ütelda," naersid mehed.

— „Ei, toda ma ütli omalt puult."

— „Noh, tule sis vällä tollega, mis sul üteldä kästi," karjusid mehed ja kogunesid ti-

hedalt ümber trepi. Vana hakkas kogelema, köhatas, aevastas ja jäi vait.

— „Noh, rutemb, rutemb!" karjusid mehed.

— „Opmani ärrä ütel, et teopäeva tuleva tetä omma viisi ja pääle tolle . . ."

— „Mis pääle tolle?" kostsid üksikud hüüded, kuna suurem osa nägusid oli veninud süngeks ja tõsiseks.

— „Noh, kroonu om pannu pääle teoorjuse viil maarahva pääle massu, mis sügüsel mõisahe massa tuleva. Toda ollev 72 kopkat henge päält."

Surmavaikus valitses õuel. Mehed seisid mõttes ja nagu ootasid. Paistis nagu ei oleks keegi oodanud sellist jultumust.

Siis sülitas Põdra Jüri ja ütles rahulikult.

— „Ta om rahva petmine. Vana Kota, saada opman vai härrä esi vällä, sinuga ei ole meil enämb midägi kõnelda."

Vanamees tahtis astuda majja, kuid uks oli lukkus. Ta kohmetus veel enam, kobis siis ruttu trepilt alla rahva sekka ja surus end hulgast läbi peretoa poole. Keegi ei pannud teda enam tähele. Mehed olid jälle üksikutes salkades, kuid nüüd oli imelikul kombel igaühe pihku tekkinud mingi relv: kellel sõnnikuvigel, kellel nui, kellel vikat ja mõnel üksikul isegi püss. Kuid hoolimata sellest ei paistnud meeleolu kuigi sõjakas. Arutati, mis teha. Järsku jäid kõik vait. Kuuldus selgelt hobusekapjade plaginat, ja samal pilgul kihutas noorparun mõisa õue.

— „Mis te, kuradi päevavarga, teede mäss? Küll mina teile näütäp mäss tegema." Ja parun haaras püssi õlalt ning laskis huupi rahva sekka. Tõlliste Jaagu vanem poeg Juhan kuk-

kus kui niidetud maha. Siis pani ka Põdra Jüri oma püssi palge, kuid Päädiku Toode andis talle sellise hoobi selja tagant, et tal püss käest kukkus. Parun kadus järgmisel hetkel hobusega jälle maanteele. Mehed haarasid Päädiku Toode ja sidusid ta kaevulingu külge, ning kastsid teda naeru ja pilgete saatel kaevu. Vana Tõlliste Jaak karjus oma poja korjuse juures ja osa mehi ründas opmani maja. Taavet seisis Madisega kesk mõisa õue. Ta püüdis mehi korrale kutsuda.

— „Võtke ommeti aru päha," karjus ta. „Mis opman tiid? Tälle om käsk antu nii kõnelda ja tema kõnelas. Oodame ära, kui parun tagasi tulep ja siis õiendame oma rehnugi temäga."

Keegi ei kuulanud.

— „Na mehe om peris ullu!" ütles Madis. „Kui na lahkma ja majju palutama nakse, sis om parunil ää kasakit tuvva."

Samal hetkel hiilis Kota meeste juurde ja sosistas hirmunult.

— „Kasaka tuleva. Näie peretare katuse alt."

Kuid ka see ei mõjunud meestele. Keegi ei uskunud Kota juttu. Mehed olid opmani trepialuse põlema süüdanud ja paks suits tõusis mööda seina, kuna teine osa mehi akna kaudu püüdis sisse tungida.

— „Kusta, joose kaema, kas Kota kõnelas õigust," ütles Taavet Tõlliste Kustale. See jooksis ka kohe maantee suunas. Ta tuli varsti tagasi higisena ja punasena ning kähises aina.

— „Jah, tuleva jah."

— „Kas kuulete, mehe, kasaka tuleva. Kusta kävve kaeman," hüüdis Taavet selgesti ja valjult. Üheks hetkeks valitses vaikus, nagu oleks sõnumit tarvis olnud kaaluda, siis algas paaniline jooks. Kohale jäid sirbid, vikatid, nuiad, leivakotid.

— „Lääme," ütles Taavet Madisele. „Tan ei ole enämb midägi tetä." Ja vaikselt sammusid nad kodu suunas.

Kuid mehed ei saanud olla kuigi kaua kodus, kui tuli uus sõnum mõisast, et peremehed tulgu uuesti mõisa. Mari võttis nüüd Taavetil ümbert kaela kinni ja ütles kindlalt:

— „Sina ei lähe nüüd kuhugi."

Taavet hakkas naerma.

— „Käsk om käsk."

— „Jüri on juba valmis ja läheb. Tema on ju veel Kruusamäe peremees," seletas Mari kindlalt. Taavet viskas käega.

— „Omgi agu paremb. Muidu nakse viil usutama, kea lahke opmani tarre ja kea tule alla teie." Ja Taavet võttis vikati selga ja läks heina niitma alla oja äärde.

Vaevalt olid Jüri ja Taavet läinud, kui Põdra Jüri maja juurde hiilis.

— „Kas Taavetit kotun ei ole?"

— „Kas sa mõisa ei läinud?" küsis Mari imestunult.

— „Ei, mul ei massa mõisahe minna," naeris Põdra Jüri. „Tahtse küssü, kas mass Luuliku Mari manu pakku minnä? Ega tä mõisale teedä ei anna, et sääl puul kandin ole."

— „Võid küll," ütles Mari närvitsedes. Jooksis siis aita, tõi leiba ja võid, mis mähitud rätikusse.

— „Võta tee pääle kaasa. Ma näen, sul ei ole aega olnud kodust midagi kaasagi võtta."

— „Noh, minu naesel ää miil, et minust valla saase. Täl sulasega ammu kauba kuun."

— „Ära räägi niisugust juttu. Aga nüüd päeva aegu ei tohi sa küll kuhugi minna." Marile meenus küün, kus ta tagaajajate eest peidus oli olnud.

— „Mine siia mäe taha," ütles ta. „Sääl on meie vana küün. Tänavu on juba vähekese heinu ka sees. Oota sääl õhtut. Taavet tuleb ja teadustab sulle ka, mis mõisas tehakse, muidugi kui ta ise jäetakse rahule."

Jüri kobis köhides ja läkatades mõisa. Ta oli kiirest käigust higine ja jalad olid nõrgad. Ta läks nagu tapale.

— „Küllap sääl tulep täämba verepulm," mõtles ta. „Enne minu elu om eletu, las tapva pääle. Taavetil nuur naine ja lats. Agu jääse temä kate silma vahele."

Mõisas lasti mehed kasakatest piiratud õuele opmani maja juurde. Maja oli ühte külge pidi mustaks põlenud ja trepp oli puruks pekstud. Opman kõndis vihaselt, müts peas ja piits käes, trepi ees edasi-tagasi. Natuke majast eemal lamas ikka veel Tõlliste Juhani korjus. Jüri otsis silmadega Kadastiku Märti ja läks tema juurde.

— „Mis siin nakse olema?" küsis ta tasa.

— „Es iks jälle pessmine," vastas Märt ükskõikselt. Ja algaski. Reast lasti kõik peremehed läbi lipu ja igaüks sai viiskümmend paari. Kuid sellega ei olnud asi veel lõpetatud. Nüüd kutsuti Päädiku Toode ja Tõlliste Jaak ette ja hakati üksikuid peremehi välja korjama.

kellele määrati erinuhtlus. Kõigepäält hakati hüüdma Põdra Jüri. Opman vehkis piitsaga ja kärkis.

— „Sa mädanu mõtsavaras, tule vällä."

— „Teda ei ole mõisahe tullu," hüüdsid viimaks mehed. Otsekohe saadeti Kure Peedu kahe kasakaga teda otsima. Siis kutsuti Vanatare Märt ja Viiratsi Vidrik välja. Mõlemad tunnistajad olid neid näinud tuld alla tegemas opmani majale, siis veel Õreda Toomas ja Silgu Mihkli, need olid ühes Põdra Jüriga sidunud Päädiku Toodet kaevu lingu külge ja teda vette kastnud ning pärast opmani maja katsunud rünnata akna kaudu. Eheda Hendrik ja Kuusalu Kusta, Suurmaa Priidu, Tiigete Tõnu, Käreda Aadam ja Laanemõtsa Andres olid ka maja kallal lõhkunud. Neli meest ei olnud mõisa tulnud, neile saadeti kasakad mõisameestega järele. Kruusamäe Jüri närvitses kogu aeg. Ta ootas, kuna tema poega hüütakse, kuid nimekiri sai läbi ja Taavetit ei nimetanud keegi. Ülekuulamist mingit ei toimetatud. Jätkus Tõlliste Jaagu ja Päädiku Toode kaebamistest. Iga nime nimetamisel määras parun karistuse, kellele 300 paari, kellele 200, harva, kes pääses 150 paariga. Rahvas pidi jääma peksmise lõpuni mõisa. Vastu õhtut tuli Tõlliste Kusta hobusega surnud vennale järele. Vanamees, nähes teda tulevat, vehkis hirmunult kätega ja püüdis talle märku anda, et ta kaoks. Kuid oli hilja. Opman oli poissi silmanud.

— Ah, sääl tu tattnõna ongi, kea minu kübärä pääst maha lei," karjus ta. Parun tuli ka juurde.

— „Kes sa olet?" küsis ta kõrgilt.

— „Ta minu nooremb poig," seletas nutuse häälega vana Tõlliste Jaak. „Paruniärra laskseva esiki kogemada minu vanemba poja maha, jätke mulle ta'ki."

— „Viiskümmend paari," käsutas parun.

Vana Jaak kattis näo kübaraga, kui poega pekseti. Opman seisis kogu aeg juures ja käsutas, et löödaks kibedamini. Ta oleks vist vitsad lasknud soolvette kasta, kui peksmisega poleks rutatud.

Pääle peksu tuikus Kusta vankri juurde. Juhani korjuse olid mehed juba lattidega vankrile tõstnud, nüüd aitasid nad ka Kusta vankrile. Ta võttis küll ohjad pihku, kuid vajus kummuli surnu peale ja jäi nii lamama.

— „Jaak, vii oma poja kodu," urises Vanatare Märt. „Sa olet oma palga kah kätte saanu."

Jaak kõheles veel siia-sinna, vaatas vilksatades ühe silmaga meeste peale ja ajas siis hobuse minema. Ka külamehed lasti koju. Suurem osa teist korda peksetuid jäi aga mõisa õue kummuli lamama ja oigama.

Naised koristasid nad sealt hiljem.

Taavet läks peale päikese loojaminekut küüni Põdra Jüri juurde, viis talle süüa ja mõned riided. Jutustas ka peksutalgudest mõisas. Jüri tänas hoole eest ja hakkas sammuma Suure soo suunas. Taavet vahtis talle kaua järele. Ei, pääle sellist peksu ja paremate meeste metsapakku minekut ei võinud lootagi, et keegi veel hakkaks nõudma oma õigust.

— „Tuleb kah kotus Pimmelaanen valmis kaeda," mõtles ta. „Ma õige kõnela Madisega.

Täl oll' joba kõik pea valmis mõtsa minekus, tema tiid, kohe poole minna ja kuda pääle nakata."

Teisel päeval oli ilm haruldaselt soe ja vaikne. Mari ravitses saunas Jüri, võidis ta selga mageda võiga ja kattis purukspigistatud veriheinte ja teelehtedega. Jüri püüdis küll olla rahulik, kuid aeg-ajalt surus end siiski üksik oie üle huulte. Et mitte ohata ja häälitseda, hakkas ta rääkima.

— „Es oles usknu, et ta asi nii äste läts. Ei mina usu, et na Taavetit oles rahule jätnu, kui ta esi oles mõisa lännu. Mis silmast, tu meelest. Na agu es ole kah kindma, kas Taavet kävve enne lõunat mõisan."

— „Nüüd said sina asjata peksa," ütles Mari murelikult.

— „Kas Taavet es oles saanu kah ilmaaigu?" osatas vana. „Temä oles vände enämgi saanu."

— „Kas arvad nüüd, et asi on sellega otsas," küsis Mari ja tundis imelikku pettumust. Tema oleks tahtnud, et uus seadus oleks välja nõutud, ainult Taavetile ei oleks tarvitsenud juhtuda midagi. Taavet ei oleks pidanud seisma asja eesotsas.

— „Kea toda tiid?" vastas Jüri mõtlikult.

Mari kattis Jüri selja palakaga ja sidus otsad kaela ja kõhu ümber kokku, siis väljus saunast, et jätkata oma igapäevaseid toiminguid. Vaevalt sai ta uksest välja astuda, kui jäi imestunult seisma. Oli mingi valgete lillelehekeste sadu, ei, lendlemine. Ta vaatas terasemalt — ei, need olid harilikud valged liblikad, neid oli aga nii palju, nagu oleks olnud paks, tihe lumesadu.

Kogu silmapiir oli täpiline ja sirav väikeste tiibade löökidest. Katused, kivid, kaevukook ja valdas, kaevu äär, aialatid, puud, isegi Mari oli kaetud valgete liblikatega nagu valge lillelise vaibaga. Mari jooksis sauna tagasi.

— „Jüri, kas sa saad välja tulla? Tule vaata ometi, mis liblikate lend see on?"

Jüri kobas lavalt maha ja ronis uksele. Ta seisis tükk aega nõutult.

— „Ei minu silm ole särast imet enne nännu," ütles ta aeglaselt. „Püvva kaeda, kost puult na lendase."

Mari vahtis tükk aega vaikselt seda imelikku nähet.

— „Paistab, nagu tuleks nad põhjast."

— „Ei, ta küll ääd ei tähenda," ütles vana Jüri, tegi kohmetult ristimärgi otsa ette ja läks vaikselt sauna tagasi.

Mari läks mäele, tundes kogu aeg vastu nägu, vastu kaela, vastu rindu ebamugavat nõrka tiibade rabelemist ja kõdistavat siblimist. Ta kõndis kui paksus seasöögis. Ta meel oli rusutud.

— „Tähendas see uut seadust, tähendas see sõda või näljahäda? Vist ta ikka nälga tähendas. Kus nende tõukude ots, mis nüüd siginevad. Koer raputas end ja lõi pääga liblikaid küljest ära. Mari võttis lüpsiku aiateibast ja pühkis põllega liblikad põhjalt ja äärtelt. Kas maksabki praegu minna lüpsma? Piim läheks neid täis, lüpsikul ei ole ju kaant. Aga tarvis oleks siiski lüpsta, sest kari peab minema varsti metsa. Ta on Jüri pärast isegi veidi hilinenud. Küllap ta katab lüpsiku põllega, kui viib piima koja juurde. Liblikaid aga lendles tiheda pil-

vena kuni õhtuni, ja kui siis lend viimaks harvenes ja silmapiir avardus, valendasid teed, rohi, maa surnud ja mahatallatud liblikaist. Karjapoiss oli neid korjanud oma leivakotti ja ajas nüüd hoolega peene õlekõrre taha. Taavet aga läks seda kindlama otsusega Kadastikule, et Madisega läbi rääkida Pimmelaande asumise asja.

Kadastikul valitses sünge meeleolu. Parun oli Kadastiku Märdile teatanud, et mihklipäeval tema hooned lammutatakse ja kui soovib, võib ta kolida Liivikule. Seal olevat kaks kohta peremeheta. Kadastiku Märt ei olnud Liiviku asjus oma nõusolekut andnud. Need olid kohad, mis aastate viisi seisid söödis. Mõneks aastaks võttis siis mõni sulanemees või vabadik koha kätte, et kütist teha ja paar aastat seisnud maad kasutada, pärast jättis ta selle jälle maha. Sinna alatiseks elama asuda tähendas nälja otsa asuda. Ta oli seda ütelnud ka parunile. Parun oli aina irvitanud.

— „Noh, mine sis tõise manu sulases!"

— „Mis te sis kõik üten kuun laande ei lää?" küsis Taavet.

— „Arutamegi toda asja," vastas Märt. „Enne Elts om irmus vihane. Ta lääs kas vai ammastega parunile külge, et terve pere vanast kotust vällä aese."

Kadastiku Tõnu, vaikne pikaldane mees, sülitas ka.

— „Ega midä tetä ei ole. Tule iks mõtsa minna. Kae enne, et parun eläjit ja villä ära ei võta. Sis ei saa koheki."

— „Ma mõtli kah, et piäs aigsahe mõne katuse alutse valmis kaema ja vill'ä sinna vii-

ma, niipea kui teda kokku pantus saase," arvas Taavet.

— „Tohoh, kas sul kah joba käsk käen?" imetses Kadastiku Märt.

— „Ei ole viil. Enge kohe minaki päse?"

— „Näe, Madis kaie omale kotuse vällä. Sääl om enne väega veitsi laket maad. Tule pall'u kande kaalu."

— „Paremb om kande kaalu kui vette külva," arvas Taavet. „Elajidega on peris irm. Egas ta eläjit kõiki küll ei lase vastsehe kotuste üten võtta," arvas Tõnu.

— „Esä, kas sul ei ole mõnd kotust, kohe eläjit saase paotada."

— „Ei ma tiia koheki," vastas Märt.

— „Toda pias sis kippeste tegema," soovitas Madis. „Ta tule varsti kirjutama, mis sul oma ja midä ei ole. Näet, kui kuvve aasta iist Eheda Jakopi kotuselt ära aie, sis tull' tõisel päeval tallu ja laske kõik eläja mõisa aija."

— „Jah piäs küll," venitas Märt. „Mõtsa ei saa kah naid aija. Soe sööse ära."

Taavet jättis jumalaga ja läks mõttes koju. Samal öösel rakendas ta täku ette, köitis kaks paremat lehma vankri külge ja läks sauna juurde.

— „Kas sälg tege väega vaiva?" küsis ta vana Jürilt.

— „Ei ole suurt vikaki," vastas vana. „Mari, ää lats, pand rohtu pääle. Om peris pehmes võtnu."

— „Kas sa saat talle säll'äga Hundil ära kävvä."

— „Agu saa kah. Mis asja sinna sis oll'?"

— „Vii täkk ja Mustik Roosaga Hundile. Kui meile kotus ära üteldäs, ega naid eläjit meile ei jäeta. Parun ütles, et alustusen saat vastse kotuse päält vähä villä, mingaga sa na eläjä söödät. Ega ta põrguline ei küsü, et eläjä om oma kasvatedü ja ilma naideta ei saa läbi."

— „Sul om õigus, Taavet. Ma lää pääle."

— „Ma saada sinnu peräle. Sul rasse täkust jagu saia. Jää mõnes päevas sinna, ära nakka jalgsi tulema. Ma tule sulle varsti Liisaga järgi. Ma esi nigu ei taha sinna minna. Ole Antsuga veitsi vimman."

— „Kuna tules minna?" küsis vana.

— „Obene om joba iin. Lääme õkva prõlla minema."

Sõit oli õige vaevaline, sest täkk oli kärsitu, kuigi sõideti öösel. Lehmad aga ei tahtnud kuidagi minna.

Vana Jüril tuli kogu aeg käia lehmade järel ja neid taga ajada. Kui nad Hundi õue said, hakkas juba õhetama. Taavet sidus hobuse kinni ja keeras kohe metsa tagasi, kuna vana Jüri komberdas elamu suunas. Koju jõudes jooksis Taavetile Mari hirmunult vastu.

— „Kas sina täku ja lehmadega ära läksid?" küsis ta ehmunult. Karjapoiss seisis ka samas ja nuttis:

— „Ei ma tiiä obesest ega lehmist midägi!" vastas Taavet ilmsüütult.

— „Seda ma arvasin!" hädaldas Mari. „Öösel on vargad käinud. Täkk ja lehmad ära viidud."

— „Hull asi küll," ütles Taavet. „Tule kullema ja otsma nakata."

— „Kus sa siis hommiku vara käisid ja kus on Jüri?"

— „Mis nüüd Jüri," venitas Taavet. „Ta tahtse targa manu, et sälg valutas väega. Viisi ta Laid Leena manu. Jäigi sinna, seni kui terves saase."

Kui Taavet teisel päeval läks mõisa, võttis kubjas teda irvitades vastu.

— „Noh, midä sul sis varga käisivä, sina ei ole jo viil kotusest ära üteldu."

— „Kas na varga sis toda kaesse, kui na varastada tahtva," vastas Taavet.

Kubjas hakkas kõva häälega naerma.

— „No täämbä üüse om kõigil peremeestel varga eläjä ära viinu, kea oma kotusest piävä ärä minemä. Sina ütsinda olet johtunu naide sekka särnane peremiis, kellele viil midägi ei ole teeda antu. Paistat ollev kavval miis."

— „Kas sina sis arvad, et ma varastega sõprust piä," pahandas Taavet. Kubjas läks tõsiseks.

— „Mis tu minu asi om, kellega sa sõprust piät. Alb om enne kui na otsen eläjä üles lõvvava. Otsma läts Kõvver Kusta. Tu tiid joba, kost ja kudas otsi. Mine enne nüüt tühü, ega su käest iks õiget otsa kätte ei saa."

Ka teo juures oli öösine vargus üldiseks kõneaineks. Mehed imetsesid ja võib-olla kadestasid, et Taavet ka oma loomad oli ära peitnud. Nüüd oli kilter mõisameestega saadetud külla loomi kirjutama. Ühtegi talu ei jäetud vahele ja mehed olid mures oma varanatukese pärast. Kellel oli mõni parem loom, see aeti mõisa. Ettekäänet ja põhjust selleks leidus alati. Pealegi ei olnud ju teada, kas piirdutakse nende

kaheksa talu lammutamisega, kellele juba kohad olid ära öeldud. Liikusid visad jutud, et parun oli opmaniga rääkinud neljastteistkümnest talust. Seega olid mõisa lähedased talud kõik veel lammutamise hädaohus. Kadastiku Madis ütles naerdes Taavetile:

— „Sina olet tubli miis. Oles enne särtsit enämb. Kindmähe kaeme üten kuun laande minnä."

Pühapäeval läkski Taavet Kadastiku Tõnu ja Madisega Pimmelaande eluaset vaatama. Nad valisid kohad välja, panid väikesed piirimärgid sisse ja arutasid, kuidas tööga alata ja mis teha. Kõigepealt tuli küll ehitada ajutine elamu ja teha alet. Kuid igaühele leidus oja ääres lapike selget maad, mis oli küll vesine, aga äärtele võis ikka vähekese külvata ka vilja. Mehed jäid enamvähem kohaga rahule. Raskem osa seisis ees. Tuli nõutada mõisa nõusolek. Mõisal ei olnud suurt metsamineku vastu, aga kuidas teha teopäevi nii kaugelt. Inimestel läheb iganädalane koduskäimine raskeks ja üle nädala ei saa jälle toitu kaasa panna. Piim happneb kibedaks ja aganane leib läheb nii kõvaks, et tuleb kirvega raiuda ja vee sees leotada. Taavet tuli metsast siiski võrdlemisi hääs tujus. Teda ootas aga kutse mõisa. Kuna kodus ei teatud, kuna ta koju jõuab, oli vana Jüri tema asemel läinud mõisa. Taavet asus kodus kohe tööle. Ta seadis korda asju, mida kavatses metsa kaasa võtta, korraldas koduseid töid ja kaalus, kuidas heinad ära viia. Muud saaki ju veel ei olnud. Vana-Jüri tuli vastu õhtut koju. Ta oli vähe viinastanud. Taavet vaatas teda võõristledes. Vanamees ei olnud viimasel ajal

üldse hoolinud viinast. See võis tähendada ainult halba. Ja tähendaski. Mõisas oli talle öeldud, et Kruusamäe rahval tuleb kolida Tõllistele. Tõlliste talu jäävat kahe peale pooleks. Neil olevat kummalgi väike pere ja Tõlliste talu olevat küllalt suur kahelegi perele. Vana oli siis püüdnud seletada, et ta parem läheks metsa. Parun oli selle peale hirmsasti vihastunud:

— „Mis mõtsa?" oli ta ütelnud. „Te kuradi raisa ei viitsi tüüd tegema. Mõtsa, mõtsa! Arvat, et sinna ei küüni opmanni silm."

Tõlliste talu aetavat kahe pääle pooleks.

Taavet sülitas.

— „Ei tiiä, mis ta ütel Märdile?"

Märdile oli ta siiski andnud nõusoleku metsa asumiseks. Vana Jüri lohutas Taavetit. Alguses tuleb kolida Tõllistele, eks pärast näe. Võibolla läheb pärastpoole korda luba saada ka metsaasumiseks. Tõlliste Jaak tuli õhtul Kruusamäele. Tuppa hiilides hakkas ta kohe pärima:

— „Taavet, mis sa tõiste sälga tükit? Sa nuur miis, võis jo mõtsa minna."

— „Vai ma ei lääs, kui saas," ütles Taavet pahaselt.

— „Noh, toda küll ei ole keäki viil kuulu, et inimisi ei lasta mõtsa minna, kui na enne tahtva ja teopäevä ära teevä!"

— „Sina ei ole kuulu, enge me Jüri kuulde täämba paruni käest," vastas Taavet pilkavalt.

Tõlliste Jaak jäi mõttesse.

— „Kui sul midä ei ole mõtsamineku vasta, küll ma sis asja juunde aa."

— „Ole ää miis jah, aa asja juunde," nimetas Jüri ka omalt poolt. Ja vana Tõlliste Jaak kobis kiiresti minema. Kuid ka Tõlliste Jaagu

nurumised ei aidanud seekord. Kruusamäe rahval tuli hakata kraami vedama Tõllistele. Taavet seadis külma tarre ahju sisse ja viis lauda ja talli üle. Ka küüni vedas ta uue kodu lähedale.

Kolimine oli mihklipäeval. Puhus kõle tuul, ja Mari jooksis enne vankrile istumist veel toad ja sauna läbi. Pisarad silmis, vaatas ta ukselävelt lagedatele põldudele, heinamaale ja veetud hoonete asemele. Siin oli tal kaks aastat olnud raske, väga raske, kuid siin olid nad siiski elanud omaette, oma perega, omas kodus. Kuidas peaks küll sobima kaks suitsu ühes majas. Ta pühkis silmad kuivaks, ohkas ja ronis vankrile kolu otsa.

Tõlliste vana rahvas ei ilmunud õuegi, kui nad jõudsid pärale. Kusta üksi ütles tere tulemast ja aitas neid kraami sisse kanda ja seada elamist. Tuba oli kütmata. Kusta märkas seda ja sai ema pääle pahaseks.

— „Ma ütli tälle küll, et küta ahi ärä. Na tuleva külmäst ja tiilt."

Ja kärmesti jooksis ta puuriida juurde, et hagu ahju tuua. Tõlliste Miina aga seisis seal vihasel ilmel ja ütles kurjalt:

— „Kelle suits, selle puu."

— „Ärä seka," pahandas Kusta. „Kui naide puu oma raisatu, sis tule me ommi võttä."

— „Tohouju seh, kas sa tahat, Kusta, et na me vara päält elamagi nakse."

Kusta ei lausunud midagi. Võttis sületäie hagu selga ja viis uue kambri ahju. Vanaeit hakkas teda järele manama. „Ei mina tiiä, kohe sina olet kasunu. Es ole te mõlemba ei essä ega immä."

Mari pani ukse kinni ja ütles Taavetile:

— „Kas sa meile siis hagu ei vedanudki?"

— „Tõi küll," imestas Taavet. „Enneki me aounik om ärä kadunu."

Kusta naeris.

— „Me rahvas palutive ärä. Sa tõit väega varra. Na arvasiva, et sa tõid tu neile kostis."

— „Ää poiss, et veitsi akku tõit. Ma lää ommen päiv mõtsa ja kae omale viil tuvva."

— „Kae ette," ütles Kusta närviliselt. „Mõni võis mõisahe teedä anda, et sa lubata mõtsast akku viät."

Taavet surus hambad kokku. Ta ei tahtnud Kusta kuuldes öelda halba tema vanemate kohta, kuid ta sai aru, et ta siin peab olema äärmiselt ettevaatlik.

Teisel hommikul vara läks Taavet siiski siiski metsa. Kui ta lõuna paiku puu- ja haokoormaga koju jõudis, tuli Jaak muiates vastu.

— „Kost sa nii ää puumõtsa löisit?" küsis ta muheldes.

— „Tõi oma puu ja ao vanast kotusest ärä. Jäi sinna viil veitsi asju ja puid kah toomata," ütles Taavet rahulikult.

Jaagu nägu läks tigedaks.

— „Ära aa soe juttu, kos sul sis nii pika puu ja nii pall'u aku kokku pantu oll', et sügitseses ajaski jakkus."

— „Es tu ole minu mure," vastas Taavet jahedalt.

— „Noh, mulle ära toda kõnelku," pahandas Jaak. „Mina tiiä, mis ma tiiä."

— „Tiiä aga pääleki," naeris Taavet ja ajas puud ja aod teisel pool ussaias maha. Ta ei läinud lõunalegi, vaid keeras kohe metsa

tagasi. Tal oli veel hulk palke ära raiutud ja ta kartis, et neid keegi vahepääl võiks leida. Nii tõi ta mitu koormat puid hagudega kaetult koju. Ta seadis kõik riita ja läks siis alles sööma. Kusta tuli kambrisse, kui Taavet istus laua juures.

— „Oles sa minu üten võtnu puid tuuma, sis agu ei oles vanamiis julenu kaibama minnä,“ ütles ta mõttes.

— „Ei lää ta nüüt kah koheki. Las näütas kotuse, kost ma puid maha võti. Ma ruukse suvel ainamaad ja mul om ää ütelda, et na nu puu ollivaki, meatse ma nüüt siia tõi. Teku tõtes, et ei ole. Ma võti nüüt kah enneki kõive maha. Tõisi puid es putu, sest mul olliva ainamaal sula kõivu.“

— „Ma lää kõnele vanaga, agu jääs uskma,“ ütles Kusta ja läks.

— „Om tan veli elu,“ pahandas vana Jüri, „ennemba lääs küll kas vai sohu.“

— „Mul om jälle tahtmine leppi Tõlliste poole kotusega,“ seletas Taavet. „Maal ei ole vika ja jõe ja mõtsa puult saase maad manu kah tetä. Talle vanamehega om enne rasse läbi saia.“

— „Oia iks pääle kotus mõisan alale. Ei meil ole siia jäämist nii kavva, kui vana Jaak eläs,“ ütles Jüri.

— „Egas me kavvembas taha jäjäki kui keväjäni, sis nakame omale ehitama vastset tarre. Ma kaie kotusegi ärä,“ ütles Taavet.

— „See talv tuleb siis küll raske!“ õhkas Mari. „Miina ei vihka mitte üksi mind ja last, vaid ka meie loomi. Iga kord, kui neist mööda

läheb, siis lööb teibaga. Kardan, et ta peksab me loomadel neerud lahti."

— „Jüri, sis nakame joba sügise ehitamisega pääle. Lauda ja talli palgi om siin, toome tare ja sauna kah ära ja säeme lõhnaga üles. Sa võis kutsu Hundi rahvit kah appi. Tast puult peremeestel ei ole jo aigu. Nemä oma ädän oma elamise asutamisegagi."

— „Noh, Kusta avitas kah," seletas Jüri.

— „Oigus, jah!" rõõmustas Taavet. „Kaho, et Juhan otsa sai. Oll' ää poiss. Egas Kustast maha es jää."

— „Noh, kes tu kunagi tiid, kelle karistust sul kanda tule," ohkas Jüri. „Ma lää mõisa ja palle mõnes päevas Eppu ja Mihkli kah kodu."

— --Ära mine hendä vihastama," vastas Taavet. „Nüüd rehepessu ajal ei jäeta kedägi kodu. Kae, et tüüpäivi manu ei litsuta."

— „Meil oleks ka tarvis veel reht peksta," osatas Mari.

— „Egas ennemb küll ei saa kui oma suits pää pääle tõses," vastas Taavet.

*

Järgmiseks pühapäevaks tulidki Hundi Ants Hundi Jüriga appi hooneid üles panema. Tõlliste Kusta oli ka abiks, ja Mihkel ei hoolinudki pühapäevasest puhkusest. Rehetare külma kambriga ja laut aeti üles. Katused ainult jäid pääle panemata, uksed ette seadmata ja ahi pooleli.

— „Aituma," ütles Taavet Hundi Antsule. „Nüüt om suuremb tüü tettü. Küll me vana Jüriga saame nüüt eski toime."

Mari ei jõudnud oodata, millal nad oleksid kolinud oma uude elamusse. Ühel lambal oli jalg löödud vigaseks ja lehmad ei andnud

sugugi piima. Karjad käisid ühisel karjamaal ja karjapoiss kaebas, et nende loomad aetakse sohu. Miina on alati karja juures ja ajab koerad loomadele kallale, niipea kui nad soost tahavad välja tulla. Lambadki olid näljased, et Mari neile kustki ei osanud enam heinu ette tuua. Sellepärast kiirustas ta mehi, et nad rutem korda seaksid elamu ja mõisalt nõuaksid piire. Järgmiseks pühapäevaks koliski Kruusamäe rahvas uuele kohale. Taavet oli kõik kolud ja palgid vedanud uuele eluasemele ja veel kord palunud appi Hundi rahvast. Tõlliste Kusta tuli ka seekord appi. Tall pandi üles ja saun ka. Natuke nokitseti veel siin ja sääl. Seekord võis perenaine talgulisi söögigagi kostitada, oldi juba omas suitsus.

— „Noh, sul läks paremini, kui oodata võis," arvas Hundi Ants. „Põllule asuda on ikkagi kergem kui kännustikku."

„Ühelt puult paremb, tõiselt puult alvemb," vastas Jüri mõistu ja vaatas Kusta suunas. Ants sai aru ja lausus:

— „Noh, võite ju mõlemad metsast uut maad juurde teha. Elate ju päris laane veeres."

— „Ega seda mõisa luba," vastas Taavet naerdes. „Pääleki kulup edimäne aasta ära elamise säädmisega."

— „Palju te siis esimesel aastal kande kaaluda oleksite jõudnud?" naeris Ants. „Metsas oleks nii mõnigi kibe aasta tulnud kannatada."

— „Kohe sa iks hengega lääť," ütles Jüri. „Egal puul om karu kate pojaga iin."

Ants hakkas koju minema. Ta seisis nagu nõutult tarelävel, viimaks tõmbas taskust väi-

kese nokaga mütsi ja ulatas selle väikesele Jaanile.

— „Säh, Jaan, sa juba suur poiss, kõnnid ja kõneled, sulle juba tarvis suure mehe mütsi."

Jaan hakkas mütsist kinni ja surus ta vastu rindu.

— „Ära uut mütsivarju katki pigista," hoiatas Mari. „Lääme agu pühapäeval kiriku, siis paned pähe." Ja Mari tahtis lapselt mütsi ära võtta, kuid Jaan hoidis kramplikult mütsist kinni, vahtis emale altkulmu ja seadis huuled nutule.

— „Jäta latsele küppär," ütles Taavet ja tõusis laua juurest. Talle ei meeldinud Hundi Antsu suhtumine tema lapsesse. Ta ei olnud ei ristiisa ega vader, mida ta jahtis alati Jaaniga. Ta ei võinud aga midagi öelda, oli ju Hundi Ants igapidi talle olnud abiks. Ta saatis mehed ära ja tuli tarre tagasi. Laps oli jäänud põrandale magama ja müts libisenud maha. Taavet lükkas selle jalaga voodi alla, et ta silmis ei oleks.

Enne lumetulekut sai Taavet aida ja küüni üles, ainult aeda ei suutnud ta teha enam ümber õue. Midagi pidi ju ka jääma järgmiseks aastaks. Piire ei aetud aga ikka veel ja karjaga oli häda. Poiss võis rahulikult karjatada ainult soos ja metsas, seal oli aga hein vesine ja lehmad andsid vähe piima, ning lambad köhisid ja põdesid. Mari oli siiski niigi rahul. Ei tarvitsenud Teiste-Miinaga kokku puutuda ega karja ühte ajada. Taavetil kipitas mitu korda Hundile minna ja lehmad ning hobune ära tuua, aga jättis ikka minemata. Peaks ikka ennem piirid käes olema, kui loomad koju toon, mõtles ta. Piire

ajama tulevad ju mõisamehed ja ega see hea ole, kui nad „varastatud" loomad leiavad kodust. Sedaviisi jäid loomad Hundile kevadeni. Kevadel pidi Taavet tooma täku koju. Liisa ei jõudnud üksi kodus künda ja teine hobune oli päev päeva kõrval mõisas. Kolmas oli kolimise aegu ära lõpnud. Jüri oli küll mõisas käinud rääkimas, et nüüd neil poole talu koht, et peaks seda arvama kolme päeva peale. Opman oli ta toast välja ajanud. Olgu rahul, et neid metsa ei aetud ja siis veel ei nõutud kuus päeva nädalas. Mis kolme päeva koht? Tõlliste Jaak oli endale ahnitsenud suurima talu kogu külas ja vana Eheda Jaagupi kangutanud kaebustega välja. Selle maa päält suudavad mõlemad peremehed teha kuus päeva nädalas. Jüri tuli tühjalt koju.

— „Kas ma es ütle, et ei massa minnäki küürutama," pahandas Taavet. „Mõisa sai talumeeste maad manu, ta piäp jo nüüt päivi pääle litsuma. Kea ta tüü nail tege? Es keeletu piä vidämä, mis meeletu pääle pand."

Taavet oli küll metsa äärest tüki välja vaadanud, kust oleks võinud teha alet, aga aega ei jäänud selleks. Uue elamise korraldamine võttis nii palju aega, et vaevalt saadi toime jooksvate töödega. Siis tulid ühel esmaspäeval maamõõtjad. Tuli kilter kahe mõisamehega. Kupatsid pandi paigale ja piirid aeti sisse. Tõlliste Jaak oigas ja hädaldas.

— „Nüüt võtva ta kõige paremba maatükı mul ära. Jätva minu liivaveere pääle. Kudas ma tan ellä saa?"

„Jäta ikmine," pahandas kilter. „Ei me näe tan mingastki vahet. Ütesugune maa kõik."

— „Vai ütesugune maa kõik!“ kurjustas Jaak. „Kas ma väha ole mõisa poole oitnu? Kas parun es lase mul poiga maha? Kas ma ole kaevanu? Ja nüüt võetas paremb puul maad ära ja kellele? Mõisa vastatsele kelmile ja mõtsavargale.“

— „Kuule, Jaak,“ ütles kilter. „Sinu juttu ei saa alati usku. Kui sulle keäki tii pääl iin om, sis om ta viimane miis külän.“

— „Vai sa ei usu. Noh tule kae Kruusamäe Taaveti talli. Kas täl ei ole sügüse varastedu täkk tallin? Agu om ka tu sama kõrd äraviidu lehma laudan?“

Kilter jäi kuulatama.

— „Taavet, kas Jaagu jutt om õige.“

— „Õige küll!“ vastas Taavet. „Ma sai varga Tartun laadel kätte ja võti obese käest ära, elajit aga ma ei ole kätte saanu, enneki varas pages liinan käest ärä. Es saa ütsinda kate obese järgi kävva ega varast takan aija.“

— „Kas keäki näie toda asja?“ päris kilter.

— „Mina näie,“ ütles Tõlliste Kusta. „Olli Taavetiga kuun laadel. Mina tõigi täku kodu. Taavet oll' laadel vana Liisaga.“

— „Kuradi poisinäru,“ urises Jaak ja sülitas.

Maad mõõdeti edasi vaikides.

— „Poiss, mis sa sis oma vanembile asja ärä es kõnele ja laset neil Jummal tiid mida mõtelda.“

— „Ma kõneli õkva ära, kui laadelt tulli, kuidas asi oll', enge Jaak arvas alati tõistest alba,“ seletas Kusta.

— „Näet, oma poig ja oit vargide ja kelme poole,“ urises jälle Jaak. Kilter hakkas naerma.

— „Küll sa, poiss, nüüt kaska saat!"

Kusta ei lausunud midagi, vaid veeretas suurt kivi kupatsi asemele. Taavet aga oli rahutu. Küllap kilter meeles peab, et tal täkk kodus ja tuleb vaatama, kas ta ei kõlba ajada mõisa. Ta mõtles pingutatult, kas ei ole majas midagi, mida võiks kiltrile anda meeleheaks. Kuid,mis võis olla üleliigset või kingiks sündsat uuele kohale asuja majas? Talle ei tulnud midagi meelde. Ah jah! Ants oli saatnud Jaanile viis toopi mett lännikuga. See seisis veel puutumata külmas kambris. Ja Taavet otsustas selle anda kiltrile maamõõdu vaevaks, kuid ääri-veeri mööda ka mõista anda, et tal loomi vähe ja ta neist ei saa ühtegi anda mõisale. Kilter vaatas lännikusse ja ütles armulikult: Toogu vana Jüri mesi ise mõisa, ärgu sulasega saatku. Ta ei taha sulasemeestega teha tegemist. Ja vana Jüri kobis samal õhtul lännikuga kiltri kannul mõisa.

Kon untki ei murra, karu
ei kisu,
Sääl saks võtt kah sandilgi viimatse . . .

Värske, karge varakevadine hommik. Maa on paksus härmatises. Rohi, rukkioras, puuoksad on kui valged krookpaelad, kui kahrutatud narmad mustal, vettinud maakamaral ja vahelduvad poriste plinkisulanud lume ja jäälaikudega. Päike on nii selge ja rõõsk, nagu oleks ka tema laupäeva öösel käinud saunas, ainult soojendada ta ei suuda veel kuigi palju. Mari käib siiski juba väljas palja jalu. Ka tema on juba ammu õppinud pühapäevahommikuti taktis lähkrikividega nõusid pesema ja pütte lööma. Tal on seks erilised lähkrikividki väljas linases kotikeses ukse kõrval pulga otsas. Ta ainult peatub vahetevahel ja kuulatab, kust poolt tuul kannab lähkrikivide hääle Laanele. Uus koht ristiti Laaneks, kuna ta asub suure Pimmelaane serval. Ei, Tõllistel ei peksta veel pütte. Miina armastab ikka kaua magada. Seal puhastab nõusid tavaliselt vana Jaak ja too ei hooli palju sellest, kas püti huultesse jääb vana piima või mitte. Hääl nagu oleks Soe vaarikust, mõtleb Mari. Siis kuuleb ta heli, mis ei kõla pütilöömisena. Ta peatub, et kuulatada. See on vankripõrin metsa vahel. Mari hakkab jälle kiiresti lööma pütti.

See on vist Hundi Ants? Ja murelik joon tekib noore naise suu ümber. Jah, oleks olnud ammu aeg lehmad Hundilt koju tuua, aga mille peale neid tuua. Vaevalt jätkub ette anda neilegi mõnele loomale, mis veel kodus. Uude kohta asumine, Taaveti tihedad kodust ja töölt puudumised, mure ja hirm tuleviku pärast, — kõik see takistas täie jõu ja innuga tööd rühmamast. Viimaks pani Mari püti kojateibasse ja läks tare suunas. Väljas on vilu, tarvis on maja natukegi korraldada ja mehed äratada, kui võõras tuleb. Tarelävele jõudes vaatas Mari veel korra metsa poole. Tulija oli metsa vahelt välja jõudnud. Kõhn, vilets hobusekont vedas vaevaga konarlikuks kahutanud teel tühja logisevat vankrit. Mari jäi vaatama. Ei, see ei võinud olla Hundi Ants. Ka Jüri astus õue.

— „Kas sa tunned seda meest, kes säält metsa vahelt meie poole tuleb'" küsis Mari.

Jüri tõstis käe silmade kohale ja vahtis natuke aega metsa suunas.

— „Kea tä muu võise olla, kui Tsõõrksuu Piitre", lausus ta mõttes. „Ega kellelgi muul külan ei ole viletsambat obest kui temäl."

Ja oligi Tsõõrksuu Piitre. Taavet tuli ka välja ja mehed istusid aida lävele päikese kätte. Jutt venis aeglaselt. Pererahvas ootas, et võõras jutustaks. Tsõõrksuu Piitre jälle näis neilt uudiseid kuulavat. Viimaks küsis Jüri:

— „Noh, sul iks oll' taha agu asja kah?"

— „Oll' iks kah," vastas Piitre nagu vastutahtmist ja aralt. Tal ei näinud suurt usku olevat oma ettevõttesse ja ta oleks nagu tahtnud valmistada pikema jutuajamisega soodsamat pinda. Taavet tõusis püsti, et tarre minna.

— „Taavet," rabas järsku Piitre, nagu kartes, et tal hiljem enam julgust ei leidu asja algatamiseks. „Ma tahi küssü, kas sa ei lupas mul oma maa veere pääle elämä tulla. Sa tiiät jo, et mõis minnu ilma ette tiidmätä majast väll'a visas. Minna es ole koheki. Sulases minnu nii suure perega keaki es võta. Alet tetä rüä alla enämb es saa ja es jõvva kah. Aga sa annas mulle veitsi rüämaad ... suvevil'ä tiis sis alle pääle. Ma massa tuleva sügise sulle iluste kõik ärä."

Taavet istus uuesti aida lävepakule.

— „Mis sa nüüt me manu talle asjaga tullit?" pahandas vana Jüri ja sülitas. „Me kah vastse kotuse pääle asuja. Egas meeki kuiki pall'u rükkä maha tetä es saa. Sa esi olet kah õkva purutõbine inimene. Sinust ei ole kellekil kasvu. Latse om sul väikese, naine om kehv, — ei siust ole ei tüütegijät ei asjatoimetajat. Kes sulle õige maad and?"

Piitre võpatus, lapilised punased laigud tekkisid palgeisse ja ärritatult tõusis ta püsti.

— „Jüri, ärä tii pattu. Naine mul om tubli tüüinemine. Vanemb lats kävve joba mineva suve karjan ja vähemb tsikku man. Ma esi tii egat tüüd, kui tervüs vähagi lupas."

Jüri sülitas halvakspanevalt.

— „Tuu tu ädä omgi, et siu tervis ei lupa. Sa piäs kerku manu lähembäle kotusse kaema."

Piitre istus jälle aida läve kõrvale kivile ja peitis pea käte vahele. Ta näis olevat kaotanud viimse lootuse. Ja tasa nagu endale lausus ta:

— „Ta oll' viil viimäne paik. Oll' nigu õlekõrres uppujale. Ega ma pall'u es loodaki. Kõik saadiva tühjalt minema. Opmann saate

joba sõna järgi, et kats suurembat last võtt pereemand oma manu küüki ja kats väiksembat vahetedas Mäksa mõisahe kutskide vasta. Mingu me sis naesega, kohe tahame."

Taavet ajas end sirgeks.

— „Tuu pääleki oma majakraam me maa pääle. Pall'u abi ärä minu puult looda. Mul ei ole hendälgi midägi."

Piitre käed vajusid maha ja ta jäi imelikult, juhmilt altkulmu Taaveti otsa vahtima, nagu ei usuks ta omi kõrvu. Järsku tuli talle elu sisse. Ta köhatas ja ütles ebakindlal surutud häälel:

— „Taavet, sa olet ää miis. Ega ma sinnu ei tahaki muuga vaevata. Mul naesevelle noore mehe, avitase elämuse ära tuvva ja avitase kah muidu nii pall'u kui jõudva. Sa näütä enne kotus kätte, kohe lupat tarre sääda."

— „Kohe tada iks sääda?" vastas Taavet. „Sa tahat allet tetä, sis tule sul tahasamma mõtsa viirde tukke."

— „Mida sis sina oma elämise õkva mõtsa viirde teiet?" päris Piitre nagu teise jutu algatamiseks.

Vana Jüri heitis talle vastuseks vihase pilgu.

— „Egas sa sis ilma ei jõvva lämmäs kütta, Taavet? Hindälgi ättä kõik nuka täüs ja sina kükita viil viletsus kah põllu viirde."

— „Jäta pääle, Jüri!" vastas Taavet ükskõikselt. „Jakkub mõtsa meile, jakkub kah Piitrele." Ja aeglaselt liikus ta tare suunas. Piitre ruttas hobuse juurde ja hakkas kiiresti minema, nagu oleks kartnud, et pererahvas võiks muuta oma lubaduse. Jüri istus üksipäini veel tüki aega aidalävel ja sülitas aeg-ajalt viha-

selt. Viimaks tõusis ka tema püsti, sirutas vähe selga ning ristluid ja läks koja juurde.

,, Mari, kas sa tiiät, kah, et Taavet kaubel Tsõõrksuu Piitre meile sanna."

Mari keeras end temale vastu ja naeratas lepitavalt.

— ,,Jah, ta ütles mulle. Kuhu teda siis lastega jätta? Häbi ja patt ka, kui lastakse perekond laiali loopida."

Jüri vaikis vähe aega. Ta ei olnud enam nii vihane kui algul, kuid ta ei saanud ka leppida poja mõttetu korraldusega.

— ,,Ma mõtli, et sulgi inämb arru pään om," urises ta ja sülitas. ,,Ammus ta oll' kui sa ollit üten suitsun Tõlliste ommika. Ega ta kerge ei ole, kui sulle nakse nällätse latse näpu vahelt vahtma, hindälgi sul peenike nälg majan."

— ,,Oh, Jüri," naeris Mari, ,,peenike ja pikk nälg on ikka parem kui jäme ja lühike." Siis jätkas ta tõsiseks saades:

— ,,Sa ei tea, kui hää meel mul on, et Taavet enam toda asja ei aja. Maksab mul siis hakata teda kiusama haleda südame pärast." Jüri jäi mõttesse. Ta popsutas koja suitsu täis ja koperdas siis ära tarre.

Tsõõrksuu rahvas kolis juba samal pühapäeval peale lõunat Laanele. Taavet lubas neil seni sauna asuda, kuni elamu üles aetud ja Jüri pidi mõisa teatama, et Tsõõrksuu Piitre oli võetud sauna.

Kuigi vana Jüri ennustas pahandusi, oli läbisaamine kahe pere vahel hea. Piitre püüdis isegi jõudumööda pererahvast aidata ja Liine oli vaikne ning töökas naine, kes jõudis igale

poole. Vanem poiss, Juku, hakkas kohe karjas käima, kuhu aeti ka saunarahva lehm ja lammas. Viletsus ainult oli suur. Teisel päeval juba palus Liine luba leivaahju kütta ja siis nägi Mari imestudes, et saunarahvas ei küpsetanud mitte leiba, vaid mingisuguseid väikesi rohelisi hernekakukesi, segatud aganate ja kõlgastega. Lapsed seisid alati koja juures ja vaatasid ahnete ja igatsevate pilkudega toiduvalmistamist ja toidutagavarasid. Mari pidi siit ja sealt näpistama näljastele lastele, olgugi et endal ulatusid näpud igal pool põhja. Liine püüdis lapsi hoida võimalikult sauna juures, keelas neile mäelemineku, tõreles nendega, ja kui mõne koja juurest kätte sai, siis andis sellele järjekindlasti nahatäie. Kuid lapsed ei hoolinud millestki. Mari lahke olek ja tükike leiba või lusikatäis putru pani unustama kõik hädaohud. Viimaks palus Liine Marit, et ta lastele midagi ei annaks ja nad minema saadaks niipea, kui nad tulevad mäele.

— „Tohoh, Liine," ütles Mari. „Hale on ju lapsi. Palju siis nad ikka minu käest saavad? See on rohkem toidulõhn kui saak, mis neid meelitab mäele."

— „Ega na varessepoja nii nällätse ei oleki, nigu sa arvad," pahandas Liine. „Sa ei tiiä, kui ahne na oma. Na sööse mitu kõrdu enämb kui me Piitrega, ja ma ei ole viil kuulu, et näil kah kõtt olesse täüs saanu. Ega sa ei tiiä, kuipall'u ma piä körti kiitmä? Ma keeda iks kats kõrda nii pall'u kui sina ja sul oma ommetegi viis täüs tüüinimist lavva takan."

— „Memm, ae," segas end järsku väike Kadri jutu sekka. „Sa ei tiiä, kui makus om

jämme leib. Meil on ike herne- ja kaarapätsäkü."

— „Kas sa piät suu!" pahandas Liine kõrvuni punastudes. „Kae, et sa kodu saat. Kas sa ei tiiä, et latse ei tohi kõnelda vannu inimiste jutu sekka."

Kuid lapsed tilkusid endiselt mäel, laudas, köögis, koja juures. Mari kartis ainult vana Jüri. Kui see lapsi nägi, sai ta vihaseks ja hakkas pahandama:

— „Om nu kah veli inemise, et ommi latsi ei jõvva karjatada!"

— „Nemad ju veel varesepoegadega jagamata, " naeris Mari. „Kas meil ussaias ruumi vähe või päikesest puudus."

— „Noh, ei neä tüki taha laia ruumi ega lämma päeva peräst."

Kõige kitsamal ajal tuli Luuliku Mari Laanele külla. Ta tõi oma moona kaasa nagu tavaliselt. Sel korral oli ta aga imeliselt rahutu. Ta päris palju Mari käest nende elust-olust, kas maksud makstud, kas tööpäevad tehtud, kas loomatoit otsas? Ta oleks nagu otsinud mingit valusat kohta, mingit tüli- või pahanduseallikat. Kõik oli aga enamvähem korras, nii nagu see üldse võis olla mõisaorjal. Viimaks jäi ta peatuma saunarahval. Ka temale ei meeldinud sugugi, et Tsõõriku rahvas oli võetud sauna.

— „Jüril on õigus," ütles ta mõtlikult. „Na võiva jo olla kenä inimise, enge ei massa omale rängembät kuurmat sälgä võtta kui kanda jõvvat."

— „Kas Põdra Jürit ka oled näinud?" päris Mari, et juttu juhtida teisale.

— „Talve üle elliki minu man. Meil sääl ütsik kotus. Nüüd keväjät vasta läts kaugembale kaema, agu saase liina jäädä, vai Vennemaale vihtu. Ta kävve joba talvel mitu kõrdu Tartu venne puute man kõneleman. Nu pelgäse kah pagejat teoorja poisis võtta. Kui kätte saias, sis tullev nail kah pall'u trahvi massa."

— „Tiigete Tõnu ja Laanemõtsa Andrese said mõisamehed kodust kätte," ütles Mari. „Mehed käisid salaja kodus maja korraldamas ja elasid kodu lähedal metsas. Ei tea, kas sulane lobises või tulid mõisamehed arvamisi just siis otsima, kui mehed olid kodus."

— „Noh, vaesekese, ega noile enämb ellu manu es jäeta ja küllap vist naese-latse kah tõsteti maiust väll'a."

— „Jah, nutmist ja halamist oli palju," ohkas Mari. „Kogu küla oli teda täis. Egas vanast kohast väljakolimine kerge ei ole."

Kevade varakult käis ka Hundi Ants Laane rahval külas. Ta tõi või ja jahu.

— „Ei tea, kas lehmad ka ära tuua või mis?" küsis ta Taavetilt.

— „Ei tiiä viil, vastas see venitades. „Mõtsan oles nail nüüt joba süvva villand, ma pelga enne mõisat. Obesega om joba kats otsa. Kiltre kävve maad mõõtman ja näe, et obene oll' kotun. Ei julgu viil lehmi kodu tuvva. Agu tuleva kaema, sis na enämb ei usu, et lehma olles ollu varastedu."

— „Noh, ma tõin te lehmilt võid," naeris Ants nagu vabandades. „Metsas ei maksa enam söötmine midagi. Tõin teile veidi jahu ka. Teie ei saanud ju kolimisega korralikult reht peksa.

Vili läks kasvama. Ise ehk sööte veel, aga lapse teeb niisugune toit viimati tõbiseks."

Taavet tundis imelikku ärritavat torget.

— „Alati om täl asja lastega," mõtles ta pahuralt, „nigu oleks õkva oma lats."

Kuid maja oli nii lage tagavaradest, et perenaine jahude üle tundis suurt headmeelt, kuigi ta püüdis seda varjata. Taavet märkas seda siiski. Taaveti mõtted aga keerlesid ikka hobuse juures.

— „Ma pelgä, et na raisa mul täku ärä viivä," ütles ta rahutult.

— „Mis nüüd sellest nii suurt häda," püüdis teda Ants troostida. „Küll kasvatad uue. Sul siin õitsile saatmine lähedal ja varsale võid poole metsa teha kopliks."

— „Jah, kui enneki naid susse ja kahre ei olessi, küll sis kasvatas kah."

— „Kuidas noorik kah elab?" päris Mari. „Miks ta kunagi ka meid kaema ei tule? Ja Anne oleks küll tahtnud näha, ta oli mulle kui ema eest."

— „Ann on mul maja lukk. Ei tema taha saada kirikussegi, siis veel külla," naeris Ants. „Ja naine; tema on inimestest kaugel kasvanud, teda on raske tuua inimeste sekka. Te peaks ka vahel meile tulema ja võtke tingimata väike Jaan ka kaasa."

Taavet tundis otse vastumeelsust Antsu vastu. Oli tal lapsega mingi mõte? Ta ei näinud enam suurt hoolivat Marist, aga laps oli tal ees ja taga. Ja Taavet arvutas peas, kunas olid pulmad ja kunas sündis Jaan. Ei, kuud ja ajad olid nagu korras. Ta sülitas pahaselt ja läks välja. Ka Ants sõitis varsti minema.

Järgmisel kesknädalal toodi Piitrele mõisast sõna, et võlgnev maks on laupäeval tasuda.

— „Mis maksud sul siis veel maksmata?" päris Mari. „Kas nad jäid vanast kohast ette või võtsid mõisast uut võlga?"

— „Oidku meid taevas mõisa võla iist," ohkas Piitre. „Kõik maja kraami ja eläja võtiva mul ära Vill'ä jäi niipall'u kui naesevelli manu sai paotada. Obese ütsinda jätiva, ta om jo kah kui luu ja nahk, kõik luu om vällän ja sälgruuts om pisti kui aiasaivas, tada na es tahaki. Na teieva mu peris pallas. Mis massu ma enämb jõvva massa. Naese velle anniva õhvakese ja lamba, muidu es oles kah latsile enämb midagi anda ollu."

— „Eks mõisas sa peaks ikka ära käima."

— „Toda nüüt küll kindmahe" vastas Piitre. Ta läks ka juba samal päeval mõisa kuulama, mis maksu temalt veel nõutakse. Mõisast tuli ta noruspäi koju. Tal olevat kuuelt hingelt maksta kroonumaks. Ta nõjatus päris haigena ja meeltesegasena koja najale.

— „Om toda keäki ennembüsi kuulu," halas ta. „Mina piä masse masma kuvve henge päält! Kas latse sis oma mõne tüütegijä vai massumassja! Naid tule süütä ja katta, nail nokk alati laiale ja nüüt viil mass naide päält massu kah? Ta mõis õkva taht meid maa päält ära kaotada. Kas vai tüki õkva elävält mulla alla!"

— „Sa oled haige," lausus Mari vaikselt. „Mine voodi. Kes teab, agu sa ei saanud õieti aru, mis tahetakse."

—„Küll ma joba arru sai," ütles Piitre vaikselt. — „Ma es usu alustusen kah ommi kõrvu

ja perisi mitmele kõrrale, kas iks mina, tõbine Tsõõrksuu Piitre, oma nellä latsega piä kuvve henge päält masse massma? Kiltre naise viil irvitama, et küll sul om kõva pää otsan, et ommi hengi ei mõista lukke. Nii pall'u kui sul hengi om, nii pall'u kah massat. Ma mõtli alustusen, agu tahtva latsi ära võtta ja pitsitase tolleperäst. Enneki tu küll ei ole. Na võis jo egäl ajal sinu maha lüvvä ja latse võtta nigu heng enne taht. Na tahtsiva meid narri, kae tu om tu pääpõhjus. Naile om kah nalla vaja. Na laseva meil nigu kinnipüvvetu iiril veitsi joosta, et nüüt-nüüt saas nigu jala alla, sis virutase sulle jälle malgaga päha, et kos sa lääl, vilets vagel, mõisa irmu, piitsa ja näll'a alt." Ta läks ikka valgemaks ja kahvatumaks ja vajus raskelt koja najale. Mari tõmbas tule katla alt väljapoole, et leem üle ei keeks, võttis Piitre ümbert kinni ja talutas ta aeglaselt sauna. Liine jooksis lävel vastu ja kahekesi asetasid nad Piitre voodisse.

— „Õkva nõrgas võtte ta mure," sosistas Piitre hädise häälega.

— „Ära muretse," vaigistas Liine. „Jummal and latsi, and leiba kah. Kas me ei ole küll päivi nännu, näet, iks ronime vii pääle."

— „Medä ma enämb roni, kui surm nööriga kaalan. Sul kergemb kah, kui surm minu vaevast ära koristas. Ega läsalt naeselt ei kõlba kah masse nõuda."

— „Noh, sul iks na massu henge pääl. Küll saame na kah säll'ä taade. Jää enne nüüt magama."

Liine tuli ühes Mariga mäele ja palus rohtu. See talv olevat neil olnud üks hoop teise järele ja mees muudkui põdevat, kõik rohutagavarad

olevat otsa lõppenud. Mari otsis aidast kuivatatud verevatõve heinu, ubalehti ja rabandusrohtu, kallas keeva vett pääle ja andis liuaga Liinele.

— „Pane aga punast villast lõnga südame pääle, kui sa rohtu sisse annad, muidu matab hinge, ja kata haige soojalt kinni," soovitas Mari. Õhtul tuli aga Liine uuesti. Näha oli, et tal oli väga raske tülitada pererahvast, aga mees oli nii haige, et ei aidanud muu nõu. Ta arvas, et meest valvab hall mõisasaksa näol. Ta värisevat üle kogu keha, hambad lõgisevat suus, nägu olevat hahk ja ise ajavat võõrast juttu. Hall olevat pääle tulnud noore paruni näol, pikk sabaga kuub seljas, kitsad valged püksid jalas, ainult ilma kingadeta, palja jalu. Jalad ja käed olnud pikkade küüntega kui vanasarvikul ja karvased. Ta hüpanud kohe Piitrele südamele ja hakanud kägistama. Liine oli parajasti tulnud tuppa ja näinud Piitret lämbuvat, hirmuhigi näol. Ta oli haaranud ämbri külma veega ja kallanud näo pääle. Siis oli Piitre jälle hakanud hingama ja kähisenud:

— „Kae kuis lät, kuradi hangematja ja südamesüüjä. Täl ei ole villand me higist ja vaevast, taht su henge ja verd kah võtta."

Nüüd jäänud ta magama. Aga kauaks seda on. Kui hall kord hakkab peale käima, ega ta siis ei lahku heaga. Mari ei osanud ka millegagi aidata, ja naised otsustasid paluda Taavetit, et ta läheks järele Laid-Leenule. Teisel päeval söömaajaks tõigi Taavet Laid-Leenu Laanele. Nüüd algasid ettevalmistused halli peletamiseks ja hirmutamiseks. Lapsed aeti saunast välja. kõik augud ja praod topiti takkudega hoolega

kinni. Ahi köeti tuliseks ja uued õled pandi voodisse. Kui ettevalmistused tehtud, viskas Laid-Leenu kahe kamaluga kuivatatud pänulaid ja sama palju lääbuseid kerisele, talutas Piitre sauna õlgedele ja sulges hoolega saunaukse. Alles poolteise tunni pärast, kui Liine juba mitu korda murelikult oli käinud kuulatamas saunaukse juures, avati saunauks. Õhk, mis neile vastu hoovas, oli nii vänge ja läpastav, et Liine põrkas tagasi. Ving, leitsak, pänulad ja lääbused panid ta köhima ja läkastama, kuid ta jooksis siiski sauna sisse, haaras minestunud mehe sülle ja kandis ta kaevu juurde. Siin hakkas Laid-Leenu haigele külma vett peale kallama. Piitre avas viimaks silmad ja sosistas midagi. Liine lükkas Laid-Leenu ämbriga kõrvale.

— „Jäta järgi. Ega viil nii lämmi ei ole, et jahutada tarvis oles. Sa tapa tä külma viiga. Kui ei võta teda hall, sis võtt temä külmtõbi."

Laid-Leenu sai pahaseks.

— „Kui sa minu arstma kutset, sis ära sekka vahele. Kui sa esiki tark küll olet, sis jätnu minu kodu."

— „Sa näet jo, et täl heng joba niidiga kaalan," pahandas aga Liine.

— „Täl om alati olluki heng niidi otsan," vastas Laid-Leenu häält tõstes. „Kui sa tälle lätsit, kas ta sis paremb oll! Vai mina tedä vähä arstnu ole? Nigu mina ei tiiä, pall'u võip ja mis ei või."

Piitre ajas end istukile ja Mari hakkas Liinet keelama.

— „Viime Piitre mäele," ütles Mari. „Ta külmetab siin märjalt ja võib veel enam haigeks jääda."

Laid-Leenu viskas talle halvakspaneva pilgu ja ütles nagu sisendades:

— „Pane tähele, Piitre, mis ma ütle. Halli sulle enämb pääle ei nakka käüma. Aga viriset sa oma elupäevä, kui sa ääd nõvvu kullelda tahat, sis juu suuvitske ja korbaku vett. Võit kah suukaelmide vett võtta. Sinule muu rohi ei avita."

Liine andis Leenule toobi täie herneid, Mari tõi võid ja sügisel lubati veel arstimise eest pool lammast ja päts leiba. Laid-Leenu ei olnud siiski täiel määral lepitatud. Ta pobises midagi oma ette ja viskas aeg-ajalt Liinele vihaseid pilke.

— „Ära nüüt minnu ära sõnu," vihastas Liine. „Tuu sinnu arstma ja sa nakat kahetama."

— „Jäta ta rahule," ütles Mari tasa. „Vaatame, et ta rutem minema saame."

Taavetit ei olnud kodus, seepärast rakendati sauna hobune vankri ette ja Juku läks arsti koju viima. Piitre oli arstimine nii väsitanud, et ta lamas mitu päeva uimasena voodis. Kuigi ta pea hakkas selgima, ei suutnud ta kuidagi jalgu alla võtta. Ta kaebas nõrkust ja südamepööritust.

— „Ets kae, mis vanamuur teie. Nüüt joose jälle temä manu abi otsma," pahandas Liine. Ta läkski juba teisipäeva õhtul Laid-Leenule rohu järele. Säält sai ta soovitskeid ja korbakuid. Need arstimid näisid aitavat. Paari päeva tarvitamise järele ajas Piitre end jalule. Ta hindas mõttes oma varanatukest ja käis hädise näoga sauna ümber. Viimaks palus ta Taavetit, et ta lehma ja lammast lubaks ajada oma lauta ja mõisameestele ei nimetaks, et need kuuluvad

saunarahvale. Muud võtmisväärset tal ju ei ole, kui mitte arvata lapsi, kelle müügist mõis oleks võinud saada mitukümmend kopikat.

Ka Taavet oli maksu pärast mures. Temalegi oli tähtpäev nimetatud. Tuli vist lehmad, mis olid Hundil, viia linna müügile. Ta naeratas kibedalt Marile:

— „Näet, et sa mõisa iist koheki ei päse. Oitsime küll mõisa iist lehmi, nüüt tule na iks liinan mõisa jaos ära müvvä."

— „See on hoopis teine asi," troostis Mari. „Kui mõisa meil sügisel oleks lehmad ära võtnud, meil ei oleks nüüd midagi maksudeks olnud müüa. Ja ega makse meile ei oleks jäetud."

Piitre naisega tegid parajasti alet, kui mõisast tuldi üles kirjutama nende kraami hingemaksu eest. Lapsed jooksid neile nuttes ja uludes metsa äärde järele. Piitre ehmus nii ära, et istus mahalastud puule ega jõudnud end tükil ajal püsti ajada värisevaile jalule. Ka Liine oli kahvatu ja kohkunud. Viimaks aitas ta mehe püsti, ja nad ruttasid sauna juurde. Mõisa Vidrik kandis kolu ja kraami õue. Halvakspanevalt loopis ta asju üle ukse välja. Sauna kõrval pinkidel istusid kohtumees ja kilter ning hindasid asju, mida võtta, mida jätta. Lännikud ja lähkrid, liuad ja pütid olid nii vanad ja huultest takkudega topitud ja saviga määritud, et kilter lükkas nad urisedes jalaga eemale. Ta äigas neid nii kõvasti, et suurem osa nõudest pudenes laiali. Liine hoidis pisaraid tagasi ja korjas püti ja lännikulauakesi sülle ning kandis neid kaugemale hunnikusse, et neid ei tallataks päris puruks. Lapsed ulusid ja karjusid, haarasid oma asjakesi ja riidetükikesi ja püüdsid neid peita

põõsastesse. Kilter vandus ja äigas neid aeg-ajalt piitsaga. Koer kiunus ja haukus lastega võidu. Piitre istus liikumatult paku otsas, pea käte vahel, ega paistnud nägevat ega kuulvat mis sündis tema ümber.

— „Olet sina üts ädatükk," urises kohtumees kaastundlikult, kõõritades kiltri suunas. „Ei sa ela ega koole. Sa võis kaeda kerku man kotiga kävva, agu sis saassi kuiki ärä ellä."

Ilm oli vilu ja taevas kattus tumedate pilvedega. Liine oli alet tegemast tulles poolkasuka selga ajanud ja otsis räbalate hulgast kõvemat tükki, et katta lapsi ja meest.

— „Naene, aja kask maha!" käratas kilter.

Liine kohmetas ja ajas enda sirgeks.

— „Mul om külm," ütles ta imestudes. „Mille ma sis kaska pea sälläst ärä võtma?"

— „Vai mille ta kaska ärä piät võtma?" irvitas kilter. „Ega sina ei tiiä, et sul varra üles kirjutedäs ja mõisa viiäs."

— „Egäs te sis mu ihualaste ei taha jätta," vaidles Liine vastu.

— „Vidrik, võta täl raisal kask maha. Vai temä jääse ihualaste! Vai temäl tõpral om suve aigu külm?" käsutas kilter. Mõisamees tuli saunast välja ja jäi nõutult lävele seisma. Liine pigistas aga kasukahõlmad kõvasti vaheliti ja ütles kindlalt:

— „Mul om külm ja mina kaskat sälläst võtta ei lase."

Siis kargas kilter püsti.

— „Mis sa kurivaim vahit!" käratas ta Vidrikule. „Kas sa toda vannamuuri pelgät, vai mis?" Ta sööstis Liine juurde, haaras tal kasukavarrukast kinni ja hakkas Liinet raputama,

ja tal kasukat seljast ära kiskuma. Liine surus küüned varrukaäärtesse, kükitas maha ja tõmbas end kerra. Rebides kasukat seljast, hakkas kilter Liinet kui takukoonalt keerutama enda ümber. Lapsed tõstsid järsku hirmsat kisa, koer hüppas kaasa ja haukus valjusti, kiskudes kiltrit saapast. Kilter andis koerale jalaga tugeva hoobi ja viskas Liine täie hooga õuele. Liine jäi oiates lamama murule. Nüüd kargas kilter uuesti juurde ja rebis kasukat seljast. Sel hetkel astus Taavet välja saunanurga tagant.

— „Mis kommetit sis tan tetäs?" küsis ta pahaselt.

— „Ärä topi omma nõnna, kohe tarvis ei ole," ütles kohtumees hoiatavalt. Taavet astus Liine juurde. Kasukavarrukas ripendas naisel üle õla, kuna kilter murdis tal käsi lahti.

— „Jäta naine rahule. Sa näet, et ilm om külm," ütles ta ähvardavalt. „Egas sis särtse ilmaga inemisi või ihualaste kisku."

Kilter heitis talle ähvardava pilgu.

— „Sa tullit õkva õigel ajol, Tõmba täl kassi raisal kask sälläst."

Taavet keeras talle selja, et lahkuda. Siis haaras kilter maast kepi ja äigas Taavetile otse näkku.

— „Vai te raisa kõik tan ütel nõul."

Sinine soon tursus Taavetil otsale ja enne, kui ta endale aru andis, mis ta tegi, sasis ta kiltril rinnust kinni ja viskas ta täiest jõust vastu saunaseina. Siis sülitas ta, keeras ringi ja läks sõnalausumatult mäele.

Viivu aega valitses vaikus. Kirjutamine jäi pooleli. Ei olnud ju ka midagi kirjutada. Kohtumees ja Vidrik tõstsid oigava kiltri vankrile,

sinna laoti ka mõned riidehilbud ja kolud, mis olid välja valitud ja kiltri oiete, sajatuste ja ähvarduste saatel liikus vanker aeglaselt mõisa suunas.

Liine jooksis hirmunult mäele Mari otsima.

— „Marike" halas ta, „ei tiiä, mis nüüt küll saase? Taavet lei kiltre vasta saina. Ma pelgä väega, et ta asi äste ei lõpe."

— „Miks siis Taavet kiltret lõi?" päris Mari ehmunult, ja Liine jutustas talle terve loo. Mari jättis oma toimingud seisma ja otsis Jüri.

— „Vanaisa, ole kallis," palus ta. „Mine kohe mõisa ja püüa opmanniga rääkida, ehk saab seel kuidagi asja parandada."

Jüri tegi ainult väikese ristimärgi ja pobises midagi oma ette.

— „Ma pellässi kõik ta ajoke, et iks midägi tuleman om. Luuliku Mari ütel kah, et kaege ette, timä ollev väega alba und nännu Taavetist. Nüüt om ta käen. Minna ma jo või, enne kasvu küll ei ole tast mingastki."

— „Vii opmanile meie suur kukk. Tema on kanaliha pääle maias," soovitas Mari ja jooksis kukke kinni püüdma. Vana Jüri seadis end ka kohe riidesse ja tahtis hakata juba mõisa minema, kui Mari talle jooksis järele:

— „Oh, Jüri, sa ei jõua ju jala," hüüdis ta. „Rakendasin vana Liisa vankri ette. Sa pead ruttama, et enne kiltrit jõuaksid mõisa. Kui käsk on antud, siis ei aita enam midagi!" Jüri ohkas ainult ja võttis ohjad pihku. Kui ta tee pääle oli jõudnud, vaatas ta veel kord tagasi ja tegi talu suunas ristimärgi.

— „Ei talle ohu iist oia meid ütski vägi," ohkas ta ise lootusetult ja kohendas end istmel.

Kõik oli halb ja valus, ja mõttetu ja raske oli ka mõisa sõita. Ta ei sõitnud küla kaudu, vaid otse läbi metsa, et rutem jõuda mõisa. Hobuse jättis ta vana aidamehe hoole alla. — „Anna sinaki nõvvu, mis tules tetä," ohkas ta ühel kohal tammudes. Vana Kota ohkas ka.

— „Ei minu sõna massa koskil midägi. Mine õkva oomanni manu. Täl om tämba miil ää. Lukke Miili tull' ikken mõisahe ja läts naarden minema. Agu lät sul kah äste."

— „Ei, mina ole Lukke Miilis ja ei minu jutt tii opmanni miilt magusas," vastas Jüri, võttis kuke korviga sülle ja koperdas opmani maja suunas.

Vana Krõõt talitas köögis.

— „Kas ärraga saas kõnelda?" küsis Jüri ja asetas kuke pingile. Krõõt näitas halvakspanevalt ukse suunas.

— „Sääl ta taren aeles. Ma ei annas tulle nõvvu nüüt minna. Mine peräst süümist, sis oma tä unine ja om kah leplikumb."

— „Aga kiltre jõud tos ajos kah mõisahe, sis om kõik otsan."

Krõõt keeras end ümber ja vaatles uurivalt vana Jüri.

— „Mida sa sis talle kiltrele teiet, ei siia abi saama lõhnutit?"

— „Poig lei ta vasta saina. Ta oles me sannanaesel henge välla võtnu."

— „Kas su poig sis eläs talle sannanaesega?"

— „Mis mädanu juttu sa aat!" pahandas Jüri. „Kui tõisele liiga tetäs, sis piät jo egaüts vahele minemä."

— „Piäs nigu küll, enne keäki ei lää," vastas Krõõt. — „Ää küll, ma lää kae kõnelda."

Ta kadus kambrisse. Varsti tuli ta tagasi ja opman tema kannul.

— „Noh, vanamiis, kõnela välla. Mis oll' kiltrega? Kae enne, et sa ei võlsi. Egä võltsi iist saat kolm paari."

— „Opmanniärrä," ütles Jüri närvitsedes, „midä sääl nüüt võlssi om? Kiltre kiskse sannanaesel kaskat sälläst. Tämbä om ilm peratu külm ja naene es taha laske kaskat ärä võtta. Sis keerut kiltre tä maha, nii et ta uimatses jäi ja nakse sis rebima. Tuu ei ole kuiki kiltre tüü ega tegu. Tä oles pidanu mõisamehele käsu andma. Taavet saiki tu pääle vihatses ja tõukse temä saina vasta."

Opman hakkas naerma.

— „Äh . . . äh . . . äh . . . Vai tu pääle sai vihatses sinu poig, et kiltre kiske sannanaist. Äh . . . äh . . . äh . . . Sinu poig mõtel vist, et sannanaine om ütsinda tema perält."

Jüri tahtis midagi öelda vahele, kuid Krõõt tegi opmani selja taga hoiatava liigutuse.

— „Jah, mh . . ." nohises opman. „Henge tege täüs küll, kui tõine sinu oma manu lät. Ää küll, vanamiis, ma kae, mis ma tetä saa. Aga kolmekümnest paarist ta nüüt küll ei päse."

— „Suur tenu tuuki iist," ütles vana Jüri, kes oli kartnud palju suuremat karistust. „Ma tõi taha vana Krõõdale kikka. Es ole mõtsan muud lindu viil näta," ütles ta juba häätujuliselt, „ja ääd süümaaiga kah" ning vana hakkas kobima välja.

— „Saada oma nuur kikas sis õkva prõlla mõisahe ja joba kõrraga ta sannanaine kah.

Kaeme sis järgi, märatsehe pessa kiltre külän käüse."

Kui Jüri Taavetile ütles, et teda kolmkümmend paari ootavad, ei lausunud Taavet midagi. „Ära nüüt viida midagi. Sul tule õkva prõlla mõisahe minnä. Opman uut," jätkas vana kärsitult.

— „Las uuta, ega miult katte nahka iks võtta ei ole," vastas Taavet pahuralt. Mari jooksis sauna juurde ja palus Liine mäele talitama ja vaatama lapse järele. Ta tõi ise vanale Liisale heinu ja juua, ei lasknud teda lahtigi rakendada vankri eest. Vana Jüri tuli tarest ja astus kohe Mari juurde.

— „Sa agu jääs kodu, opman nõuse sannanaist kah mõisahe."

— „Mispärast siis Liinet?"

— „Vist iks tu peräst, et tema peräst tu tüli ollegi."

— „Ei, mina lähen ikkagi ühes," vastas Mari. Ta jooksis Liine juurde ja ütles Liinele, et opman ka teda olevat käsutanud mõisa.

— „Ära seda aga Taavetile ütle," palus Mari. „Ta teeb jälle midagi mõtlematut."

— „Ära pelga," vastas Liine. „Ei ma ütle midägi. Ma või jo ütelda, et mul endal om asja mõisahe. Ma lää nüüt sis oma kakenu kaskaga kohtu ette."

— „Kohe sina sis läät?" päris Taavet, kes tarest väljus ja vankrile ronis.

— „Lähen sinuga kaasa," vastas Mari vaikselt. „Oota vähe, Liinel on ka mõisa asja."

— „Mis sa ilmaaigu halama tulet. Kotun lats ja muu töötoimetuse," ütles Taavet tõrjuvalt.

— „Taavet," vastas Mari sisendavalt. „Ma kardan sinu pärast. Sa oled nii äge. Kui sa tead, et ma olen lähedal, kui sa mõtled minu ja Jaani pääle, võib-olla sa taltsutad enda ja ei torma liialt."

Taavet naeratas mõrudalt.

— „Sis henge vajutuses tulet sa üten. Toda hengepiinamist ja pitsitamist om eski küllält."

— „Kui sa ei taha, siis ma jään koju. Mõtlesin, et sul on kergem, kui olen lähedal."

— „Noh, tule päälegi," vastas Taavet ja aitas naise vankrile. Liine ruttas ka üle õue ja ronis nobedalt pära pääle ning sõit läks aeglast vanahobuse traavi auklikku ja sopast külavaheteed.

Mõisas ajas Taavet hobuse opmani ukse ette ja sidus ta käsipuu külge. Ise läks ta kööki kuulama, mida temast tahetakse. Opman magas ja seepärast tuli Taavetil Liinega oodata. Krõõt teadis rääkida, et kilter oli käinud kaebamas, kuid opman ei olevat tal lasknud rääkida, vaid teatanud, et ta asja juba teab ja talumehele ka juba määratud nuhtlus. Kilter pidanud siis ära minema pika näoga ja kirudes.

— „Poig, ole mõistlik," noomis ta Taavetit. „Ärä pall'u suud pruugi. Kae vagatselt ja alandlikult olla. Vanamiis om tämba ään tuurin, ta lask su kergüsi kodu, kui enne esi mõistat olla."

Taavet tõusis üles ja läks välja.

— „Sul näkkus olevat kange kaalaga miis," ütles Krõõt Marile. „Paremb oles vist küll, kui sina esi ta asja opmaniga ära õiendas."

— „Mis asja?" küsis Mari ärevalt. Talle tundus korraga nagu oleks midagi pooleli jäänud Jüri poolt.

— „Noh, opman arvas, et Taavet talle sannanaesega sõprust pidä ja kiltre sinnä vahele läts. Tu perast ta ollgi nigu armulikumb. Ega ta muidu nii kerget vitsairmu ei oles annu."

— „Jah, sis talle peräst kutsutigi minnu kah mõisahe," häälitses Liine.

— „Kuidas mina siis seda saan õiendada?" päris Mari.

— „Noh, sul om kerge. Sa ütle, et sa midagi es tiiä, tu om kah sula õigus, ike ja lupa edespidi oolega mehe perra kaia."

— „Aga opman küsib ju Taavetilt ja Taavet ei saa ütelda muud, kui et nende vahel ei ole olnud midagi."

— „Kui sina man olet, siis võip opman kergüsi arvata, et Taavet salgas, sest et ta sinnu pelgäs."

— „Ja kes nüüt toda usk, et miis, kel särne naene om kui Mari, nakse minusugutsega sõbrustama," osatas Liine.

— „Sina ole paremb vakka ja pea suu," vastas Krõõt „nigu sa ei tiiä, et ütele om miilt müüdä emä, tõesele tütär. Kui te tahate kerge nahaga tast pudrust välja ukerdada, sis tehke nii nigu ütli."

— „Mis laat tan om?" hõikas vihane põrisev hääl toast.

Krõõt tõusis üles ja läks tubadesse. Mari tõusis ka püsti ja vaatas üle ukse meest. Taavet astus parajasti kotta.

— „Noh, kas saks iks viil makas?" küsis ta pahaselt.

— „Ei maga enam," vastas Mari. „Krõõt läks sisse ütlema, et me ootame teda."

Opman tuli välja, astus kesk kööki ja vahtis altkulmu hindavalt kolme võõrast.

— „Kump sis on ta sannanaene?" küsis ta ja sülitas.

— „Iks mina," ruttas Liine vastama.

Opman hakkas suure häälega naerma.

— „Noh, ta ei ole küll õige asi, et mehe siu peräst tülli läävä, olgu pääle, et su oma miis om tõbine."

Taavet tõmbas kulmud kortsu.

— „Opmanihärra jätku naese rahule. Vitsa om jo mulle ja mitte naestele."

Opmani tuju tõusis veel enam.

— „Oh-oh---oh- küll sul om veli karva pisti. Ei lase täge kõneldagi."

Taavet keeras opmani poole küljega ja püüdis nähtavasti mitte märgata tema alpi olekut. Mari tundis valusalt mingit lähenevat hädaohtu. Ta kartis, et Taavet ei suuda taluda sellist narrimist ja teeb midagi, mida ei saa pärast parandada. Ta surus end Taaveti ette ja ütles vaikselt:

— „Agu kingib opmannihärra minu mehele karistuse ja lubab meid koju."

Opman vaatles teda uurivalt ja surus siis aeglaselt läbi hammaste:

— „Ää küll, ma jätan tälle karistuse."

Ja lähenedes Marile sirutas ta käe välja ja näpistas Marit põsest.

— „Sina aga jäät tämba üüses minu manu," ütles ta kähisedes, kuna ta silmad omandasid tardunud rasvase läike. Mari taandus loomusunniliselt. Nagu välk rabas teda hirm. Õnne-

tus oli juhtunud. Ta heitis vargse pilgu mehele, nägi selle otsal tursuvat veresoont ning ütles selgelt ja valjult:

— „Ei, opmanihärra teeb nalja. Mul ei ole siin öösel mingit asja ja ööseks ma ei tule ega jää ka mõisa. Et aga opmanihärra minu mehele kingiks karistuse, siis suur tänu selle eest."

Ta haaras Taavetil käest kinni ja tahtis teda välja tõmmata toast, kuid opman astus ukse ette.

— „Oh-oh, tibuke! Vai ma ei ole sulle ää küll. Küll tulet tahtmatagi." Ja vihaselt haaras ta Marit õlast ning lükkas teda sisemise ukse poole. Mari vaatas ringi, kas ei saaks lipata kustki välja, ja heitis paluva pilgu Krõõdale. See seisatas opmani selja taga akna juures ja näitas järgmisesse tuppa aknale. Mari mõistis kohe. End kokku võttes astus ta aeglase sammuga järgmisse tuppa ja sulges oma järel ukse. Siis ajas Taavet end vihaselt sirgu, ta silmad põlesid hirmuäratavalt. Krõõt püüdis teda tabada varrukast ja sosistas talle midagi kõrva. Taavet ei kuulanud, ta lükkas Krõõda eemale ja astus nüüd tagatoa ukse ette.

— „Opmanihärra, minu sälg vastutab talle iist, mis mina ole tennu ja mitte minu naene. Anna mu naene väll'a."

Opman hakkas suure häälega naerma.

— „Ah . . .oh . . .oh . . .kae veli kikast oma mitme naesega. Jakkup sulle ütestki. Tõise võit sa mõnes ajas mulle jättä."

— „Seh sulle, vana irs!" pigistas Taavet läbi hammaste ja äigas kogu jõust opmanile lõua alla. Opman kukkus raskelt nagu jahukott

imelikult mütsatades maha. Krõõt lõi käed kokku.

— „Taavet, sa oled ull. Ma ütli jo sulle, et Mari läts takast tare aknast aida ja om joba obese man. Nüüd ei jää sul muud kui pageda. Köida enne meid Liinega kinni ja pane meile topi suvve, muidu saame viil me kah parki sinu rumaluse peräst."

Taavet sidus Liine kinni ja asetas ta opmani kõrvale.

— „Küll sa oled loll!" imetses Krõõt ja hakkas köögis asju puruks peksma.

— „Kes sis rüselemise man kaes, kohe ta köidetu viskas. Avita kah kraami lahku, muidu ei usu keäki, et opmanni avitime."

Taavet lõi päris mõnutundega köögikapi põrandale, nii ei nõud veeresid purunedes laiali ja asus siis Krõõta siduma.

— „Võta takast tarest lavvasahtlist raha kah üten," õpetas Krõõt. „Siu võetas varsti kinni, kui sul raha ei ole."

— „Ei võta!" vastas Taavet kindlalt. „Olgu pääle, et ta raha om me vaiv ja igi, enne vargile ma ta tõpra peräst kah ei naka."

Kui ta valmis oli, vaatas ta veel korra köögis ringi. Seinal tiksus suur kell, mille numbrilaual tantsisid härrased mingit ringtantsu. Taavet äigas õlaga ka selle küljeli, sülitas siis opmani peale ja sammus välja.

Vankri juures ootas juba Mari.

— „Mida sa sääl nii kaua tegid?" päris ta murelikult.

— „Teie omale tulitse tii jalgu alla."

Mari kahvatas.

— „Ega sa ometi opmaniga tülli ei läinud?" kogeles ta suuri silmi.

— „Kas Krõõt sulle ei öelnud, et ma tagatare aknast lähen välja?"

— „Kost sis mina võisin teedä, et Krõõt tiid, mis sina tiit. Tä hengäs mulle midagi kõrva sisse, mina aga mõtli, et ta oit oma ärrä poole ja visassi ta kõrvale kui paklatopi. Nüüt ei ole aigu viita . . . Ta Liisa ulub kah kui täi . . . Jala lääť rutemb . . . Kui na opmani löidvä, sis om kõik kaarna meil säll'än."

Mari hüppas vankrile ja algas teekonda kodu poole. Taavet ei söandanud küllalt taga ajada Liisat, siis haaras Mari ohjad ja tõustes poolpüsti nõõtas ja kihutas ta vana looma kiiremale käigule.

— „Sa aat obese lahki!" urises Taavet väsinult. Teda oli vallanud mingi ükskõiksuse ja väsimuse hoog. Oli nii-kui-nii lootusetu pääseda eluga, päälegi kui selline vilets hobune ees. Mingi tuim alistumine paratamatusele laotus üle aju. Ta oleks meeleldi keeranud hobuse ümber ja sõitnud tagasi mõisa. Oleks nagu kergem olnud rinnuti vastu minna hädaohule kui asjatult katsuda pageda. Ja nii lõpmata kahju oli vaesest vanast Liisast. Miks vaevata ilmaaegu vaest looma? Oli ju Liisa oma kasvatatud ja oma hoolitsetud. Kuid Mari ei vastanud tema märkustele, vaid pigistas huuled kokku, nagu oleks olnud kurt kõigele muule, mis ei puutunud abinõudesse, millistega võib veel päästa mehe elu. Liisa oli üleni vahus, imelikult ragisedes tuli hingamine ta rinnust, ta hakkas ka veel lonkama esimest jalast.

— „Jäta, Mari!" manitses Taavet uuesti. „Kas sis paremb on jala minna. Sa näet, et Liisa jõud om otsan."

— „On veel verst maad koju, ta peab jõudma selle," vastas Mari ja jätkas kihutamist. Ja Liisa jõudiski. Kuid õues varises ta kokku. Taavet jäi tema juurde asutama. Mari aga jooksis tuppa ja käsutas vana Jüri katkendlike lausetega.

— „Pane ruttu täkk vankri ette . . . too mõned paremad asjad pääle . . . elajad las Juku ajab Soosaarele . . . Piitre võiks sinna minna õitsele . . . Mõisamehed on varsti siin . . . Taavet lõi opmani maha . . ."

Ise jooksis ta külma kambrisse, toppis Jaani riidesse, võttis mõned paremad riided varnast, villapuntrad, vaibad ja kootud kangad kirstust ning jooksis välja. Liisa lamas ikka veel maas, ainult kõht tõusis ja vajus tõmmeldes. Taavet hõõrus teda õletordiga. Täkk oli juba vankri ees ja Jüri hoidis teda suu äärest. Mari pani Jaani vankrile, läks Taaveti juurde ja ütles kindlalt*:

— „Tule nüüd. Ei ole enam aega. Küll Jüri hoolitseb Liisa eest."

Taavet ajas end püsti, vaatas väsinud pilgul ringi ja ütles aeglaselt:

— „Ei ma lää koheki. Las pessava minu kas vai surnus. Talu jääse iks sulle ja Jaanile."

— „Taavet," palus Mari, „egas siis öelda ei pruugi, et sa oled ära joosnud. Võib-olla Krõõt ja Liine ei ütlegi, et sina ta maha lõid. Siis ei tulda sind otsimagi. Võime ilusasti tulla tagasi."

— „Ei ma usu, et täl heng väll'ä läts. Põruti teda enne vähä. Küll ta tiid, kea tedä lei."

— „Taavet, tule rutem, meil on teel aega mõtelda, mis teha. Jüri võib ütelda, et laps oli haige, et läksime targa juurde. Ja Laid-Leenu elab hoopis teises kandis. See viidab ka neil aega."

— „Kuhu sa siis mõtled minna?"

— „Hundile," vastas Mari rahulikult.

— „Ei ma lää koheki," vastas Taavet jonnakalt, „kohe me päseme kopkata."

— „Kallis Taavet," hüüdis Mari pool nuttes. „Meil on ju kaks lehma Hundil, need müüme Antsule ära ja siis . . . ja siis mul on Hundil õunapuu juure all kolmsada hõberubla."

— „Sul om raha?" küsis Jüri omakorda uskmatult.

— „Vanaema ütles surres. Ei olnud teda seni tarvis, sellepärast unustasin."

— „Mine, Taavet, ära jonni!" ütles nüüd ka Jüri lootusrikkamalt. „Kui om raha, saap ka ori ellä."

Taavet ronis vaikselt hobusele, Mari samuti.

— „Lase, esä, obese suu veerest lahti ja ela äste!" ütles Taavet. „Ei tiiä, kas minu silmä sinnu enämb näevä. Kui midagi kuulet, tule Hundile. Agu oleme viil sääl. Säält saat sa peramitsi sõnumitki meist."

Ta vaatas veel korra tagasi, nagu ei suudaks lahkuda vabatahtlikult kohast, tõmbas siis ohjest, ja täkk kihutas väravast välja metsa suunas.

Vana Jüri tõi sülega õlgi, laotas Liisale, haaras Taaveti vana kasuka kaenla alla ja ko-

perdas karjamaale. Ta aitas Jukul loomad ajada Soosaarele. Taaveti kasukas oli Jukule suur, kuid Soosaarel ei olnud lapsel palju jooksmist, ümberringi oli väli vesi, loomad ei läinud kuhugi.

— „Ära pelgä, ma saada Piitre, vai tule esi õdangu appi. Korja enne osse ja tii tuld. Otsi kah kõrgemb kotus tule aseme jaos, et ümbretsõõri nätä oles. Süvva tuu ma sulle kah perastpoole."

Kui Jüri koju jõudis, olid mõisamehed juba talus.

— „Kos om poig naisega," kärkis kilter.

— „Mõisan," vastas Jüri teeseldes imestust. „Na lätsiva paari tunni iist mõisahe."

— „Kos sina sis olit?"

— „Kari om ära kadunu, käisi otsman, ei tiiä, kohe poiske ullu aruga om ajanu."

— „Miatse obesega Taavet läks mõisahe?"

— „Ma es pane kah tähele. Ma kae perra, kumb obene om kotun."

Kilter lükkas jalaga vana Liisat.

— „Tan om sul üts lõpnu reo ussaian."

— „Küllap ta sis läts täkuga. Ega meil rohkemb obesit ei oleki kotun. Mihkli om kõrviga teo man."

— „Kuule, vanamiis, sa tiit vigurit. Agu käisit poissi saatman," küsis kilter ja vaatles teda alt kulmu. Jüri keeras end otseti kiltri vastu.

— „Mis om sis johtunu? Te nigu ajas Taavetit takan. Om tä sis kedagi tapnu vai mõisa maha palutanu? Kohe ta sis pidi te arust minemä?"

— „Ta om opmani poolsurnus pessnu, vana Krõõda ja Liine piaaigu ära kägistanu ja mõisakassa tühjas varastanu."

— „Noh, tuu ei ole küll õigus, et ta vargile läts. Tä om peru meelega ja võib kergüsi kässiga külge minnä, vargile ta enneki küll es lää," ütles vanamiis kindlalt.

— „Raha perast ta opmani maha leigi," irvitas kilter. „Noh, küll me teda pargime, nii et aava enne surma ei parane. Otske maja läbi!" käsutas ta mõisamehi. Need käisid toad ja kõrvalhooned läbi, ronisid lakka ja lauda pääle. Piitre seisis hirmunult aia ääres ja hädaldas:

— „Kõik talle peräst, et me kaala tullime. Me ei ole ütsinda endile ädas, oleme kah tõistele ristis."

Liine jõudis ka mõisast koju. Jüri kutsus ta kohe kiltri juurde.

— „Ütle, Liine, kas varast Taavet mõisakassa tühjäs?"

Liine vaatas hirmunult kiltri suunas.

— „Ei mina küll es näe. Ta es käiki takan kambrin."

— „Pea suu," käratas kilter. „Kui opmaniärrä ütel, et varast, siis varast. Kasi sanna ja oia enda suumulk. Säratse jutu iist soolatas sinu sälg kah sisse."

Liine jooksis kiiresti sauna poole. Jüri aga vastas külmalt kiltrile.

— „Aitüma tuuki iist, et õigust teeda sai," ja aeglaselt keeras ta tarre.

Kui mõisamehed olid ära läinud, pidas Jüri aru Piitriga, mis teha loomadega. Piitre oli end kogunud ja hellitas juba lootust Laane talu endale saada. Ta andis seda mõista Jürilegi.

— „Kas sa näiet, kohe na sõitseva?" päris ta nagu muu seas. „Kas na kotun kah käisivä?"

— „Äbene, Piiter," pahandas Liine. „Kas tõise vere innaga tahat omale talu saada? Me peräst kõik ta pahandus tullegi ja sina viska viil nüür kah kaala. Äbi!"

Jüri heitis väsinult käega.

— „Ei mina es näe kedagi. Näe enne, et mõisarahvas tulliva ajuga ja saadi Juku Suusaarele. Pellässi, et na eläjit tahtva ärä ajja. Es või mõteldaki, et särane ädä oll' johtunu."

— „Taiva essäkene," hüüdis järsku Liine ja lõi käed kokku. „Liisa om ära lõpnu."

Piitre kummardus üle hobuse.

— „Noh, tolle obesega te jo mõisahe lätsitegi," ütles ta võidutsevalt Liinele. Liine vaatas tähendusrikkalt Jürile.

— „Mis tühja juttu sa aat, Piitre? Jüri kävva Liisaga enne meid mõisan, ta oll' nakanu likatama, peräst pandegi Taavet täku ette. Vaene elläja, timä om vaevast päsnu ... Mehe, ajage ta auda, lastel kah alle kaia. Jüri, sa piä talu edesi, me avitame kah pall'u jõvvame. Sul tules peret majja võtta. Väike Jaangi taht uult."

— „Minge kaege Jukut Suusaarele ja viige süvvä järgi. Ta asi purut miu nii ära, et ei jõvva enämb pisti saista."

Ja Jüri komberdas murtult tarre.

Taavet ja Mari jõudsid pääle lõunat Hundile. Hobuse jätsid nad sauna juurde padrikusse, Taavet istus Jaaniga saunalävele, kuna Mari, vabastades end ülirõivastest, hiilis koja juurde. Ta kohtas tõesti Anne üksi. Ann kiljatas ehmunult.

— „Marike, mis on juhtunud? Sa oled kui kodukäija. Ega äripäewal ei käi keegi häämeelega külas."

— „Oh, Anneke, tule, kui saad, alla sauna, kutsu Ants ka, meil on suur viletsus ja häda, teie peate meid aitama. Kas sul on siin labidat?"

— „Kuule, sa oled murest segane. Misjaoks sulle labidas? Taevake, ega ometi Jaaniga ole midagi juhtunud?"

— „Ei ole," vastas Mari väsinult naeratades. „Küll ma pärast räägin, anna aga labidas."

Ann tõi labida.

— „Ega sa ei taha, et perenaine teab, et siin oled, ma ei öelnud talle midagi."

— „Ära ütle kellelegi pääle Antsu," ütles Mari ja jooksis labidaga tänavast alla. Sauna juures võttis ta lapse oma sülle, viis Taaveti aeda viimase vana, kõdunenud õunapuu juurde, näitas koha kätte ja ütles tasa:

— „Kaeva, siin kohal peaks olema isa raha."

Taavet viskas kuue maha ja hakkas kaevama. Mari seisis kõrval ja vaatas ahastavalt auku. See sügavnes ja laienes, kuid ei tulnud midagi nähtavale. Auk oli juba küllalt sügav ning põhjas paistis kõva savi. Taavet jättis töö seisma.

— „Ei tada maad ole keäki liigutanu. Tan ei ole küll midägi."

Mari istus maha ja tuletas pingutatult meelde vanaema sõnu . . . „Ema õunapuu . . . ema õunapuu . . ."

Mari tõusis üles ja vaatas ringi. Siis ohkas ta kergendatult.

— „See ei ole ju sugugi ema õunapuu," ja ta jooksis järgmise pooleksmurdunud ja ärakuivanud õunapuu tüve juurde.

— „See on õige ema õnapuu. Pärast ristisime meie tolle ema omaks, kui õige ema õunapuu ära kuivas." Ja Mari otsis kohta.

— „Kaeva siit, aga kaeva hästi laialt."

Taavet naeratas mõrudalt.

— „Ma mõtli, et vanaimä sulle kotusse kätte näidäs. Nii me ei lövva küll krossigi."

Mari vaatas pahuralt Taavetile.

— „Noh, kaeda ju võip," ütles viimaks Taavet ükskõikselt nagu naise rahustamiseks ja viskas hooletult mulda õunapuu juurtelt kõrvale. Tööd lõpetada tahtes ja näidates, et töö asjatu, lõi Taavet täie hooga labida õunapuu juurte vahele. See kargas aga põriseva kuminaga tagasi. Mari värises palavikuliselt. „Tasa!" sosistas ta. — „Näed sa, sääl on rahapott. Too ta välja!"

Uskumatult vaatas Taavet oma ette. Siis hakkas ta ägedalt juurte ümbert mulda eemaldama, ja varsti ilmuski nähtavale mõrastunud ja roostetanud katlaveer, kaetud kasetohtudega. Samal hetkel tulid ka Ants Annega juurde.

— „Mis teie siin teete?" imestas Ann.

— „Kaevame minu pärandust maa seest välja. Meil on teda nüüd hädasti tarvis."

— „Mis on juhtunud? päris Ants aeglaselt.

— „Taavet lõi opmani maha. Peame pagema. Kuhu aga minna ilma rahata?"

Taavet katsus katelt välja tõsta, ei suutnud aga, see oli liiga sügaval mullas.

— „Jäta tühi mulda," ütles Ants potti vaadeldes. „Ann, too mõni väiksem kott. Ammuta raha sinna. On kergem viia . . . Ma arvan aga,

et nüüd ei ole paras aeg kaugele minna . . . Mul on metsas teada hää koht. Viin teid sinna . . . Võtke omale ja hobusele toitu kaasa. Saadan sõna, kui on midagi karta. Suve peate juba siin läheduses mööda saatma. Sügisel pimedaga võib minna kaugemale. Kuulan seni teed ja vaatan sõpru, kes edasi aitavad."

Ta pilk langes Jaanile ja mingi rõõmuviirg selgitas ta sünget nägu.

— „Jaani jätate muidugi meile. Laps ei kõlba hulkuvale elule, on teile ristiks ja saab kergesti hukka. Mul ei saa lapsi saamagi. Luban, et kasvatan kui oma poega."

— „Ei, ei!" karjatas Mari ja pigistas Jaani kõvasti vastu rindu.

— „Talle üle om aigu mõtelda," lausus Taavet aeglaselt. „Nüüt tulep küll lats taha jätta. Peräst poole võip ta jo kah Jüri manu saata. Kui sa tahat minuga üten pageda, sis ei saa sa last küll üten võtta."

— „Küll saab," ütles Mari jonnakalt. „Hää küll, Jaanike, jää nüüd Anne tädi juurde, ema tuleb sind varsti vaatama."

Ann tuli parajasti koti, pudruliua ning leivaga. Lähker piimaga oli tal üle õla. Mehed jäid hallitanud raha kotti ammutama, kuna naised lapsega läksid sauna. Ann sundis Marit sööma, ise jooksis ja tõi toidutagavarasid vankrile.

— „Mis pambud sul siin vankris on?" küsis Ann.

— „Ei tea isegi, mis hirmuga haarasin."

Ann tõstis villapuntrad ja riidekangad vankrilt maha, kolm vaipa jättis peale, tõi aga omalt poolt kaks uut nahkset saanitekki ja kolm vaipa juurde.

— „Mis me sääl metsas tegema hakkame?"

— „Elate kui Aadam ja Eeva pääle patutegu," naeris Ann. „Panen teile Antsu püssi, noa, kirve, heiet ja nõela ning keedupoti ka ühes. Küll teil läheb kõike tarvis. Olete ju nüüd kui asunikud."

— „Mul on juba nagu kergem," ütles Mari. „Anneke, kui sa teaks, kuidas ma kartsin, et õunapuu juurte all ei ole raha. Siis ei oleks midagi välja tulnud me põgenemisest."

— „To-hoh," naeris Ann. „Inimene saab ikka raha, aga raha ei anna inimest tagasi. Küllap oleks siis ka nõu leidnud. Küll mina ja Ants tuleme teid aeg-ajalt vaatama ja toome, mis tarvis. Kui teil midagi vaja, või tahate kokku saada, siis tule sina või Taavet ja siduge see vana punase vöö tükk sauna ette kaseokstesse ja oodake saunas. Ma näen selle mäelt kohe ära ja tulen alla. Kas vana Jüri teab, et meile tulite? Ega ta ometi ei lobise?"

— „Teab küll," vastas Mari. „Ta laseb ennem seljast elavalt rihmu lõigata kui ütleb, kuhu sõitsime. Mul on vanamehest hirmus kahju. Meie saime hästi läbi. Nüüd peab ta oma vanad päevad elama nii peratult ja üksi."

— „Ta võiks ju siia meie sauna tulla," osatas Ann. „Oleks sul ka parem meel sääl kaugel. Jaan oleks Jüri ja minu hoolel. Ants on väga õnnelik Jaani pärast, et ta esialgugi jääb siia."

Mari suu ümber tõmbles nutuvine.

— „Ann, ära räägi sellest. Ei, mina ei taha küll Jaani maha jätta."

— „Noh sinna on veel palju maad. Küll aeg toob arutust. Ma tõin kaeru ja natuke heinu ka. Heintest ei ole hobusel suurt häda, rohtu on

metsas küllalt. Hein kulub teile endile asemeks. Paar palakat ja linast suurätti on ka vankris."

Viimaks tulid mehed ka sauna. Hõbedakott asetati vankrile. Taavet võttis rutuga mõne suutäie toitu, ta oli erutatud ja kärsitu. Nad ootasid ainult veel Antsu, kes läks mäele hobuse ja üleriiete järele. Mari lobises Jaaniga, ulatas talle piima ja neelatas pisaraid. Kui kõik oli valmis, ulatas ta Jaani Annele ja lausus: „Anneke, hoolitse nii, nagu sa omal ajal Antsu eest hoolitsesid. Sa oskad kasvatada võõraid lapsi. Jaan jääb ju nüüd emata ja isata."

Ta keeras pea ära.

— „Vii Jaan mäele," ütles Ants tasa. „Näed laps on pikast teest ja võõrsil olekust väsinud. Pane ta minu sängi. Hakkan tänasest magama lakas, kuni Jaan saab omale uue sängi."

Ants sõitis oma valgega ja Taavet täkuga taga. Taavet oli jälle sattunud imelikku ruhutusse. Ta oleks meelsamini otsekohe ette võtnud pikema tee, ta oleks tahtnud otsekohe alata uut elu, raputada vana tolm ja häda jalgadelt. Suure jõupingutusega harjutas ta end mõttega, et Antsu nõu on õige. et suvi tuleb olla redus siinsamas, et on tarvis ette valmistada teed, et on tarvis leida sõpru. Küllap tema täkust ja vankrist saadeti sõnum igale poole. Tuleb leida muid liikumisabinõusid. Need vastukäivad arutused väsitasid ta viimaks ja ta ootas igatsusega küüni, et puhata ja puhanult uuesti sepitseda plaane uuest elust, peitmisest ja pagemisest.

Piitre ei saanud kaua und. Ta haudus ka plaane uuest elust ja otsis purret, mis teda aitaks Laane talu peremeheks. Alles vastu hommikut suigatas ta vähe, kuid juba vara koidikul

oli ta teel mõisa. Ta kohtas opmani mõisa aitade juures.

— „Tulli opmani ärra tervise järgi kullema."

— „Sina, reo!" vihastas opman. „Arvassit, et mul heng vällän, mis? Äh . äh .. . ei saksa heng ole peenikese langa otsan nigu tesugune vast mõtlep."

— „Ei, noh, ärrä. Tahi üteldä, et ange tu Laane talu mulle. Küll vana Jüri sis lät poja manu, kui tal muiale koheki minnä ei ole. Küll tä sis tiid, kos om poig."

Opman jäi seisma.

— „Sul on iks arvu veitsü kah." urises ta. „Sinust tühjast ei ole enne talle kotusepidäjät."

— „Küll näete, ärrä. Laske enne alustada. Mul latse joba suure, avitase kah."

— „Ää nüüt küll," osatas opman ja vaatas ringi. „Ma anna sulle kotuse kaemise pääle. Enne vahi oolega vanamehe perrä ja tuu sõnumit."

Piitre hakkas ärevusest värisema.

— „Ma ole lõhnaga siin, kui enne midägi kuule."

— „Olgu sis pääle. Tule ommen süümajas mõisa ja kae omale pere majja." ütles opman ja läks vimmas, pääd ettepoole hoides, talli suunas.

Piitre ruttas koju. Pere oli majas. Ega sulasel -tüdrukul polnud vaja kohta vahetada, nüüd oli ainult vaja leida Taaveti asukoht, siis oleks kõik kindel. Ja jälle sepitses Piitre plaane. Kodus ei julgenud ta naisele midagi rääkida, ta sigis aga lakkamatult Jüri lähedusse ja püüdis vanamehelt välja meelitada teateid poja üle. Kuid vana Jüri oli kui kurt. Ta hakkas vähehaaval majas koperdama ja palus Liinet, et see lä-

heks vallamajja ning katsuks kaubelda uue tüdruku veel juurde. Kui Liine seadis end minekuks, ütles Piitre poolkohmetult, poolvihaselt:

— „Ei ole tu sinu asi, sul ei ole vaja koheki minnä.“

— „Kuidas nii,“ imestus Liine. „Jüri om jo peris otsan, kes sis lät?“

— „Ta maja saase mulle ja me saame ilma vastse tütrekuta läbi,“ pahvatas Piitre välja ja läks kiiresti saunast.

Liine seisis viivu aega segasena, siis mõistis ta ja istus pingile. Pidi ta Jürile ütlema? Pidi ta mõisa keelama minema? Ega Jürile nüüd enam maja ei jäeta, kui Piitre ta kauples välja. Liine võttis uuemad hilbud seljast ja hakkas talitama, peas ja südames raskus ja kohmetus.

Teisel hommikul käsutati Jüri mõisa. Ta ootas hulk aega väsinuna ja ükskõiksena peretoas. Viimaks tuli opman. Ta paukus ja kärkis peretoas seisvate teomeestega, torkas siia, sinna piitsaga ja jäi viimaks harkjalu Jüri ette seisma:

— „Noh, vanamiis. Kas tullit ütlema, kohe tu mõrtsuk hendä paet?“

Jüri tõusis aeglaselt pingilt püsti.

— „Ei, ärrä, mina ei tiiä tast asjast mingastki.“

Opman haaras Jüril õlast ja raputas teda nii, et vanamees pidi toetama käega vastu seina, et püsida jalul.

— „Ära võlsi, sina sivvunahk! Vai sina ei tiiä pojast mingastki. Küll tiä saate sulle sõna? Ja kos om poja lats? Kas ma ei tiiä, vai mis? Küll me su nahka seni pargime, kui kõik teeda saame.“

Vana Jüri hakkas raputusest köhima ja läkastama ja kukkus tagurpidi pingile. Opman lükkas ta sinna kägarasse ja karjus:

— „Kas ütlet silmapilk, kohe pages poig naesega, vai sa näet viil nägemist!"

Vana Jüri ajas enda uuesti püsti, sülitas põrandale, pühkis suu käeseljaga puhtaks, silus siis kahe käega silmile raputatud juuksed üle pea ja ütles vaikselt:

— „Ei mina tiiä, mis tä kurja tennü, ei kohe tä om saanu. Teke nüüt minuga, mis esi tahate!"

— „Teomehe, viige vanamiis talli manu. Kaeme sis, kas tä algatas miilde, mis on tennü ja kohe tä naesega om saanu?"

Ja opman tormas peretoast välja, vihistades piitsaga. Kota tuli Jüri juurde.

„Võlsi tälle raesale ütskõik midä. Agu jätt viil henge sisse..' '

— „Kotake, latseke, ei mina tiiä midägi võlsi. Kui mo heng asjast om puhas ja suurt vallu täüs, kiil ei käänuki võltsma. Las pessavä pääle. Üts ots kõik, kohe ma lää ja kelle maale ma enämb tuke."

— „Läki sis pääleki," laususid mehed.

Talli juures oli vana Jüri ammu kaotanud meelemärkuse, kui opman viimaks lõpetas peksmise. Ta sülitas vihaselt:

— „Kuradi kangekaalaga vanamiis. Pessa nigu saina. Es me viil kae, kelle võim pääle jääse. Jätke ta raisk taha. Kui lõpes, sis lõpes. Ütest ussitajast vähämb."

Ja opman kadus ust paugutades tallist.

Kui opman oli väljunud, asusid teomehed virgutama vana Jüri. Nad võidsid ta selga rasvaga ja katsid veriheintega, siis hakkasid talle

kallama pähe külma vett. Kui Jüri toibus, aitasid mehed talle rõivad selga ja andsid lonksu viina karastuseks.

— „Jää täämba üüses minu manu," soovitas Kota. „Sul om oma viis versta minna. Sa olet nii kehv, et jäät viimate viil tii viirde."

— „Paremb ma lää iks kodu," vastas Jüri hingeldades. „Kui opman teeda saase, et ma sinu puul üüd olli, ega tu iist sulle kah aitüma ei ütelda."

— „Jüril on sula õigus," ütles nüüd ka Vidrik. „Küll ta koperdas ta maa ära. Ma avita kah poole tii pääle. Lää naeseesä manu. Kui näe, et inämb edasi ei saa, sis vii koheki tii viirde küüni."

Kuid Jüri ronis ikkagi koju. Ta kartis, et tuleb sõnumeid pojalt ja teda ei ole kodus ning Piitre võiks juhtuda sõnumi vastuvõtjaks. Kuid Taavetilt ei olnud mingit teadet. Selle asemel leidis ta Piitre oma elamust eest. Pead sügades ja kõrvale vahtides, nagu ei söandaks ta vaadata Jürile silmi, seletas Piitre, et ta olevat saanud endale täna mõisast Laane talu kõige varaga.

— „Kas sis kõige minu kraami ja varaga?" imestus Jüri.

— „Jah, kõige hengetu ning hengelisega!" ütles Piitre, vaevaga surudes alla hõiskavat nooti.

— „Juudas!" lausus Jüri tasa ja pöördus sauna.

— „Täämbä üüse ma viil lupa sul sannan magada," hüüdis Piitre talle järele, vaht suu ümber ja kriiskavalt. „Ommen olgu mintu minu

maa ja krundi päält, sina . . . sina . . . mõrtsukavarjaja."

Jüri ei vastanud midagi, vaid läks aeglaselt sauna. Ta oleks meeleldi läinud Hundile kuulama, kuid kartis, et teda peetakse silmas, et iga tema käiku pannakse tähele. Kellega saata sõna? Kuidas teadustada Taavetile, et Piitre ajab tema jälgi. Ta mõtles minna Luuliku Marile. See elab aga päratu kaugel. See oleks kindlasti leidnud nõu, kuid vahepääl oleks võinud juba juhtuda õnnetus. Ka Kadastiku rahvas elab kaugel. Ja vanamees aeles meelt heites oma asemel. Kuhu minna, kui Piitre hommiku ta välja ajab siit saunast? Vastu hommikut jäi ta suigatama. Ta ärkas, kui päike oli juba kõrgel. Kõik ihu valutas ja õhetas, suu oli kuiv ja pea valutas nagu oleks ta sattunud kahe veskikivi vahele. Jüri ajas enda vaevaga püsti. Ta ei olnud end lahti riietanudki. Särk oli hoolimata veriheintest kleepunud ihu külge ja iga liigutuse juures rebis nahka. Oiates katsus ta särki ära kiskuda seljast.

— „Oota, Jüri, ma avitan," ütles Liine ukselävelt. Ta pani kausi jahukördiga uksepakule ja teelehekimbu sinna kõrvale.

— „Ma joose mäele vastse amme ja lämma vii perrä."

Jüri ronis lavalt maha, ulatas kausi kördiga ja jõi üle ääre. See vaigistas veidi piinavat janu. Liine niisutas särgi märjaks ja sai selle kerge vaevaga seljast. Ta oli toonud ka mähiseid, mis olid läbi imbutatud mageda searasvaga, kattis vana Jüri selja paksu korra peenekstambitud teelehtedega, pani siis korra veriheinu veel peale ja sidus kõik rasvase mähisega kinni.

— „Aja nüüt ame sälgä, vai ma piä avitama."

— „Attuma, latseke," ütles Jüri kergendusohkega. „Päävalugi jäi nigu vähämbäs. Mul om enne mure, et Taavet saat vände taha sõna ja Piitre veese palavalt mõisahe."

— „Ärä muretse," vastas Liine. „Ega na päivaigu sõna ei tuu ja pimedagi ma joba valva."

Jüri istus veel tüki aega saunas nagu aru pidades, mis teha. Siis ajas ta enda oiates püsti ja hakkas liikuma kohtumehe talu suunas.

Kurru talu oli suurim ja ilusaim talu ümbruses ja asus suure tee ääres väikese salu serval. Teelt varjas teda väike küngas kõrgete mändidega. Jüri oli juba väravas, kui koerad tormasid talle kallale. Oli kohtupäev ja mitu vankrit seisis käsipuu ääres, kuna maja ees pinkidel istusid paar vanakest ja nuttis väike, kõhn viletsalt rõivastatud naine, hoides poisikest põlvede vahel. Jüri teretas väsinult ja istus oiates nutva naise kõrvale. See pühkis silmad kuivaks ja vaatles Jüri uudishimulikult.

— „Kas olete õige vast Kruusamäe peremiis?" küsis ta end lähemale nihutades. „Agu võtat minu latsega majja. Näet, ta om ää lats. Ta ei tii koerust, ei võltsi, ei varasta. Ma ei ole kah laisk. Enne kõik põlgase last. Et ollev ülearu suu süütä."

Jüri nihutas end rahutult kohal.

— „Latseke, ei mina ole enämb kellegi peremiis. Mina ole nüüt kassile peremiis. Kotus anti Tsõõrksuu Piitrele ja tu aie mu sannastki väll'ä."

— „Sis om iks õige rahvajutt, et sul poig naesega om ära pagenu," osatas naine, end Jürist eemale nihutades.

Jüri naeratas ja sülitas.

— „Näib nii ollev. Sulgi nakse irm minu kõrval istu."

— „Mis nüüt irm," vabandas end naine, „enne nüüt ei ole sinust enämb abi luuta."

Uks avanes ja kohtumees, Kurru Aadu, seisis lävel.

— „Mida sis sina tast otsit, Kruusamäe peremiis?" küsis ta Jürilt. Jüri ajas enda vaevaga püsti.

— „Tulli siult päävarju saama."

— „Mis kuradi lorri saa aat?" Kas Taavet om ullus lännu, vai olet sa esi ull. Küll ma tarvita tä kohtu ette oma esä mõnitamise peräst."

— „Taavetil ei ole endälgi päävarju. Jummal tiid, kos ulk naese latsega. Minu kotus anti Tsõõrksuu Piitrele, ja tu aie miu sannastki väll'ä."

Kurru Aadu vaatas kahtlustavalt ringi.

— „Tule tarre ja kõnele oma asi ärä," ütles ta ja aitas Jüri tarre. Kui ta ukse oli sulgenud, jätkas ta:

— „Tu oll suur rumalus võtta Tsõõrksuu Piitre majja. Ega temäst kotusse pidäjät ei ole. Ta enne kangutas tõese väll'ä. Nii tä teie kah Ihaste Madisega. Esi ta sai perast kah koerapiitsa. Ta om viimäne krants ja ussik. Mina ei saa sinnu kah oma manu jättä . . . Õdanguni jää taha, tolle ajaga ma kae, midä tetä. Ega me sinnu tii viirde iks lõppe ei lase. Kadri, kae Jürile süvvä ja tii tälle pehme ase. Tä pikäst tiist ja murest väsinu. Mul om tämba ommiku pall'u

asjatoimetamist. Küll piäme nõvvu peräst poole."

Jüri koperdas sängiveerele ja vajus kummuli. Kadri tuli talle pakkuma süüa, nägi teda nii ja eemaldus vaikselt. Küllap talle kulus puhkus enam ära kui toit.

Ilm hakkas pimenema, kui Aadu viimaks tuli vaatama Jüri. Jüri oli ikka veel samas asendis. Aadu liigutas teda õlast.

„Tule süümä!"

Jüri ajas enda aeglaselt ja tasa oiates püsti.

— „Küll oll' ää magada. Terve üü es saa nahka silmä pääle. Sälg valut ja süda valut sisen, nigu palut."

— „Ega ädä ei käü kivve-kande pitti. Kes toda ette tiid, kelle pähe ta satas. Ma mõtli sinu asja pääle. Agu oles sul kõige paremb minna Luuliku Mari manu. Tä om sulle sugulane ja eläs tõsen vallan. Ei ole nii silmi all. Tan pessva sul vände viil henge väll'ä."

Jüri ohkas. Ta ei osanud vaielda vastu ettepanekule, kuid ta ei tahtnud ära minna nii kaugele poja peidukohast.

— „Ei mina jõvva oma pesstu sälläga küll nii kaugele komberdada. Ma lõpe küll enne tii viirde kraavi ärä."

— „Küll ma sulle küüdümehe kae!" troostis Aadu.

Väljas hakkasid koerad jälle murdvalt haukuma ja Aadu võpatus.

— „Peas sinu paetamisega rühkma. Ei tu ole õige asi vällän. Kea tu sis viil nii ilda kohtumehe manu tule?"

Uks avanes ja sisse astus naise kogu suurrätikus ja mehe saabastes. Jüri tundis südames

pistet. Oleks nagu Mari. Tema suurrätik ja Taaveti saapad. Nagu hoiatavalt tõusis ta istmelt.

— „Kea sääl om?“ küsis Kurru Aadu pahaselt.

— „Kea iks muu kui Tsõõrksuu Liine. Tulli vana peremehe järgi. Piitre teie rumalat nall'a. Ega's sis me kah soe ei ole, et oma vara mant inemise mõtsa lõpma ajame.“

Jüri tundis vaikset rahuldust. Laane on temale kõige õigem koht, seni kui ta ei tea, kuidas jääb pojaga. Ta tõusis kärsitult üles.

— „Aitüma, Aadu! Olet ää miis. Aitüma vastuvõtmise ja hää nõvvu iist. Kui mul ädä tule, ma tule sinu manu jälle nõvvu saama. Mu ihu om nii vaevatu, et ma küll toda pikka tiid Luulikule prõlla ette võtta ei jõvva. Kui aava paranesse ja lämmambas lätt, sis agu kaet mulle küütü . . . sääl om nüüt kindmä iks küll.“

— „Noh, mine pääleki. Ma küll pelgä, et na sinnu sääl rahule ei jätä. Arsti sälg terves ning tule sis vastsest minu manu. Ääd tiid. Sul, Liine, om inimese verd südamen, enne tu miis om sul küll tõbras. Kadri, tuu Jürile tükk tsialiha ja päts leiba kah tii pääle. Ma saadan sulle vahetevahel viil muuna. Ega Tsõõrksuu rahvil midägi ette ei lüü.“

Oiates ja hambad risti ronis Jüri vankrile. Ta ei saanudki asetuda istukile, Aadu ja Liine seadsid ta kõhuli üle heinamärsi. Liine istus vankriäärele, ja sõit läks aeglaselt Laane suunas.

— „Mispärast sa pimmeka mulle järgi tullit. Lubasit jo pimmen sõnatuujat valva,“ küsis Jüri metsa vahel.

— „Ma kävve esi Hundil. Tu perast ma jäigi nii ildas. Ma ütli Piitrele, et väike Jaan ollev Laid Leenu man, et lää teda kaema ja tuu ta ärä. Sa ära mõtle, Jüri, et me sinu varra himustame. Ta andas prõlla ütskõik kellele, kui meki ei võtas. Me oiame ta sinu pojalatsele, kui jõvvame."

— „Sina tiissi nüüt küll nii, enge midä ütles Piitre tolle pääle?"

— „Mis Piitre? Täl heng niidiga kaalan. Ei timä elä kümment ajastaigagi?"

— „Mida sa sis kuulit Hundil?"

— „Nea ollev edasi lännu, ütel Ann. Nemä ollev lännu Pärnu poole. Säält ollev kerge saada laivuga Saarte vai Saksa. Ma küll oiati, et Saksa soe om kõik ütesugutse, et minnu paremb Ruutsi. Ann naarse ja ütel, et küll na eski joba tiiävä, kohe minna."

— „Kas sa kuulit kah, kas na tiiraha olliva saanu?" küsis Jüri ärevalt.

— „Ei, mina es tiiä tollest perida. Jaan oll' terve ja istse Antsu põlvi pääl ja õikse tõist joba esäs."

Jüri haaras järsku südame järele nagu oleks sinna torgatud nuga. Siis pigistas ta silmad sinni ja jäi mõtlema:

— „Ei Ann ei olnud nii loll, et ta oleks rääkinud tõtt võõrale inimesele. Pärnu nad nüüd ei läinud kindlasti, võib-alla Petseri, võib-alla Tallinna. Ja kas hakkasidki minema suvel. Nüüd ööd valged ja rahvast palju liikvel. Kui saaks ise Hundile. Üks oli ainult kindel: otsijaid sääl ei olnud käinud ja poeg miniaga olid varjus. Tuli veel kannatada ja oodata, kannatada ja

oodata . . ." Ja vana Jüri pigistas hambad kokku, et mitte oiata ja ohata.

Peaaegu väravas küsis Jüri järsku nagu ärgates:

— „Mida sa sis Hundile õige lätsit?"

— „Ma pelässi, et sa sinna vajjut. Na agija oles sul ollu õkva perän. Na vahtva sinnu väega. Ää oll', et sa ollit kohtumehe man. Nüüt ei saa keäki midä üteldä. Na oles lännu õkva Hundi rahvit puistama ja kes tiid, oles agu viil jälile saanu."

Jürile algasid piinarikkad ajad. Teadmisi pojalt ja minialt ei olnud. Selle eest vaevas teda Piitre. Ta oli igal vabal silmapilgul Jüri kannul. Ta ei varjanud enam oma kavatsusi. Ta nõudis ja nurus teateid Taavetist.

— „Kinni võetas tä nii-kui-nii. Kui enge mina edimäne tiidmise vii, sis saase minu latseki midägi," oli tema alatine vabandus. Ta väsitas ja vaevas Jüri nii, et vanamees põgenes juba kaugelt tema varju nähes. Jüril oli tihti tunne, et nõrkuse ja väsimuse silmapilgul ta viimati ütleb ära kõik, mis teab pojast, et aga rahu saada sellest tüütust virinast, vingumisest ja painamisest. Seepärast hakkas ta mõtlema teise eluaseme peale. Aineliselt ei olnud tal siin just paha. Mitte üksi Kurru Aadu ei saatnud aegajalt toidukraami, vaid terve küla pidas teda meeles. Kui oli kuskil leivategu või loomaveristamine, ikka saadeti vana-Jürile osa. Isegi Tõlliste Jaak käis teda vaatamas ja kahjatsemas, kuigi kaastunne suuresti oli segatud kahjurõõmuga. Vana-Jüri aga lohutas end poja suhtes mõttega, et seni, kui teda otsiti, oli ta veel va-

baduses. See oli ka kõik, mis ta arvas teadvat pojast ja miniast.

Kolme nädala pärast, pühapäeval, tulid peaaegu korraga Luuliku Mari ja Hundi Ants teda vaatama. Luuliku Mari tahtis ajada hobuse otse sauna juurde, kuid Piitre seisis ette ja ütles külalahkelt:

— „Jätä obene mäele. Ma kutsu vana peremehe kah siia. Arutame üten kuun, mis tetä ja kuis olla."

— „Lase obese suuveerest lahti," käsutas Luuliku Mari tõsiselt. — „Ei mina taha seäntsele juudasele sõnaki lausu. Ädäga tiit suuki lahti seäntse vastu."

Piitre hakkas hädaldama:

— „Kõik neave minnu, egaüts augutas. Ma ei ole jo midägi kurja tennu. Ma ei tiiäki, kohe Taavet läts ja kos ta prõlla om. Ma ei ole saanuki kurja tetä, kui olessi tahtnuki."

— „Sinu tettu oll' kõik ta pahandus. Kohe sa enne läät, sääl om tii takan. Ihaste Madise sa kangutit kah majast väll'ä," ütles Mari ja ajas hobuse sauna juurde. Ta tuli Jürit viima oma poole. Temal olid reedel käinud otsijad, ja neilt oli ta saanud teada kogu loo. Pühapäeval oli ta seepärast tulnudki Jürile järele."

— ,Sul ei ole jo mingastki ellu talle ussiku man. Mis lorri ta aese, et oit kotusse Jaanile. Küll oma veri om egäle ütele lähemb. Nii kah Liinele oma latse kui na suures saase. Tule ärä, saat vanal eäl veitsi rahuki."

— „Ma lääs ää meelega," nõustus Jüri, enne ma tahas siin seni viil olla, kui saa kindlambit sõnumit lastest. Sinu poole om neil agu rasse ja kavven sõnumit saata."

— „Kas sa sis arvat, et na viil me maal oma?" küsis Mari imestunult. Jüri tõusis püsti, hiilis tasa ukse juurde ja rabas selle lahti. Piitre kukkus käpuli sauna ette maha. Mari hüppas püsti, haaras viha ja hakkas teda vihtlema.

— „Ah, sina igavene reo, sina sala-siug, sina opmani kintsukaapja, sina juudaseheng inemise näol! Vai temä vedä oma ihu usse taade, et salajusi tõeste juttu päält kullelda."

Piitre ei saanud enam maastki üles. Jüri tuli vahele.

— „Mari, kae, täl juusk suust verd, tä om rinna ära põrutanu." Ja ruttu komberdas vana Jüri Liine järele. Liine tuli hädaldades. Mari ja Liine kandsid Piitre mäele voodisse ja Juku seadis hobust, et sõita Laid Leenu järele. Hädiselt oigas Piitre:

— „Mari, jää veitsi taha. Oles sulle midägi ütelda. Heng jääse muidu vaivama, ma tunne, et ma enämb sängist ei tõuse."

Mari keeras pea ära ja ütles jahedalt:

— „Mul ei ole süänt sinu pihtimist kullelda. Kutsu mõni tõene," ja läks noruspäi tagasi sauna juurde. Vaikselt istusid nad sääl Jüriga. Jutt nagu ei sobinud enam.

— „Sa ei tiiä sis kah midagi kindlämbät Taavetist?" küsis viimaks Mari. „Ei tiiä," vastas Jüri tasa.

Siis kuuldus rasket astumist väljas ja Hundi Ants astus sisse. Jüri hüppas kohe püsti.

— „Ka olet ütsindä, vai tõit kah väikse Jaani üten?" küsis ta ärevalt.

Ants teretas Mari ja istus pingile.

— „Noh, teil mäel koolja majas," ütles ta nagu mõttes.

— „Jah," vastas Mari, „ta satte taha lävele maha ja põrut vere lahti."

— „Kas Laid Leenu es jõvva ajo pääle appi? küsis Jüri.

— „Juku ei saanud õuestki välja," vastas Ants.

— „Ta õnnetus oles võinu paar kuud varemb johtuda, oles agu mõnigi asi tõisiti ollu." ütles Mari kibedalt.

Jüri tegi vagusi ristimärgi ette.

— „Mari, ära tii pattu. Jumala tahtmada ei sünnü midägi. Küll ta sis pidi nii olema. Kas sa tiiät midagi Taavetist?" küsis ta otse Antsult.

— „Noh, mul käidi ka puistamas. Mõisamehed olid eile terve päeva Hundil. Pöörati kõik pahupidi ja otsiti kogu ümbrus läbi. Es leita miskit jälge. Ma tegin, nagu kuuleksin asjast esimest korda. Pärisin kõige üle põhjalikult järele ja teatasin siis, et ütelgu mõisa, et ma võtan vana Jüri oma juurde. Tulingi nüüd sulle järele."

— „Me tullime sis mõlemba üte nõvvuga," naeratas Mari „ega sul iks taha jäämist inämb ei ole."

— „Kas ne otsja sis Jaani es näe, vai läts Jaan üten lastega?" päris Jüri.

Ants vaikis vähe.

— „Nägid küll. Nad pidasid teda minu pojaks. Ma lasksin ta kirikus kah kirjutada oma nimele. Käisin mineval pühapäeval kirikuhärra juures. Ütlesin, et laps oli haige, pidime kodus ära ristima ega saanud tuua ka haiguse pärast varem õnnistamisele. Viisin talle püti võid, linu

ja vilja, ja vanamees ei noominudki mind hooletuse pärast."

— „Nii, et Jaan om sis nüüt sinu poig," küsis Jüri hingeldades.

— „Küll ta on sinu pojapoeg ka. Jätkub teda meile mõlemile. Sellepärast tulingi sinu järele, et Mari tahab, et sina ka oleksid lapse juures."

— „Kas sis Taavet Mariga om lähükesen?" küsis Jüri teist korda ja pidas hinge ärevusest tagasi.

Ants tõusis üles ja vaatas välja.

— „Hobune on kärsitu," ütles ta nagu vabandades. „Jah, ega nad ei ole väga kaugel. Kui tuled meile, siis saad veel mõned korrad ehk lapsi nähagi, enne kui lähevad teele."

Vanamees tõusis kärsitult püsti ja hakkas liikuma saunas edasi-tagasi. Ta oleks läinud otsekohe teele, laskmata hobusel süüa ja puhatagi, kui seda oleks võinud teha viisakal ettekäändel. Luuliku Mari istus sügavas mõttes.

— „Ma lääs kah küll sinu poole külla. Pelga enne, et tu võise juttu tetä. Küllalt mulle, et ma tiiä, et nä oma tervise man. Kui na nüüd viil kodumail oma, ega na sis enne sükist koheki ei lää. Küll ma jõvva sis naid kah viil ärä nätä."

— „Kas Mari lööse esä raha üles?" küsis Jüri nagu enda rahustuseks.

— „Leidis küll," vastas Ants. „Maa sehes oli üle viiesaja rubla."

— „Tiiraha om nail sis villand, jakkub kah vastse elu alustamises. Kui enne tast põrguavvast väll'ä saas," sosistas Jüri.

— „Mis raha ja kost ta nii pall'u lööse?" imestas Mari.

Jüri ruttas seletama.

— „Helü oll' ammu vällän, et vana Kinde Mihkli jätnu poti tävve hõberuublit latsele ja naesele vana sanna Liisu hoole alla. Ta Liis oll' enne väega ihne vanamuur. Es ihne Marile raha kätteki anda, ku tä mehele läts. Mulle om küll mõistatuses, kost Mari tost asjast teeda sai."

Ants naeratas. ‚Mari teadis sest kõik aeg. Ta ei uskunud aga, et maa sees on raha ja ei olnud teda ka väga tarvis ja nii see raha seisis suure hädani ja ootas parajat aega."

— „Nüüt om ta küll Jumala õnnistus," ohkas Mari. „Küll om vilets pageda ilma rahata. Ma näie talvel, miatsen ädän oll' Põdra Jüri. Avitajit oles küll, enne massa. Noh, nüüt om mu süä peris rahul. Kui na ei torma, küll na sis iks edesi saava."

Vana Jüri läks välja hobust vaatama. Kui ta tagasi tuli, hakkas ta riietuma.

— „Ants, agu meil om aig minna. Obene om joodetu ja maa om pikk."

— „Agu käime korraks veel mäel koolja juures ära" vastas Ants. „ Tal jäi ka neli last maha. Kuigi temast ei olnud töötegijat, nõuks ja toeks oli ta siiski."

Lapsed nutsid hunnikus aida ees. Piitre oli juba asetatud aita laudsile.

— „Jüri, kas ma es ütle," ütles Liine silmi pühkides. „Kavvas teda oll? Nüüt olet sa jälle peremiis ja mina lastega lää jälle sanna."

— „Ole nüüd tubli naine ja korralda lastega talu," vastas Jüri eest Ants. „Jüri tuleb ära Hundile. Mis elu tal siin oleks ja kellele ta vana inimene ikka rühmab? Tulime sinuga jumalaga

jätma. Ära mõisa liiga ruttu teata, sea enne kõik korda ja hoia maksud ja teopäevad korras."

— „Oh," ohkas Liine, „ei saa minust talupidajat. Enneki, kui vana Jüri teda enamb tagasi ei taha, ets sis või kah kaeda. Küll näkkus, mis tule."

Luuliku Mari jäi veel Laanele, kui Jüri Antsuga sõitsid väravast välja. Seekord ei vaadanud Jüri tee pealt tagasigi. Kõik ta mõtted, mured ja lootused olid Hundil. Ta oli rõõmus, et ta lahkus sellest kohast, mis oli olnud temale ja ta pojale ainult õnnetuseks .

Antsul oli Jüriga algul päris häda. Vanamees ei suutnud kuidagi ära oodata parajat aega, mil võis minna vaatama lapsi. Ta ei rääkinud küll midagi, kuid tilkus hädise ilmaga Antsu läheduses ja ootas . . . ootas . . .

Siis segas end Ann asjasse. Ta saatis tüdrukut-sulast kodust ära ja kutsus Viiu mõisa ostma silku. Viiu tõrkus algul vastu.

— „To-hoh, perenaine," naeris Ann, „tule vaata ometi kordki mõisa elu. Ega aidamees sind ära neela. Sa näed ka, mida kõik võib osta mõisa aidast."

— „Küllap sääl om kõige inämb küll viina," vastas Viiu.

— „On viina, on muud ka." Ja naised sõitsidki valge hobusega mõisa. Ants ja Jüri Jaaniga asusid ka kohe teele Metsakurule. Jüri tegi enne minekut risti ette ja kuulas, kas harakat ei sädista aiateibas. Ta vaatas aralt, kas kass ei hoia küüru mõisa poole ja kas koer ei kaabi maad läve ees. Kuid kõik oli vaikne ja heaendeline. Oli soe suvehommik. Algul saatis neid lindudelaul ja mesilastesumin, kuid sügavamal

metsas läks jahedamaks ja vaiksemaks. Viimaks läks tee hoopis vaevaliseks. Mets jäi küll harvemaks, kuid maapind oli pehme ja vesine. Teed ei olnud. Ants sõitis jändrikkude puude vahel ainult temale tuntud tähiste järele ja näitas neid Jürile.

— „Sul tuleb nüüd siia käima hakata toitu tooma, pane sellepärast hoolega tähele. Tõin su sellepärast siia, et algab kibe tööaeg ja ärataks tähelepanu, kui ma iga nädala kuskil ära käin, mille kohta pere ei tea midagi arvata.

Jüri vaatas hoolega teed.

— „Kas hobene tiid ei tunne?" küsis ta Antsult.

— „Tunneb ikka ka, aga iga vääratus on siin ohtlik. See osa teed on kõige halvem."

Paaritunnise soos sumpimise järele läks maa kuivemaks ja nähtusid juba rataste jäljed. „Siit sa enam ära ei eksi," ütles Ants. „See tee viib kohale."

Taavet ja Mari tulid neile vastu. Nad olid kuulnud rataste põrinat, ja ettevaatuse pärast läinud metsa alla.

Jüri ei suutnud rääkida midagi; ta ainult nohises ja pühkis silmi. Mari mängis Jaaniga ja tundis piina, et Jaan hakkas võõrduma temast. Laps pudistas segamini kõik nimetused. Taavetit kutsus ta onuks, Marit tädiks, Antsu isaks ja Viiut emaks. Mari ei hakanud ka parandama teda. Ants kartis, et laps võiks ära anda enese teadmata oma vanemad ja palus last lasta kohaneda uute oludega. Taavet oli kärsitu. Ta tahtis siit saada rutem minema. Ta oli ära rookinud hulga heinamaad Antsule ja korda seadnud küüni, oli valmistanud pastlaid

ja puunõusid. See tegevus aga ei rahuldanud teda.

— „Saassi rutemb tast minema. Ta om henge tapmine."

— „Kannata veel paar kuud," ütles vanamees väriseva häälega, püüdes näida rahulikuna. „Ma tule teid kah nii tihti kaema, kui vähegi saa."

Ants istus mõttes küünilävel.

— „Ei nüüd saa sa kuhugi. Rääkisin Kutsar-Hindrekuga. Tema lubas sinu asjas kõnelda õemehega Tallinnas. Sellel on purjelaev. Ta võiks teid toimetada Soome. Kui see on nõus, siis viib ta teid mihklipäeva ümber Tallinna. Ennem ta aga kuidagi ei julge."

Taavet tõusis kärsitult üles.

— „Ants, ma ei tiiä, kudas sinnu tenädä. Sa sis olet joba kõnelnu, ja aig omgi joba teeda. Mis sa mulle ennemb es ütle? Süä on rahulikumb, kui tiiat aiga ja tiiat, et om, kohe minna."

— „Ma kõnelesin ammu ääriveeri mööda, aga päris kõnelemine oli alles mineval nädalal. Ma pean teile teised riided ka muretsema. Hindrek ütles, et tulevad panna selga saksa või kaupmehe riided, et pastaldega ja vammusega ärge tulgegi."

— „Noh, raha jo om," mühatas Jüri.

— „Jah, raha on küll, aga riided tuleb osta tüki haaval ja mitmest poest, muidu hakatakse pärima, mis meiesugune teeb niisuguste riietega. See võtab ka aega. Tõingi sulle ja Marile saapad," ütles Ants.

— „Ma näie joba, kui toitu küüni tõsti," vastas Taavet.

Koduteel jäi Jüri vankrile magama. Ants naeratas — oli vist esimene rahulik uni Jüril sestsaadik, kui ta poeg põgenes. Ka Jaan oli väsinud ja magas Antsu jalge vahel keras õlgedes. Nad jõudsid enne teisi koju ja Jüri kopercas alla sauna, kuna Ants hakkas vikateid teritama ja neid seadma.

Kesk kibedat heinategu tuli Palu-Kadri Hundile. Ta käis nagu hagijas taluhooned läbi, nuuskis all saunas ja hakkas siis usutama väikest Jaani.

— „Kuule, väike miis, kelle poeg sa olet?"

— „Jaan om esä-emä poeg," vastas Jaan mängides.

— „Kuidas om sis sinu imä nimi?"

— „Perenaine," vastas poiss.

— „Kas perenaine om mõni nimi? Toda sanmaki sa ei tiiä!" hurjutas Kadri.

— „Mali . . . Viiu!" seletas poiss ja tõstis pea.

Ants astus sisse.

— „Jäta laps rahule, Kadri. Hobune on väljas vankri ees, Jüri viib su koju."

— „Ega mina taha ei kõlba," vihastas Kadri. „Ma käü eski veidi tütrel külän, enne noidki päivi loetas."

— „Praegu on kibe tööaeg, tule siis, kui on külaskäimise aeg, siis võetakse sind ka paremini vastu."

— „Noh, Kadril on jälle oma mõtted, miks ta just nüüd külla tuli," naeris Ann, kes oli ka tarre tulnud. Kadri pobises midagi oma ette, csis oma asju ja urises.

— „Laske ommeti tütregagi jumalaga jättä. Te ei kannata jo minu varju kah. Nigu taha

tule, nii lõhnutedas obene ette. Kui ma jõusi jala taha, sis jõvva jala kodu kah."

Ants läks välja, Ann aga võttis sõnalausumata Kadri kompsukese ja kandis välja hobusele.

Kuid jaanipäeva õhtul oli Kadri jälle Hundil. Ta kähistas väljakutsuvalt Antsule:

— „Kas nüüt ei ole teil kah külan käümise aig?"

— „Küllap ta nüüd on," vastas Ants ja hoiatas Anne, et ta peaks silmas last. Laps oli käinud paar korda metsas Taaveti ja Mari juures, Kadri võiks viimati lapse kaudu saada sellest kuidagi märku. Ann võttis lapse ja viis Jüri juurde. — „Ära lase last oma juurest kuhugile, Kadri on siin," ütles ta Jürile.

Kadri tuhnis jälle kõik kolkad ja urkad läbi, viimaks tuli ta Jüri juurde sauna.

— „Noh, om sul kah sõnumit pojast ja miniast?"

— „Mis sõnumit naist sis olla võise?"

— „Kas sa arvat, et mina usu, et na maalt om ära lännu."

— „Tu om sinu asi, mis sa usut."

— „Ära vigurda, vanamiis. Ma kaie suulvii päält, et na om tan saman lähükesin."

— „Kae, agu oma sängü all vai tare iin kõivu otsan."

— „Na saiva ulga raha kah. Na lõisiva kätte vana Mihkli hõberuubli?"

— „Kas sa toda kah lugesit suulvii päält?" Jüri hakkas naerma. „Na hõberuubli ei anna sulle hengerahu."

Kadri vaatas toas ringi.

— „Vanamiis, kõnela õiget juttu. Sa näet, ma tiiä kõik. Lääme Taavetit ja Marri kaema. Ma juhata, kohe na kõige parembüsi ja õkva kindmähe paetada võissi."

— „Jäta oma soolapuhumisega minu heng rahule," ütles Jüri väsinult. — „Minu teeda oma Taavet Mariga ammu Pärnun. Kui sina rohkemb tiiät, sis vii minnu kah näide manu."

— „Kes ütel, et na Pärnu poole lätsiva," küsis Kadri nagu hargneva lõnga otsa haarates.

Jüri tahtis juba nimetada Liinet, kuid viimasel silmapilgul meenus, et siis Kadri hakkab teda pinnima ja saaks talt teada, et nad pagesid Hundile.

— „Ei mäleta," ütles ta pahuralt.

— „Tiiat sa kah," algas Kadri teist juttu nagu vee segamiseks, „et Laane om nüüt kiltre käen. Kiltre võtte Liine nellä latsega ärä."

— „Vai kiltre käen," imestas ka Jüri.

— „Näet, ütel pimmel õdangul olliva nõgitses määritu mõisamehe võtnuva tõese mõtsa vahelt kinni, topnuva suu paklit täüs, ajanuva pika ridva vammuse käüstest läbi ja visanuva tõese sälülü mõtsa kiigu manu tantsuplatsile. Tu ollu kolmapäeval. Ja puulpäeva õdangu oll tõene säält sis latskeste puult löitu. Ta oll' õkva sällä päält ära hallitedü ja vettünü ja ikune. Es ollev niiki pallu jõudu ollu, et oles saanu omal jalal kodu."

— „Noh, toda tä oll' küll kuhjaga ära tiinnü kah minu laste peräst," osatas Jüri.

— „Noh, parun ja opmann olliva sis otsnu ja kullenu. Kiltre oll' nimetanu mitu miist. Enne tuu läts kõik tühja. Ta ollev ärä tunnu Kadastiku Madise ja Tõlliste Kusta. Nu kate-

kesi olliva aga ollu kolmapäeva ommukust joba mõisan sepätüül ja jäänuva kah üüses rehele. Opmann oll' naidega esi juttu ajanu. Sis saanu parun väega vihatses, et ega keela võltsmast, enne võltsi nii, et õkva vällä ei tule ja käsknu paugu päält ametist lahti tetä."

— „Noh, siis antigi tälle minu poja kotus."

— „Jah, opmann oll' ütelnu, et na latse muiduki sinu latse, et mine sis inemiste iin kah näele esäs."

— „Mis kuradi jutt ta om. Latse om nüüt küll Tsõõrksuu Piitre oma."

— „Kost sina toda tiiät, kelle oma uma Liine latse."

Jüri viskas käega. „Ei kiltrest küll saa naile lastele essä!"

— „Noh, maja jääse iks ütele naist lastest. Õiguse poolest oles tä pidänu sinu poja latsele saama," algas Kadri uuesti.

— „Kadri, jäta minnu ütsinda, ma ei jõvva sinuga nii pall'u ladrata ja latse virgutat kah üles."

— „Jaan om tan!" imestus Kadri ja ruttas voodi juurde.

Jüri seisis voodi ette.

— „Ma ütli sulle, jäta lats rahule. Las ta makas."

Ann astus sauna. Ta oli märganud Kadri puudumist ja tuli otsima.

— „Kadri," ütles ta karmilt. „Tule mäele!"

— „Kas obene om joba iin?" irvitas Kadri.

— „Sinu jaoks peaks ta küll alati ees olema, sest sina oskad sinna tükkida, kuhu sind ei ole tarvis."

— „Kas ma sis kah vana Jüriga kõnelda ei või?"

— „Annake, vii tä ärä. Tä väsüt miu väega ära oma soolapuhumisega ja laste perra nõudmisega," hädaldas Jüri.

Tigedalt ringi vaadates lahkus Kadri saunast ja läks juba omal algatusel jala koju.

Mõisamehed käisid suve kestel veel korra Hundil Laane Taavetit otsimas, kuid ka seda enam moe pärast ja käsu täitmiseks. Keegi ei uskunud, et Taavet naisega oleks end nii kaua julgenud varjata oma mõisa lähedal.

*

Vihmasel, hallil pärastlõunal, päev enne mihklipäeva, sörkis väsinud lauk hobune Hundi õue. Ants asutas talli juures ja sülitas vihaselt. Just täna ei tohtinud tulla külalisi. Ta oli poisi saatnud mõisa orjust viima ja tüdruku vana hobusega Palu-Kadri juurde ning ootas parajasti Jürit, Taavetit ja Mari. Ann jooksis koja juurest võõrale vastu.

— „Sina olet, Luuliku Mari," hüüatas ta rõõmsalt. „Päris ära hirmutasid."

— „Kuidas sis?" imestus Mari. „Mille ma sis irmuti?"

— „Tule tarre, küll sis kuulet," vastas Ann. „Me perenaise ema on haige, sellepärast ei ole perenaist kodus ja tüdruk läks talle järele. Talu on tühi. Täna pidid nad ära sõitma jäädavalt."

— „Noh, sis tulli ma ajale. Pellässi väega, et ildas jää, ja aie kõik tiike obest."

— „Oli sul siis midagi öelda?"

— „Ei, mis mul sis õige ütelda oles. Tahi enne oiatada, et na Petseri poole ei lääs. Kikkaseeren otsitas ja küsütas kõik tiikäüjä läbi.

Kõik aetas läbi lipu. Säält kaolt küll ei saa edesi."

— „Tule tarre," kordas Ann. „Nemad ei mõelnudki minna Petseri poole. Antsul on tuttav voorimees Hindrek, kes käib Tallinna vahet. Sel jälle on õemees meremees. Tal on purjelaev. Saja rubla eest lubas Hindrek nad küüditada Soome. Ants maksab siin 50 rubla ära ja kui toob Taavetilt kokkuräägitud märgi, siis maksab teist 50 rubla Tartus juurde. Küüditama hakkab ta neid Äkste kiriku juurest. Sinna viib nad Ants ja varsti lähevadki teele. Ootame neid iga minut."

— „Palju siit on maad Äksteni?" küsis Mari mõtlikult.

— „Noh, küll neil annab paar päeva sõita," vastas Ann. „Ma ei karda seda maad nii kui teed küüdihobustega Tallinna. Siin nad hoiavad metsadesse ja sõidavad öösel, aga postipoiss ju peatub kõrtsides. Hindrek lubas küll peatuda ainult tuttavate juures. Ta ütles ka, et see ei ole tal esimene niisugune sõit, aga mine tea?"

— „Om ta maa pikk Tallnani?" küsis Mari.

— „Ma ei tea ka, aga ega ta lühike ole," vastas Ann. Ja mõlemad vaikisid. Ann seadis nobedasti leivakotte ja väike Jaan jooksis ajuga tuppa.

— „Vanaisa ja metsatädi onuga sõitsid õue," karjus ta.

— „Ole, laps, vait, ära sellest kellelegi räägi," ütles Ann kurvalt.

— „Ei räägi, ei räägi," hüüdis Jaan. „Nad aga sõitsid juba õue," ja kiiresti jooksis ta välja.

Mari tõusis ka üles ja väljus, ning Ann võttis leivakoti selga ja sammus järele. Jumalagajätmine oli lühike. Mari nuttis ja hoidis Jaani süles. Ann kohendas vankrit. Luuliku Mari silitas Taavetit üle selja ja lohutas Marit, kes kogu aeg nuttis.

— „Ära kurvasta, Mari, ega sa võõrsil ei ole ütsinda, sul miis kah üten."

— „Võib-olla, et teil ei ole tarviski Soome sõita," troostis Ants. „Räägitakse, et kes kord Tallinna linna müüride vahel, seda enam mõisnik kätte ei saa, Hindrek ütles ka seda. Ja Tallinn on siit kaugel. Ei meie opmann tea teid sinna pärimagi minna."

— „Jah, kergem oleks ikka oma rahva sekka jääda," ohkas ka Mari.

— „Nakkame minema," lausus Taavet süngelt. „Ära tapp ta venitamine. Ei tahas enämb särast suvve üle ellä."

— „Ääd tiid sis ja saada sõnumit," ütles Luuliku Mari. „Mo süa es jää rahu, pidi iks teid enne minekut ära nägema."

— „Hääd teed!" ütles ka Ann, võttis Jaani Mari käest ja seisatus lävele vihma varju.

— „Hoia Jaani kui oma last," nuuksus Mari ja hobused hakkasid liikuma.

Jüri läks neid veel saatma kuni metsaveereni.

Vaikselt läksid naised tarre.

— „Ann," ütles Mari, „kas ma võin jääda taha, seni kui tule tiidmine Tallnast. Ta võise vennü küll mõni nätal, enne süa ei saaks kuiki rahu. Teil ei ole kah perenaist kotun, agu võis ma abiks olla."

— „Jää aga pääle. Mul ka kergem, on kellega rääkidagi. Perenaine ja tüdruk ei tea midagi, ja Ants ja Jüri ei lausu nendest sõnagi. Vahel tuleks nagu süda suust välja, aga pigista huuled kokku ja vaiki."

Jüri tuli paari tunni pärast.

— „Noh, kaugele saadit?" päris Mari.

— „Saadi mõtsast väll'ä nigu lubasi. Nah, ta jagu maad läts äste. Es sädista arak aia saiban, es joose jänes üle tii, es tule vanna naist kah vasta. Agu lät viil kõik äste. Küll olles ää, kui na saas jääda Tallnahe."

— „Söö nüüd ja mine magama, pane kuivemad riided ka selga, oled ju läbimärg," ütles Ann. „Varsti tuleb sulane koju. On parem kui ta sinu käest pärima ei saa hakata, kuhu peremees läks. Minu käest ta juba ei küsi."

Ka Ants tuli teise nädala algul koju.

— „Seni läks kõik hästi," ütles ta. „Kardan ainult Taaveti raha pärast, kui Hindrek sest lõhna ninasse saab. Hoiatasin küll Taavetit. Nad õmblesid ja peitsid küll raha kõik keha ümber. Aga selle pääle on ju igaüks maias."

Vihmased ja sajused ilmad püsisid kogu aja. Õhtuti tõusis tuul, muutudes ööseks tormiks, mis tavaliselt vaibus hommikut vastu. Teed olid sügavporised, ja kui ei oleks olnud tuult, oleks vesi teinud kohati teed otse läbipääsmatuks.

— „Küll talle ilmaga om vilets tiid kävvä!" ohkas Jüri.

— „Annas Jumal särastki," vastas Mari. „Midä vähämb tiikäijit, toda paremb. Kell ädä, ega tu käimüst pooleli jäta."

Teise nädala lõpul hakkas Jüri sundima Antsu linna. Ants aga raputas aina pääd.

— „Ei selle ilmaga ta nii ruttu tagasi saa. Nad peaksid juba kindlasti olema Tallinnas, aga Hindrekul ei ole ju mingit ruttu tagasitulekuga. Küllap ta ootab küüti kah. Ja mis küüti ta siis saab niisuguse ilmaga?"

— „Poig, sa võis iks Tartun ära kävvä!" ohkas Jüri. „Mul om sisen kui tulitse ütse. Ei saa magada, ei saa ülevan olla. Lääs ei tiiä kohe. Mul oll' mitu kõrd kiusatus panda üüse rõiva sälgä ja naata Tartu poole minema. Ma tiiä, et ma Hindreku käest, kui ta omgi Tartun, midägi teeda ei saa, enne hengerahu ei ole."

— „Hää küll, vanaisa. Ma lähen esmaspäeval. Püüa veel seni kannatada," lohutas teda Ants.

Ants oli aga imeliselt rahulik. Ta oleks nagu oma kohuse täitnud Jaani vanemate vastu, et sellele lapsele omandada isaõigused. Ta teadis, et kõik suhted Jaani peakeses olid paisatud segi, kuid ükskord, kunagi hiljem, ta hakkab nõudma. Ja siis on Antsu süda puhas. Ta on teinud, mis ta võis. Mis edasi, selle eest ei saa ta vastutada. Saatus oli talle armulik. Ta ei olnud küll saanud Marit, aga tema oma naine oli vaikne ja hea inimene. Naise üle ta ei tohtinud kaevata. Ainult et tal lapseõnnistust polnud. Aga ehk oligi see parem. Tema haigus, mille pärast teda oli Marigi põlanud, oli tohtri üteluse järele päritav. See haigus oli olnud isal, oli nähtavasti olnud juba vanaisal, võibolla veel varemailgi põlvedel. Jaani vanemad olid terved. Jaan tõi uue, elurõõmsa terve sugukonna Hundile. Teda ei koormaks enam lendva

needus. Ants ohkas. Jah, ta oli enam saavutanud, kui ta oli julgenud loota. Aga Tartu tuli tal juba sõita tuleva nädala algul. Vaene vanamees! Kas ei olnud lootus piinavam ja kurnavam kui järsk lõpp. Mure kadunu üle rabab raskelt ja järsku, kuid elujõud saab tast jagu ja unustus katab kalmud leinasamblaga. Aga lootus ... ta närib ja piinab, täidab sind valu ja ahastuse, usu ja hirmuga ... Lootus teeb enneaegu põduraks ja halliks. Tuleb tõesti sõita Tartu esmaspäeval.

Antsu Tartus olles tõusis Jüri kärsitus silmanähtavaks. Luuliku Mari viis ta alla sauna ja püüdis teda rahustada. Vanamees jooksis aga iga krõbina peale välja vaatama, kas Ants juba ei tule.

— „Jüri, küll ta tulep õkva sinu manu. Ta jo tiid, et sõnumit oodat. Om iks paremb, kui pere arvu ei saa ja märkama ei naka. Kannata viil veitsi."

Ja Jüri hakkas nööre punuma ja keerutama värisevail näppudel, kuna kogu tähelepanu oli pöördud häältele, mis lähenesid saunale.

Viimaks tuli Ants. Tema sünge olek mõjus kainestavalt Jürile. Ta ei julgenud küsida, ja Ants vaikis nagu hoogu võttes.

— „Kuis sis om?" küsis viimaks Mari.

— „Nemad on jõudnud hästi Tallinna, kuid sealt ei ole jõudnud edasi tormi pärast."

— „Kas Hindrek oll' ammu Tartun?"

„Oli alles üleeile tulnud."

— „Kas ta Taaveti vana kinda ande sulle ära, mis märgis oll'?"

— „See ongi see asi, et ei. Taavet oli öelnud, et ta võib märgi siia saata, kui asub Soome

teele. Siis on Hindrekul õigus veel 50 rubla saada. Tallinna olevat aga pool maad ja tema ei saada ka märku töö täitmise kohta."

— „Kost me sis tiiäme, et Hindrek ei võlsi? Agu viis esi na kohtu manu?"

— „Ei, seda ta küll ei teinud," vastas Ants.

— „Na oles jo tolle ajo pääle mõisahe küüdütü ja kõik kohtusse oles joba kõlla täüs ollu," arvas ka Mari.

— „Ta võis na raha perast kah esi ära tappa ja tii viirde visata," osatas jälle Jüri.

— „Jah, halb oli küll, et me kahte märki kokku ei rääkinud; ühe seks korraks, kui nad Tallinna jõuavad, ja teise, kui nad Soome oleks teele asunud."

— „Kas sa sis massit Hindrekule viil manu?" küsis Jüri.

— „Ma andsin talle weel 12 rubla. Ta ise ei nõudnud ka enam. Ta ütles, et oli õemehele lubanud 35 rubla Soome viimise eest. Seda oli ta ka öelnud Taavetile."

— „Kui saata Hindrekuga Taavetile sõna, et saatku märk ära, et kõik om tasa. Saatku märk enne me süäme kergenduses?" küsis Jüri.

— „Ega Taavet ei saada," ütles Luuliku Mari. „Temä ei tule tolle pääleki, et tu märk meile muun asjan vaja om kui raha massmises."

— „Mina arvan küll, et Hindrek ei valeta. Tema jutu järgi ta ei teadnudki, et neil suurem raha oli ühes," jätkas Ants.

— „Mul om kah süa nigu rahulik," ütles Mari. „Sa jo tunnet Hindrekut. Mine iks vahel tema manu, Ants, kui liina lääť. Kui ta Tallnan käüp, küll ta sõsaremehe käest ka me rahvast kuulep."

— „Nüüd ei oska küll muud teha," ütles Ants, "usk on meile nüüd ainuke lohutus."

Kuid vana Jüri ei saanud rahu. Ta jäi silmanähtavalt otsa. Paistis isegi nagu oleks ta muutunud segaseks. Ants hakkas tõsiselt kartma, et vanamees kaotab mõistuse.

Kõige hullem oli, et ta hakkas kiriku juures kerjamas käima.

Ants manitses teda, püüdis temaga rääkida heaga ja mõjuda talle ähvardustega, kõik jäi asjatuks. Et rahustada vanameest, Ants läks uuesti Hindreku poole, kuid see oli voorimeheameti maha pannud ja ka Tallinna kolinud. See teade tegi vanamehe veel rahutumaks.

— „Kas ma es ütle," seletas ta nagu selgema mõistusega. „Hindrek tappe na raha peräst ära. Mingaga ta sis muidu Tallnahe läts."

Vanamees söötis leiva ja liha, mis kiriku juurest tõi, koertele, kuid vaskkopikad korjas hoolega ja ihnsalt kotikesse, millist kandis alati kaelas.

— „Jüri, kui sa raha tahad, siis ütle, milleks?" küsis Ants. „Ma võin sulle ju ka anda niipalju, kui sa tood kiriku juurest. Jäta aga kerjamine."

Jüri ei vastanud midagi niisugustele manitsustele.

Viimaks tõi Ants Luuliku Mari appi. Mari ootas vanameest poolteist päeva ja käis kogu aeg pere ja sauna vahet. Kui ta viimaks mäele tuli, siis naeratas ta ainult Antsule.

— „Vanamehel om uma mõtte pään. Keväi om käen. Ants, anna tälle veitsü raha

manu, tä lät kerjaten Tallnahe. Ega ta muidu iks hengerahu ei saa."

Ants jäi juhmilt seisma.

— „Ta on hull!" hüüatas ta.

— „Ei ole tä ull midägi. Kea sis santi nakse takan aama. Ega tä tüüinemine ei ole, keda kirjan peetäs. Arvatas, et on mõtsa ära lõpnu. Las lät pääle."

Ants läks tarre raha järele ja Mari tõi Annelt leivakoti. Kui nad sauna läksid, oli Jüri kadunud.

Ants seisis natuke mõttes, otsis nagu pidet ja pöördus siis talli suunas.

— „Jää koju," ütles Luuliku Mari. „Ei massa tälle järgi minna. Sul om rasse teda löida ja . . . võise välla tulla, et sa avitit Taavetit ja Marri pagema. Jää paremb kodu."

— „Jüri on hull. Mõtleb ta siis selle hulga maad jalgsi ära käia?" urises Ants. „Ta tuleks koju tagasi tuua."

„Küll ta käüp. Lääs esiki, kui oles nooremb," naeris Mari vastu. Ja nii jäigi seekord.

Kuid Ants ei olnud rahul, et ta otsekohe Jürile järele ei sõitnud. Ta oli kindel, et Jüri läks Äkste suunas, ja et tollal veel kerge oleks olnud teda tabada.

Siis hakkas Antsu ennast vaevama mõte, kas ta ei peaks Tallinnas ära käima, et rahu ja selgust saada.

Need mõtted ajasid teda ikka jälle Luuliku Mari poole. Mari oli Taaveti ristiema, ta oli Antsule võõras, tema võis otsustada puhtast südamest, kas Ants oli teinud kõik, mis vaja, et Jaan talle ei teeks suureks saades kibedaid etteheiteid.

Luuliku Mari naeris aina nende arutuste kohta.

— „Sa oles pisti ull, kui sa lääs Tallna käüma; kunas sa tagasi saas? Kui sinnu tii pääl kinni võetas, mis siis saase? Mida om sul asja Tallnahe? Ja kon sa na sääl lövvas. Tallna om jo suur liin, suurem kui Tartu. Otsi sääl nõkla aina kuurman! Ei, tuu mõte tule õkvalt kindmähe maha matta."

Ann märkas Antsu muret ja segas end omamoodi asjasse. Ühel päikesepaistesel talvepäeval sõitis ta Luulikule kahe reega, kuhu ta veel oli tagavara jalased asetanud nagu pikaks koormaveoks, ja tõi Mari kogu kraami, koli ja loomadega Hundi sauna. Mari püüdis algul vastu vaielda, kuid Ann istus laua taha ilma lahti riietumata ja ütles kindlalt:

— „Mari, mina olen selle asja üle ka mõtelnud. Teie olete mõlemad Antsuga kui munas kanad Taaveti-Mari pärast. Teil on kergem, kui te üksteise lähedal olete ja oma südant teine-teisele saate välja puistata. Sina elad üksinda päratus nurgas, kaugel igast elamust, meil aga on saun tühi ja ootab elanikku. Mida sa vastu ajad? Sul on siin vanamees maetud. Küllalt talle, kui tuled paar korda aastas teda vaatama. Võime sulle lubada, et sinu luudkondid tema kõrvale matame."

Mari mõtles vähe ja ohkas siis.

— „Sa ei tiiä, kuis ma talle kotussega ole kokku kasunu. Sussegi om nigu kahju. Ega nuu ei ole na soe, kea elävä teil Hundil. Nee siin om minu soe . . . Enne ütskõik. Ma jää vanas ja tahas, et keäki oles lähükesin, kea silmälavva kinni vajotas, kui ära koole. Tan

sannan ei taha aga talvel keäki püssü. Tuuperäst tule mul vist küll Hundile minnä."

Kui Ann hämaras Luuliku eidega koju jõudis, märkas ta kohe võõrast hobust rehe all.

— „Ei tea, kust poolt meil külalised? Hobune on võõras!" imestus ta.

— „Võip olla, et mõni harjuke om läbisõidul," arvas Mari.

— „Ei see ole harjukese hobune. Läheme sisse, eks siis näeme."

Kui nad kasukates ja suurrättides tarre astusid, lund jalgadelt ja rõivastelt ahju ette raputades, nägid nad Laane perenaist ahju kõrval istumas. Luuliku eit lõi käed kokku.

— „Noh, sinnu ma küll es oles siit uutnu. Kuidas sis nüüt talle kotussega om?. Kas tullit iks viil tada Jaanile pakma, vai mis?" naeris ta rõõmsalt.

Liina kohmetus.

— „Kotus om nüüt minu laste uma ja Jaan ei tahaki enämb Laanet. Täl Hundil paremb. Agu mul iks om sõnumit kah Taavetist, Marist ja kah Jürist. Tuuperäst ma õiguse poolest tulliki."

Ta vaatas ringi, et näha oma sõnade mõju. Ants kahvatus ja tõusis voodiäärelt üles nagu hirmu tundes, kuid sundis end jälle sõnalausumatult istuma. Luuliku Mari jäi esimeses imestuses kesk tare seisma, siis viskas suurräti nurka pingi pääle, istus Liine kõrvale ja ütles sundivalt: „Kõnela rutemb, midä sä tiiät. Sa aat irmu pääle oma uutmisega. Oma na mõisa tagasi tuudu? Sinu mehel um mõisasaksa sõbra, küll tema saase edimäne tost teeda."

Liine raputas pead.

— „Ei, mõisahe ei ole naid küll tuudu. Enne mõisa kutsar-Toomas oll naid Tallnan nännu ja esiki vana Jüriga juttu aanu."

— „See on vist küll tühi jutt," ütles Ants vaikselt.

— „Ei ole üttigi tühi jutt," vaidles Liine vastu. „Ma es usu alustusen esiki, kui Karla, tuu om minu miis, mulle kõneli. Lätsi esi mineval pühapäeval mõisahe vana Tuuma manu viisi tälle veitsi rasva ja lassi täl hendäle esi kõik seletädä."

— „Kon ja kedä tä sis oll nännu?" päris Luuliku Mari.

— „Noh, nemä olliva ollu noore paruniga kate kuu iist Tallnan kolm nädalit. Sääl ollu vähä tüüd ja Toomas käünü pääle turun rahvast kaeman ja juttu aaman. Naide kiil ollev sääl väega rasse arru saada. Üte ommuku varra lännu Toomas jälle turu poole ja nännu vanna miist tulevat nii kühmä-kühmä. Toomas esi mõtelnu, et kon ma tada miist ole ennemb nännu. Vanamiis käännü kah pää tema poole, ja ta tunnu ära vana Jüri. Ta joosnu õkva manu ja teretänü. Vana Jüri ajanu alustusena vastu ja tennü nigu ta ei tunnes ega tiiäs midägi. Enne Toomas võtnu tä keelest kinni. Ta kõnelnu iks viil õiget maakiilt. Sis jätnud Jüri kah salgamise ja tunnistanu üles, et eläs laste man Tallnan. Pallelnu, et ärgu muule kellelegi hengäkü, toogu enne sõna Hundile. Noh, Toomas olligi minu mehele ütelnü, et viigu ma sõna Hundile, et Loone rahvas oma elun ja terve Tallnan. Naide käsi käüvat äste. Taavet olevat nakanu kaupmehes ja vana Jüri om puute

man üüvahis. Toomas naarse, et naile ei saavat parun kah enämb midägi tetä. Na olevat joba liina pirjeli ja naid ei saavat kah mõisasaksa enämb vällä nõuda."

— „Agu ta puhke sulle enne tühja tuult," ütles Mari mõtlikult.

— „Ei ma usus," vastas Liine. „Ta vannse hengeõnnistuse man, et ega sõna om õige, mis tä Laane rahvist kõneli. Ma es taha kah kuidagi usku. Ma ütli kah, et na pagesiva Pärnu poole, kost na säält siis Tallnahe saiva. Toomas ütel enne, et tema ei tiiä ja es saa küssü, kuidas na Tallnahe saiva, enne sääl na elässe ja om nüüt sääl liina pirjeli."

— „Ateh sõnatuumise iist," ütles Mari ja päästis alles nüüd kasukanööbid valla. Viiu korraldas lauda.

— „Ma looda, et me maja nüüt viimati kah rahu saap," lausus ta vaikselt ja vaatas tähendusrikkalt Antsule. Ants naeratas:

— „Naeseke, sul on õigus. Töö, mis ripakile on jäänud, vaevab enam kui võõra võlg. Ja hää on, kui mõlemad joonde on aetud."

Hind kr. 1. —